Į LAISVĘ

Nr. 140 (177)

LFB

LIETUVA: ANT SAUGAUS PAMATO
/G.Damušytė, R.Juknevičienė,
A.Katkus, V.Stankevičius/

Vincas Ruzas
SAUSIO 13-OSIOS
ATMINIMO ŽENKLAI

Vytautas Landsbergis
ISTORIJA DABARTYJE

Vytautas Umbrasas
IŠŠŪKIAI KRIKŠČIONIUI,
KURIANČIAM VALSTYBĘ

Aldona Žemaitytė
DAKTARAS IŠ CICERO

Sausis/ 2003

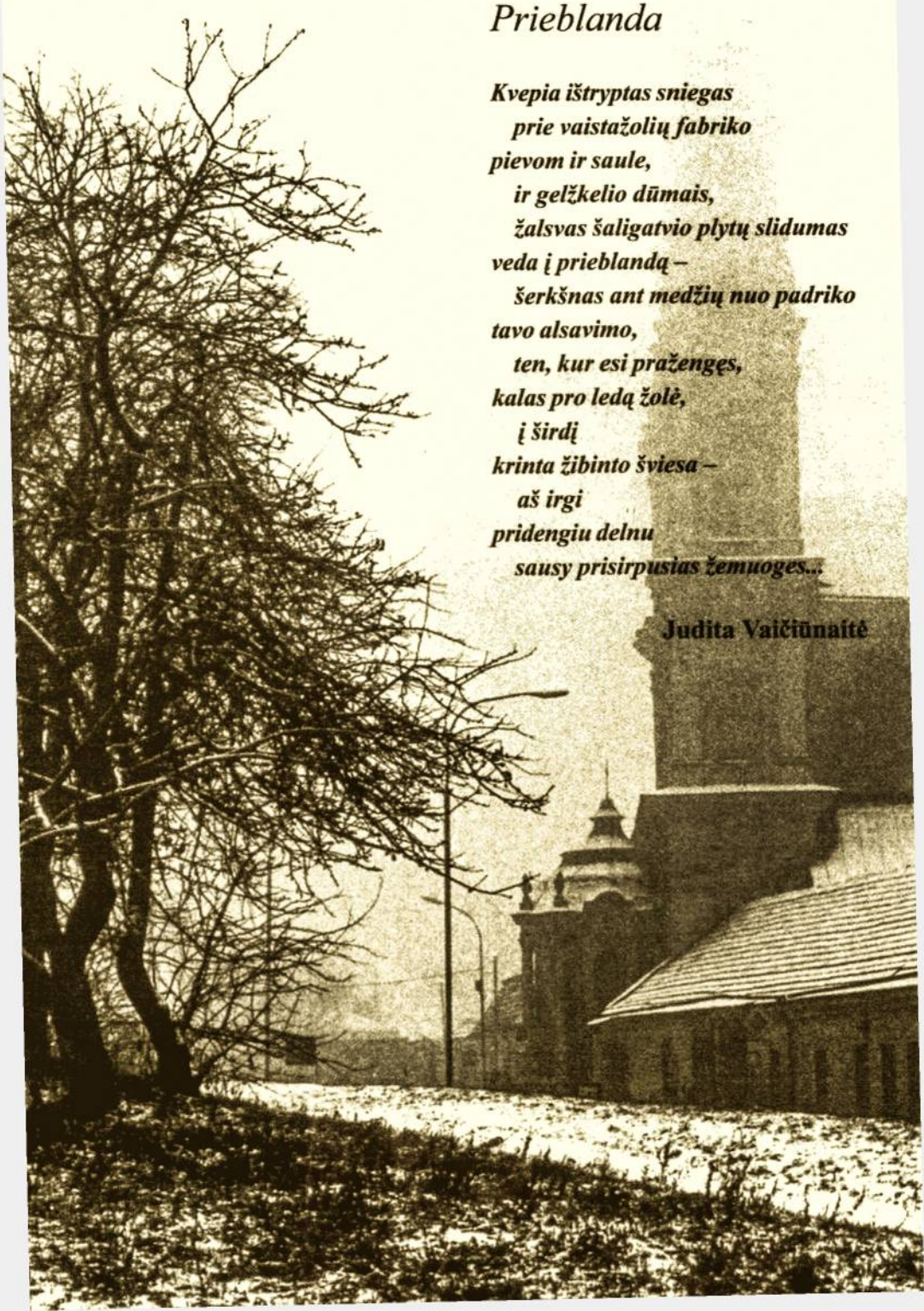

Prieblanda

Kvepia ištryptas sniegas
prie vaistažolių fabriko
pievom ir saule,
ir gelžkelio dūmais,
žalsvas šaligatvio plytų slidumas
veda į prieblandą –
šerkšnas ant medžių nuo padriko
tavo alsavimo,
ten, kur esi praženges,
kalas pro ledą žolė,
į širdį
krinta žibinto šviesa –
aš irgi
pridengiu delnu
sausy prisirpusias žemuoges...

Judita Vaičiūnaitė

Nr. 140(177)
TURINYS

Redaktoriaus pastabos

3 *Aldona Žemaitytė*
LAISVĖ IR TAIKA

Laikas ir idėjos

5 *Vytautas Umbrasas*
IŠŠŪKIAI KRIKŠČIONIUI, KURIANČIAM VALSTYBĘ

10 *Vytautas A. Dambrava*
TIKROJO TAUTOS IŠSILAISVINIMO RŪPESČIAI
Nuo tautinio atgimimo aušros iki mūsų dienų

17 *Vytautas Kubilius*
TEMOS, KURIŲ NEGALIMA NUTYLĖTI

19 *Vytautas Landsbergis*
ISTORIJA DABARTYJE

Krašto pulsas

23 *LIETUVA: ANT SAUGAUS PAMATO*
Rasa Juknevičienė, Algirdas Katkus, Vaclavas Stankevičius, Gintė Damušytė

30 *Vincentas Uždavinys*
LIETUVOS ŽINGSNIAI Į ATEITĮ

Mūsų bičiuliai

33 *Aldona Žemaitytė*
DAKTARAS IŠ CICERO

41 *Antanas Adomėnas*
ATSARGINĖ LIETUVA KAZIO PAKŠTO VIZIJOSE

Atmintis

46 *Vincas Ruzas*
SAUSIO 13-OSIOS ATMINIMO ŽENKLAI

57 *Albertas Ruzgas*
VLIKININKAS LIETUVOJE IR GULAGE

Praeitis ir dabartis

60 *Vytautas Volertas*
LAIKAI SENI, ISTORIJA JAUNA, II

64 *Mindaugas Bloznelis*
UŽMIRŠTŲ KOVOTOJŲ ŠEŠĖLIAI

Renginiai

71 *Aldona Žemaitytė*
JUOZO KELIUOČIO FENOMENAS

74 *Nora Pileičikienė*
REZISTENCIJOS STUDIJŲ CENTRAS GARLIAVOJE

77 *Unė Simokaitė*
ŠVIESUOLIŲ IR DARBININKŲ VADAS

Replika

81 *Algirdas V.Kanauka*
SKUBUS PRAŠYMAS

Knygų lentyna

83 *Benas Urbutis*
KANČIŲ IR VILTIES ISTORIJA

86 *Juozas Baužys*
KUR ŠIĄ NAKTĮ NAKVOSI

87 *„Į laisvę“ fondo Lietuvos filiale*

88 *TRUMPAI APIE AUTORIUS*

Lietuvos nacionalinė M.Mažvydo biblioteka

Į LAISVĘ leidžia
"Į laisvę" fondo Lietuvos filialas,
Lietuviškų studijų centras
(Center for Lithuanian Studies, Inc.) Čikagoje

Redaktorė:
Aldona Žemaitytė-Petrauskienė
Redakcijos talkininkai:
**Kazys Ambrozaitis, Juozas Baužys, Virginijus Gasiliūnas,
Jonas Kairevičius, Vytautas Kubilius, Jūratė Laučiūtė,
Petras Plumpa, Kęstutis Skrupskelis, Vidmantas Vitkauskas, Vytautas Volertas**
Maketuotoja
Jūratė Juozėnienė

Š.Amerikoje medžiagą galima siųsti adresu:
**"Į laisvę" 9240 Cliffside Ln.,
Orland Park, IL. 60462-7790, USA**

Spausdina spaustuvė "Morkūnas ir Ko" Kaune, Draugystės g. 17, LT - 3031

Į LAISVĘ (TOWARD FREEDOM) - a journal dealing with issues pertaining to the cultural and social development of Lithuanians throughout the world. "Į LAISVĘ" is published by the Center for Lithuanian Studies, Inc., Chicago, IL.

"Į laisvę" žurnalo plėtros direktorius
Vidmantas Vitkauskas

Administratorius Lietuvoje
Vidmantas Zavadskis
Kaunas, Draugystės g.17, LT - 3031,
tel./faksas (8-37) 45 25 43, el. paštas vidzav.nl@takas.lt

Administratorius Š. Amerikoje
Jonas Prakapas
14 Thelma Dr., Bakersfield
CA 93305, USA

ISSN 1648 - 2506

Laisvė ir taika

Aldona Žemaitytė

Lietuva išgyveno euforijos pliūpsnį praėjusių metų lapkričio 21-23 dienomis. Net abejingiausieji nedrįso prieštarauti, kad tai istorinės dienos ir kad šias datas mūsų vaikai mokysis istorijos vadovėliuose. Jos apčiuopiamiau suvokiamos negu prieš dvylika metų įvykusi Kovo 11-oji, kuri tada atrodė netikra, trapi, trumpalaikė. Bet ji nesudužo, nuo jos skaičiuojamas Nepriklausomybės laikas. Koks laikas bus skaičiuojamas nuo lapkričio 21-osios, kai Prahoje NATO generalinis sekretorius G.Robertsonas plaktuko dūžiu paskelbė: septynios nuotakos iš Vidurio ir Rytų Europos pakviestos į vestuvių su Aljansu puotą? Baimės išnykimo laikas?

Niekas Lietuvoje neužsimine, kad lapkričio 21-22 dienos - tai Kražių skerdynių atminimo dienos. Daugiau kaip prieš šimtą metų, pačioje caro okupacijos juodumoje, mažo Žemaitijos bažnytkaimio žmonės niūriomis lapkričio pabaigos dienomis pakilo į kovą dėl savo Dievo ir savo laisvės. Įvyko kruvinos skerdynės, kazokai sutrypė minią, susirinkusią ginti savo bažnyčios, išniekino pačią bažnyčią. Bet ta data amžiams jau įrašyta istorijos vadovėliuose. XXI a. pradžioje ta pati data įrašyta kitaip, turi kitokią spalvą, bet emociniu požiūriu šias datas mumyse jungia juoda prievartos gija – imperialistinės Rusijos baimė. Tada, XIX a. pabaigoje, prievarta

triumfavo; dabar, XXI a. pradžioje, ji turėjo gėdingai pasitraukti, džiūgaujant minioms Prahoje, Bukarešte, Rygoje, Vilniuje...

Vilniuje, Rotušės aikštėje, JAV prezidentas G.W. Bushas ištarė žodžius, kokių nesakė nė vienas Amerikos prezidentas per visą Amerikos istoriją. Tai buvo žodžiai apie blogį, pavergimą, laisvės kovas, laisvę ir solidarumą su laisvės ištroškusiais. Taika ir laisvė. Laisvė ir taika. Kas gali būti gražiau, saugiau, patvariau mūsų pasaulyje? Ten, kur taika ir laisvė, klesti ekonomika ir kultūra, gerėja žmonių gyvenimas, didėja saugumas. Šalies saugumas, namų saugumas ir augančių vaikų saugumas. Kur ryškiau šviečia taikos saulė, juodi grėsmės šešėliai priversti trauktis į toliausius pakraščius ir giliausius kampus. Bet ar tie grėsmės ir baimės šešėliai išnyko? Ar jie išnyks visam laikui? Oi, ne. Kražiai galbūt jau niekada nepasikartos, bet blogis turi įvairiausių pavidalų ir nurimti ant euforijos laurų būtų neprotinga. Budėkite, - sakė Kristus. Budėkite, nes į pakaušį vis tiek alsuoja nenuspėjama blogio imperija, tiesa, pati pažabota baimės, įsipareigojimų, pakitusio pasaulio veido grimasų. Blogis tūno šalia, o gal net viduje, nors prezidentas G.W.Bushas ir sakė, kad mes dabar saugūs, kad mes ne vieni ir mums nėra ko bijoti. Budėjimas turi būti nuolatinė mūsų piliečių dvasios būsena.

Mečislovo Sakalausko nuotrauka

Iššūkiai krikščioniui, kuriančiam valstybę

Vytautas Umbrasas

Praėjusių metų spalio viduryje Troškūnuose (Anykščių r.) surengta konferencija „Valstybės kūrimas: iššūkiai krikščioniui", o Lietuvos prezidentūroje, Prezidentui V.Adamkui pakvietus, – lyg antroji to renginio dalis – įvyko Nacionaliniai maldos pusryčiai. Prie minėtų renginių organizavimo daug prisidėjo Krikščionių pilietinio veikimo centras, kuris Lietuvoje gyvuoja nuo praėjusių metų pradžios ir skatina Lietuvoje dar naujas, bet Vakarų pasaulyje jau paplitusias krikščioniško veikimo formas. Apie minėtus renginius ir Krikščionių pilietinio veikimo centrą pasakoja šio centro pirmininkas V.Umbrasas.

Redakcija

Savo veiklos moto mes pasirinkome lakų ir gilų kinų išminčiaus Konfucijaus posakį: *„Užuot keikę tamsą, uždekime žvakę"*. Šiandieninėje Lietuvoje yra daug keikiančių tamsą ir dejuojančių, kad vis niekaip nesulaukia žadėtos šviesos. Tačiau tokie žmonės dažniausiai nė piršto nepajudina, kad būtų kitaip. Kad mažėtų savižudybių, kad mūsų tėvynainiai liautųsi ieškoję svetur geresnės duonos, kai namuose taip trūksta darbščių rankų ir šviesių galvų, kad negilėtų praraja tarp turtingųjų ir skurdžių, o žmogaus gyvybė nebūtų taip paniekinta, jog net įstatymai žada būti palankūs jos niekintojams. Tokie žmonės nenori dėti pastangų, kad jų aplinka pasikeistų. Tiksliau, jie nenori pradėti aplinką keisti nuo savęs. Nekeisdami savęs neturėsim visuomenės solidarumo, nesulauksim tarpusavio bendrystės, nerasim pusiausvyros tarp etikos ir politikos, etikos ir verslo. Tie, kurie pretenduoja būti visuomenės vadais, labiausiai turėtų susimąstyti apie šiuos dalykus, nes per jų atsakomybės ir pareigos jausmą gali būti atnaujinta ir politika, ir ekonomika, ir kultūra. Atnaujinta – tai reiškia įdvasinta, suteikiant jai moralumo atspindį ir žmogiškumo veidą. O tada atsinaujins ir

visuomenė – jai dabar labai trūksta etinių pagrindų, kryptingumo, tvarkos. Dvylika metų Lietuvoje skambančios politikų kalbos apie finansines, ekonomines problemas atrodo tuščios, neturinčios krikščioniško turinio. Pagrindiniai sprendimai, kurie buvo priimami mūsų valstybėje, nebūtinai rėmėsi krikščioniškomis nuostatomis ar turėjo krikščioniškų aspiracijų. Atvirkščiai, sprendimus diktavo sekuliaraus mąstymo žmonės. Krikščionys pasirodė nesą pakankamai aktyvūs, nesugebėjo susivienyti taip, kad jų nuomonės ir sprendimai būtų išgirsti ir darytų įtaką šalies gyvenimui.

Apie tai mąstydami keliolika įvairias krikščioniškas bažnyčias lankančių žmonių 2001 m. gruodžio 10 d. įkūrė Krikščionių pilietinio veikimo centrą, prisiimdami pareigą liudyti Kristų visose gyvenimo srityse ir siekti teisingesnės, Kristaus mokymo dvasia ir principais kuriamos valstybės ir visuomenės. Mes manome, kad mažos žmonių grupės, pasirinkusios Kristų savo Mokytoju ir Vadovu bei norinčios bendrai melstis, dalytis savo gyvenimo patirtimi, turėtų tapti pagrindine visuomenės atsinaujinimo ląstele. Tokios grupelės yra pajėgesnės giliau bendrauti, ir visai nebūtina, kad veikimui burtųsi šimtai ar tūkstančiai. Užtenka, kad sutaria du ar trys, o Viešpats yra tarp jų. Keletas tokios praktikos metų parodė, kad jų veikimo rezultatai yra geri. Kitas mūsų centro siekis – burti grupes, į kurias krikščionys rinktųsi pagal profesinę veiklą. Verslininkų, politikų, teisininkų ir kt. grupės galėtų tapti svarbiu valstybės struktūrų atnaujinimo pagrindu, galėtų teikti pasiūlymus partijoms, visuomeninėms organizacijoms. Trečias momentas – dalijimasis patirtimi per seminarus ir konferencijas, analizuojant šiandieninio gyvenimo iššūkius, aktualius visai žmonijai, liečiančius šeimą ir verslą, politiką ir ekonomiką, žiniasklaidą ir kultūrą. Dialogas tarp tradicijų, religijų, kultūrų ir tarpusavio supratimas yra atsakymas į tuos iššūkius, kaip ir gebėjimas veikti daugiareliginėje ir daugiakultūrinėje aplinkoje.

Tokia dvasia vyravo ir praėjusių metų spalio mėnesį Troškūnų konferencijoje, kuri vadinosi „Valstybės kūrimas: iššūkiai krikščioniui“, ir Nacionaliniuose maldos pusryčiuose, kai į Prezidentūrą prie kavos puodelio susirinko Seimo, Vyriausybės, įvairių konfesijų atstovai pasidalyti krikščioniško veikimo patirtimi, drauge paskaityti evangelijos ištraukas, išgirsti svečių iš kitų valstybių mintis. Tokie Maldos pusryčiai Prezidentūroje rengiami jau antrą kartą, o panašių renginių Seime būta ir anksčiau. Prieš keletą metų parlamentarai, kurie, lankydamiesi JAV, Vokietijoje ar kitur, pamatė, kaip telkiasi į maldos pusryčių grupes krikščionys politikai, galvodami apie valstybės kūrimą, ir Lietuvos Seime 1997 m. subūrė Maldos pusryčių grupę. Jai priklausantys Seimo nariai kartą per mėnesį susirinkdavo pasikalbėti

ne tik apie politiką, bet pamąstyti ir apie aukštesnius dalykus, nepaisant partijų, frakcijų ar kitokių ideologinių skirtumų. Ši Seimo narių Maldos pusryčių grupė per kelerius metus suorganizavo keletą įvairių susitikimų Seime (beje, pirmas toks susibūrimas vyko ne Vilniuje, o 1998 m. Nidoje). Troškūnai – jau penktas šio kelio etapas.

Jau minėjau, kad krikščioniško veikimo erdvė mūsų valstybėje nėra labai stipri. Sunku pasakyti, kodėl taip yra. Trūksta sutelktumo, aktyvumo? Mes neveikiam taip energingai ir aktyviai, kaip, pavyzdžiui, verslo grupės. Krikščionių „mafija" nėra aktyvi, ji nustumta kitų mafijų. Čia ir matyčiau vieną iš silpnųjų mūsų veiklos pusių – nesugebėjimą organizuotis. Kitas trūkumas – negebėjimas surasti tinkamų veiklos formų ir turėti ryškesnę viziją, ko mes siekiame. Jei įsisąmonintume, kad mums trauktis nebėra kur, kad yra problemų, kurių kiti gal neišspręs, jei pajustume už visa tai atsakomybę, galbūt ir mūsų veikimas būtų kitoks. Gal mes būtume paslaugesni vieni kitiems, labiau vieni kitus remtume, išplėtotume ne vien politines, bet ir visuomenines iniciatyvas, kurios pamažu duotų vaisių.

Troškūnų konferencija, kaip ir kiti mūsų renginiai, buvo specifinis susibūrimas, kur susitelkiama ties tarpusavio santykių ugdymu Viešpatyje. Tai bendravimo ugdymas. Tokia

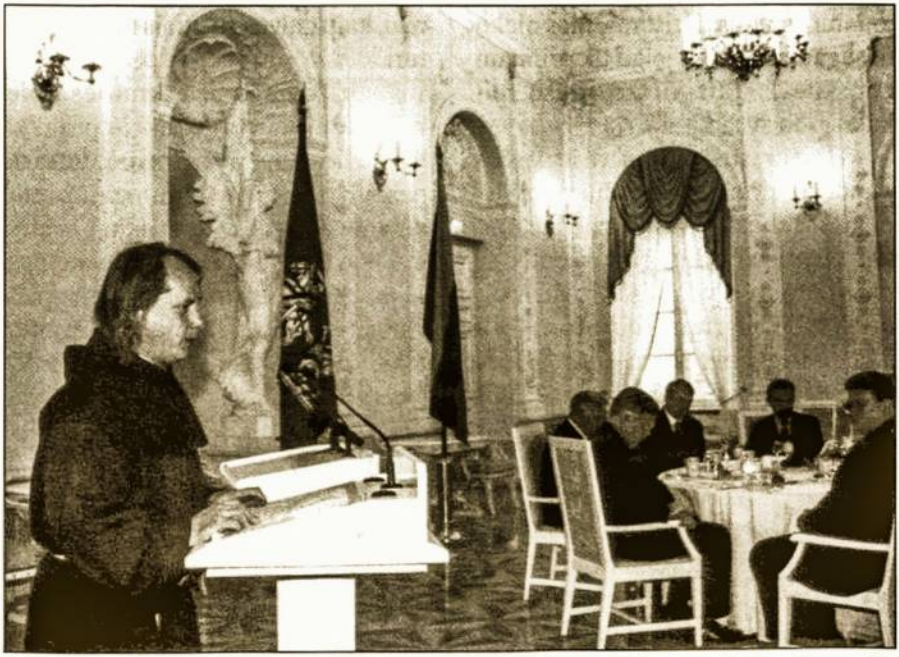

2002 m. Nacionaliniai maldos pusryčiai Prezidentūroje. Kalba kun. Julius Sasnauskas

krikščionių bendravimo banga ritasi per įvairias šalis. Maldos pusryčių judėjimo atstovai renkasi daugiau kaip šimte valstybių. Dažniausiai tai būna šalies parlamentarų susibūrimai, bet panašūs susitikimai vyksta ir verslo bendruomenėse, ir universitetuose, ir net kalėjimuose. Tokių susibūrimų reikalavimai labai minimalūs, jų esmę galima nusakyti pagal Jono evangelijos 21-o skirsnio pasakojimą apie Jėzų ir žvejus, kurie ežere užmetė tinklą ir nieko nesugavo. Tik kai Jėzus nurodė vietą, kur mesti tinklus, žvejai ištraukė didžiulę valkšną žuvies. Krante buvo užkurtas laužas, jie kepė žuvį ir pusryčiavo. Tokia yra Maldos pusryčių idėja: visi darbai yra mažai ko verti, jei nesiremia kuo nors aukštesniu, kilnesniu, gilesniu. Žvejodami vieni, be Kristaus, mes nieko nesugauname. Bet jeigu tik priimam nuostatą, kad Jis yra tarp mūsų, reikalai juda visai kitaip.

Tad ir susitikimų prie kavos puodelio – Maldos pusryčių vertė slypi krikščioniškojo elito kūrime, nesvarbu, ar tai vyktų parlamento, ar prezidentūros lygiu. JAV tokių Maldos pusryčių grupių iniciatoriai yra Senato ir Atstovų rūmų nariai, o Prezidentas į tokius pusryčius kviečiamas atvykti į „Hilton" viešbutį. Ir kasmet atvyksta. Kitose valstybėse tai reiškiasi kitokiomis formomis. Konferencijose, kur dalyvauja ir užsienio svečiai, ne tik skaitomi pranešimai, bet ir stiprinamas tarpusavio bendravimas, kalbama apie asmeninius išgyvenimus. Pavyzdžiui, Troškūnuose Norvegijos parlamentaras Larsas Risa kalbėjo, kuo jam asmeniškai yra svarbus krikščioniškas veikimas. Jo nuomonė yra reikšminga kitiems, gal tuo reikšmingesnė, kad jis yra elito žmogus, turintis kitokią politinę ir socialinę patirtį negu daugelis mūsų. Svarbu, kad prezidentai, parlamentarai, rašytojai, teisininkai, verslininkai nebijo atvirai kalbėti apie bendravimą su Jėzumi ir apibendrinti to bendravimo vaisius. Tai duoda viltį ir kitiems.

Vienoje mūsų konferencijoje, skirtoje verslui ir etikai, kalbėjo labai turtingas žmogus iš JAV. Jo tema buvo apie pinigų „darymą", neprarandant savo sielos, neparduodant jos šėtonui. Tokie kalbėjimai turi savo vertę, jie kartu yra ir pamokymai, patarimai, kaip dalytis su kitais tuo, ką pats turi.

Grįždamas prie minties apie krikščioniškąjį elitą, noriu pasakyti, kad be jo, mano manymu, Vakarų pasaulyje nebūtų sėkmingai sprendžiama daugelis sudėtingų problemų. Pavyzdžiui, Amerikoje nebūtų sėkmės, sprendžiant baltųjų ir spalvotųjų tarpusavio santykių problemas, JAV negalėtų sėkmingai vykdyti tą misiją dabarties pasaulyje, kuriai ji šiandien yra pašaukta. Vokietijos Bundestage Maldos pusryčių grupę sudaro apie 30 narių, ir Vokietijos prezidentas visuomet dalyvauja jos renginiuose. Norvegijos premjeras nebijo deklaruoti, kad jis yra krikščionis. Makedonijos prezidentas yra liuteronų pastorius ir val-

do šalį, kurios gyventojų dauguma yra stačiatikiai ir musulmonai. Visi šie vadovai savose valstybėse susiduria su skirtingais iššūkiais, skirtingomis problemomis, bet visi jie kalba apie viena: reikia atsiremti į krikščioniškąsias vertybes, kitaip mes negalėsim išspręsti nuolat kylančių daugybės problemų.

O grįždamas prie Lietuvos krikščionių pilietinio veikimo centro noriu pridurti, kad visos jo akcijos kyla iš apačios. Kuriame profesines grupes, kurios tobulina tarpusavio santykių ugdymą, įtraukiame į šią veiklą jaunimą, kad jis tvirtėtų savo dvasia, kad veiktų savo aplinkoje. Esame įsitikinę, kad Krikščionių pilietinio veikimo centras neturi būti tiesiogiai susijęs su jokia politine partija ar religine organizacija. Jis turi bendradarbiauti su įvairiomis partijomis, visuomeninėmis organizacijomis, Bažnyčiomis, skatindamas visus veikti šių Mato Evangelijos eilučių dvasia: *„Jūs esate pasaulio šviesa. Neįmanoma nuslėpti miesto, pastatyto ant kalno. Ir niekas, uždegęs žiburį, neužvožia jo indu, bet stato į žibintuvą, kad šviestų visiems, kas yra namuose. Taip tešviečia ir jūsų šviesa žmonių akivaizdoje, kad jie matytų jūsų gerus darbus ir šlovintų Jūsų Tėvą, kuris yra danguje“.* Bičiulystės ir šviesos Jėzuje banga ritasi – vienur smarkiau, kitur lėčiau, bet visur uždega širdžių žiburius.

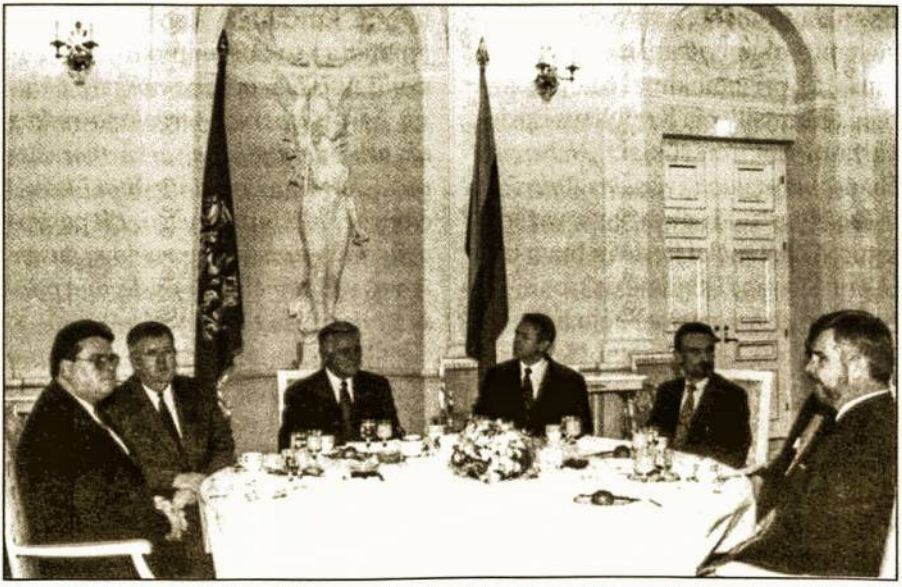

Nacionaliniai maldos pusryčiai Prezidentūroje. Vienas iš daugelio svečių stalų.
***Džojos Gundos Barysaitės** nuotraukos*

Tikrojo tautos išsilaisvinimo rūpesčiai

Nuo tautinio atgimimo aušros iki mūsų dienų

Vytautas Antanas Dambrava

Lietuvių tautai būtina svarstyti savo išsilaisvinimo problemą. Dvasinio išsilaisvinimo iš mus gaubiančių negerovių. Žodžio *laisvinimas* organiškai negaliu pakęsti ir, kartodamas Vincą Kudirką, *„bėgu, kaip žyds nuo švento kryžiaus"*.

Dar vis atsimenu, kaip sovietiniai tankai laisvino Lietuvą, išplėšę krašto nepriklausomybę, draskydami lietuvių tautą, okupuodami ir pavergdami mus, - tik prisiminkime! Man ir šiandien aidu atsiliepia Kremliaus išprievartauti rinkimų šūkiai: *„Nebereiks lietuviams važiuoti į visokias Amerikas ir Brazilijas"*... Ir nevažiavo, važiavo kitur. Tūkstančiai lietuvių buvo tremiami Sibiran. Trėmimų dekretus, gal ir nenorėdami, pasirašinėjo lietuviai komunistai ir kolaborantai. Ne be reikalo Mečys Gedvilas aimanavo iš Maskvos grįžusiam ir apie artėjančią Lietuvos aneksiją sužinojusiam Vincui Krėvei-Mickevičiui: *„Patekau tokion klampynėn, kad man belieka iš proto išeiti, nusišauti ar laukti, kol kitas mane nušaus. Į įsakymų nevykdantį bolševiką žiūrima kaip į išdaviką"*... Tiek dėl ano mūsų laisvinimo. Užtruko kone pusę šimto metų.

Dirbdamas Lotynų Amerikoje, išgyvenau kitą laisvinimo variantą. Buvau gyvas liudininkas pastangų Katalikų bažnyčią laisvinti nuo jos teologijos, kada kunigas klausytojams piršo ne Šventąjį Raštą, o Komunistų manifestą. Kardinolas Ratzingeris šitaip apibūdino to laisvinimo turinį: *„Pasaulis turįs būti aiškinamas pagal klasių kovos schemą – tegalima rinktis tik arba kapitalizmą, arba marksizmą... Jeigu kas mėgintų šitokį krikščionybės aiškinimą neigti, tik pasirodytų stovįs turtuolių ar valdovų pusėje ir esąs vargstančiųjų ir prislėgtųjų priešas, taigi ir Jėzaus priešas"*...

Bet ir tas laisvinimas subyrėjo, - ačiū Dievui.

Kodėl mums, išeiviams, turi rūpėti tokie dalykai kaip dvasinis tautos išsilaisvinimas? Apie kokį išsilaisvinimą čia kalbama? Man labai patiko Los Angeles Lietuvių fronto bičiulių sambūrio pirmininkės advokatės Ži-

butės Brinkienės kategoriškas pasakymas: ne tik galime, o ir **privalome** rūpintis Lietuvos reikalais. Tai mūsų teisė ir pareiga. Mes siekiame tautiškai ir morališkai sveikos krikščioniškos tautos, nesvarbu – ar kam patinka tai, ar ne. Mylėdami tautą, privalome dėl jos gerovės kovoti, nes ji yra vertybių dalytoja ir kūrėja. Šiai misijai vykdyti mums nereikia jokio leidimo – mums reikia sąjungininkų!

Būdami arti Vinco Kudirkos kapo (*po šio pranešimo studijų savaitės dalyviai važiavo į Kudirkos Naumiestį.* – **Red.**), gal pasiklauskime, apie kokį išsilaisvinimą kalbėjo Lietuvos himno autorius devynioliktojo amžiaus pabaigoje, vos užsimezgus lietuvių tautinio atgimimo pumpurui. Atsakymą nesunku surasti. Pirmiausia – visuomet ir visur tautinio atgimimo laikotarpiu V.Kudirka kalbėjo apie nusikratymą maskolių jungo. „Lietuvos tilto atsiminimai" ar „Viršininkai" yra kandžiu sąmojumi parašyti rezistencinės kovos kūriniai. Jie atskleidžia tautos pavergėjo veidą ir baudžiavą nešančios tautos ryžtą išsilaisvinti iš caro vergijos.

Perskaitęs „Aušrą", apverkęs savo kaltes, pasmerkęs lenkomaniją savyje ir atsivėręs lietuvybei, Vincas Kudirka reikalauja, kad lietuviai išsilaisvintų iš lenkų ponų įtakos, į kurią jis pats buvo pakliuvęs. Jis troško, kad šeimos būtų lietuviškos, kad lietuvaitės atsispirtų prieš vokiečius, lenkus, rusus. V.Kudirka citavo persų karalių, sakiusį savo tarnui kasdien jam priminti Atėnus. O jis lietuviams kartojo ir kartojo: *„atmink lietuvišką šeimą"*.

Vincas Kudirka ragino lietuvius išsilaisvinti iš ignorancijos, iš neraštingumo, siekti nors žemesnio mokslo, tekėti už bent kiek apsišvietusio ūkininko, nes *„mokslas ir didžiausioje nelaimėje yra pagalba"*. Jis ragino šalinti korupciją, suprasti svarbiausias piliečio teises ir jas ginti. *„Jei valsčionys pažintų savo teises,* - rašė Kudirka, - *tai pons pisorius negalėtų iš jų plėšti net po keliolika rublių už išdavimą valsčiaus raštinės pažymėjimų, už kuriuos nereikia nieko mokėti"*.

V.Kudirka parodė ir visokius *„šuntakius, kuriais kraugeriai lando, norėdami užklupti savo auką; visokias kilpas ir spąstus, jų užstatytus vargšams valsčionims"*. Ironiškai jis sakė: *„Mes Lietuvos mandarinai"... Galingesni (ar skaitlingesni) byloja vargšams: „Tegu jūs kūną spaudžia vargas, tegu jūs dvasią drasko rūpesčiai, tegu jūs padus kaitina bambuso smūgiai... tuščia jūs! Kad tik mums būtų ramu, sotu ir šilta. U ta ta ta."* V.Kudirka norėjo išlaikyti savo tautos žmones moraliai švarius ir padorius. *„Nė viename pasaulio universitete nėra paleistuvystės katedros"*, – ironizavo jis. Taigi moraliniu purvu negali girtis ar teisintis nei išmokslintieji, nei beraščiai. Padorumo jausmas yra lygiai įgimtas visiems.

O kaip energingai, tiesiog su įnirtimu V.Kudirka smerkė žmones, paliekančius tėvynę ir bėgančius užsienin. Jis klausė: *„Ko tie žmonės bėga į Ameriką, palikę savo gimines ir pažįs-*

tamus, nesigailėdami savo krašto, kur gimė ir užaugo?.. Ko bėga žmonės, niekieno neverčiami, tik laisvu noru?" Ir čia pat atsako: *„Bėga ieškoti laimės, rinkti pinigų, krauti turtų"...*

Kaip dr. V.Kudirkos laikais, taip ir šiandien visokie valkatos ir sukčiai vilioja žmones bėgti svetur. Neišmanėliai tiki jų žodžiais, ypač kad iš kitos Atlanto pusės beveik niekas nesirūpina apšviesti žmones, įrodyti jiems agentų melagystę, nesirūpina paaiškinti, kokios iš tikrųjų gėrybės ir rojus... Vincas Kudirka maldaute maldauja: *„Broliai, nepalikite Lietuvos, tos geros motinos, kuri nesigaili mums duonos ir badu nemarina, negalvokim apie bėgimą į užmarius, kur mums nėra laimės, neklausykime visokių gundytojų, dirbkime namie."*

Bet yra dar kažkas svarbesnio Vinco Kudirkos raštuose. **Jisai troško, kad lietuvių širdys būtų Tėvynės meilės aukuras.** Daktaras sakė: *„Lietuviškas klausimas tai indas, iš kurio mes, lietuviai, turime semti vien meilę savo žemei, supratimą tautinių ir žmogiškų tiesų, jausmą skriaudų ir pajėgas pasipriešinti piktiems pasikėsinimams."* Ir jis kritikavo ano meto inteligentiją sakydamas: *„Išskyrus labai mažą skaičių mūsų inteligentų, tikrai besirūpinančių savo tėvynės reikalais, kurie nesigaili nei darbo, nei paskutinio skatiko jos labui, visi kiti inteligentai lyg ledais apkrovę savo krūtines, idant kartais, atminus Lietuvą, nesuplaktų širdys, o jeigu retkarčiais ir ją kas atsimena ir primeta skatiką jos labui, tai tik su tokia sąlyga, idant jam už tai lyg turguje būtų atlyginta... Apie rūpestį lietuvybei nėra ką kalbėti. Teisybė, rūpinimasis tėvynės reikalais kartais neleidžia saldžiai išsimiegoti, skaniai pavalgyti ir smagiai virškinti."* Tokį lietuvio profilį mums atskleidžia Vincas Kudirka Tautinio atgimimo laikotarpiu.

❖

Ar panašią realybę išgyvena šių dienų Lietuva? Kokius skaudulius turime mes operuoti? Kokio išsilaisvinimo siekti ir kaip kovoti prieš gyvenamojo meto negeroves? Prieš melą, korupciją, prieš Tėvynės meilės stoką.

Sugriuvus Sovietų Sąjungai visas pasaulis suprato, kad sovietinės sistemos pagrindas buvo melas, o prievarta – priemonė melui kaip gyvenimo normai įpilietinti. Viešajame gyvenime visi vienas kitam melavo. Visi žinojo, kad meluoja, ir tik mažuma savo atsakomybe ir rizika melui priešinosi. Pavergtas lietuvis buvo verčiamas ne tik melą priimti, bet ir jį mylėti. Prisimenu Vievio gyventojų įsipareigojimą kažkokio jubiliejaus proga Stalino garbei pastatyti kiaulidę. Tikriausiai tai buvo ne meilės giesmė jam, o paprastas įsiteikimo melas ir gal dar viena proga komunistų vadovams Stalino garbei prisišveisti kiaulienos. Tačiau kas melu negyveno, o jam priešinosi, – ilgainiui atsidūrė tardymo kamerose, kalėjimuose, tremtyje arba beprotnamyje.

Visa tai, ačiū Dievui, priklauso praeičiai. Šiandien galime džiaugtis esą lietuviai (bent vardu, jei ne darbais), galime didžiuotis savo istorija, kurią per pusę šimto metų okupantas klastojo (jo palikuonys dar ir šiandien tebeklastoja), galime vėl pulsuoti Lietuvos didvyrių dvasia, viešai garbinti Dievą, auklėti vaikus, laisvai keliauti po pasaulį. Lietuva išsilaisvino ir iš tautos budelių, pradedant Stalinu ir baigiant daugeliu savų išdavikų, tarnavusių okupantui ir sovietinusių Lietuvą. Esame pasaulio pripažinta laisva, nepriklausoma valstybė kelyje į Europos ir Šiaurės Atlanto sąjungas. Taigi, valio!

Ne visai. Išsilaisvinę nuo nuožmaus priešo ir tapę laisvi, mes dar neišsilaisvinome iš savo negerovių, o jos tautą yra apnikusios spiečiais. Buvę prievartos vergai, melo neatsikratėme. Buvę korupcijos ir kyšių vergai – tokie vergai ir toliau likome. Tautą kamuoja reketas, rinktų ir nerinktų politikų bei valdininkų nesąžiningumas, pašaipa ir net panieka religijai ir moralei. Šmeižtų bangos nesiliauja, o tai įvairūs to paties melo pavidalai, kurie vis dar neleidžia geros valios piliečiams (o jų dauguma) naudotis sunkiai atgautos laisvės palaima. Nusivylę žmonės jau nustojo kalbėti apie teisingumą – jo laukia ir nesulaukia. Melo nuodai paliečia, galbūt ir paveikia, nemažą dalį geravalių tautiečių, nuskendusių apatijos liūne, laukiančių ir nesulaukiančių iš valdžios, iš spaudos ir apskritai viešajame gyvenime padorumo, sąžiningumo, krikščioniškos pagarbos žmogui, tiesos ir teisingumo. Per dvylika metų Lietuvą val-

Šiandieninė Lietuvos kariuomenė. ***Vido Dulkės*** *nuotrauka*

dė ir kairieji, ir dešinieji, bet jie sovietinių žaizdų dar neišgydė, sovietinių ydų neišgujo. Visi ligšioliniai rinkimai rodyte rodė, jog visuomenė pasiūlytais kandidatais nusivylė ir kiekvienuose rinkimuose juos radikaliai keitė... kad vėl nusiviltų. Balsavimo metu dažnai buvo girdima, kad piliečiai renkasi *„mažesnį blogį“*. Apie pusę rinkėjų praėjusiuose rinkimuose nedalyvavo. Ar toji apatija nesakė, kad rinkimai vis dar nieko neišsprendžia? Peršasi išvada, kad visame šiame politiniame, socialiniame procese lietuvių visuomenė nepajėgė surasti ir išrinkti žmonių, kurie jai tinkamai atstovautų.

Atrodo, kad per visą tą atkurtos nepriklausomybės laiką Lietuvos valstybės vairas, tiesa, su išimtimis, nebuvo patikėtas žmonėms, kurie savo asmenybe, savo pavyzdžiu, atliktais darbais ir aukos dvasia būtų įrodę, kad privačiame ir viešajame gyvenime ryžtasi vadovautis krikščioniška morale, kilniu patriotizmu, artimo meile ir nesužalotos demokratijos principais. Išeivija neatsistebėdama tebeklausia: kaip čia yra, kad iš komunistų jungo ryžtingai išsilaisvinusioje tautoje daugelis lietuvių tebegyvena sovietiniu melo, apgaulės, kombinacijų, šmeižto palikimu, kad visose viešojo gyvenimo srityse lietuviška tešla vis dar užraugiama senu sovietiniu raugu, kad tie, kurie Sovietijoje buvo „viskas“, ir dabar nori būti jei ne „viskuo“, tai bent valstybės gyvenime dominuojančiu „šiuo tuo“. Atrodytų, kad tie, kurie tarnavo sovietiniam engėjui, savo darbą baigė ir lošimą pralaimėjo. Jų pareiga užleisti vadovaujamąsias vietas švarioms rankoms; jų vaidmuo jau suvaidintas. Nedidelė garbė Lietuvai, jei ji dar neapsišvarino. Faktas, kad daugelis Sovietijos veteranų laikosi įsitvirtinę nepriklausomos valstybės valdžioje, nesistengdami – gal net nesuvokdami reikalo – kovoti dėl to, kas teisinga, kilnu ir dora, o veikia oportunistiniais motyvais ir Prezidento ir savivaldybių, o vėliau Seimo, rinkimus vėl daro problemiškus. **Nuo bolševikinio melo pavargusi tauta žodžiais ir valia reikalauja „atverti duris teisingumui“. Tas durų teisingumui atvėrimas kaip tik ir būtų tikrasis lietuvių tautos išsilaisvinimas.** Jis yra būtinas, ilgiau neatidedamas.

Išeivija negali užmiršti, kad tautinis broliškumas kiekvieną įpareigoja būti savo brolių sąžine. Patriotizmas be tautos meilės yra tuščia deklaracija. Išeivija neturi teisės užmerkti akių prieš tamsiuosius tikrovės aspektus. Todėl filosofas Juozas Girnius ir kalba apie tautinę ištikimybę: *„Reikia mums išbusti iš visų iliuzijų, šviesių ir tamsių, ir atsigręžti į save pačius – į savo sąžines. Ateitį kuria ne laukimas, o veikimas. Niekada padėtis nėra taip užtikrintai viltinga, kad nebūtų kuo rūpintis. Lygiai niekuomet padėtis nėra tokia beviltiška, kad tektų jau kovos atsisakyti. Reikia kovoti už ateitį, o ne pasyviai jos laukti.“* Arba: *„Reikia mums gilesnio optimizmo tikėti savo idealu. Mes turime būti sukrečiami nepaguodžiamo skausmo dėl to, ką regime tikrovėje, ir su visu optimizmu turi-*

me ryžtis tam, kam mus įpareigoja tautinė ištikimybė.“

Atsparusis realizmas yra ne rezignacija, o rezistencija, ne pasidavimas, o pasipriešinimas. Mes esame lietuviškos rezistencijos vaikai ar vaikaičiai. Rezistencijos, bandytos skausme, plukdytos ašarose, degintos ugnyje ir mirkytos kraujyje. *„Pats kovojimas yra savyje laimėjimas. Kas iš tiesų yra prasminga, yra prasminga visam laikui.“*

Suprantu, kad visa tai, į ką apeliuojame rezistencinio tikėjimo vardu, materialistinio nusiteikimo žmogui iš tikro tėra tuščias svaičiojimas. Čia vyksta žmogiškosios dvasios išsiskyrimas: vieni savo žmogiškąją vertę regi ištikimybėje idealui, antri teieško sau naudos, nieku kitu nesirūpindami. Pagal J.Girnių, *„tik tas gali tautinę ištikimybę suvokti ištikimybe sau pačiam, kam tauta yra brangi savyje pačioje, o ne dėl vienokios ar kitokios naudos. Be asmeninio idealizmo neįmanoma tautinė ištikimybė.“* Todėl šiandien viltis yra tuose, kurių asmeninis idealizmas išsiskleis ir tautiniu idealizmu, tai yra rezistenciniu tikėjimu visišku tautos išsilaisvinimu, o drauge ir savo tautos šviesia, dora ateitimi. Šį mūsų troškimą galima ir privalu realizuoti. Idealizmas yra ne tikrovės jausmo stokojimas, o valia viešpatauti tikrovei. Reikia kurti tikrovę tokią, kad ji liudytų žmogaus didybę, o ne menkystę. Gyvai dvasiai įžiebti nėra recepto, bet kur dvasia gyva, ji pati randa sprendimus. Ras sprendimus ir lietuvių tauta, išeivijos talkinama. *„Gyvų žmonių reikia! Vieną dieną Dovydas nugalės Galijotą. Šiandien mums reikia dvasių išjudinimo ir sąžinių išbudinimo... Tautos noras išsilaisvinti iš klaidų ir nuodėmių, apsivalyti nuo nusikaltimų ir visokio purvo yra teisingas ir mūsų kova yra bendra.“* Tai iškilios mūsų filosofo prof. J.Girniaus mintys. To siekė ir dr.Vincas Kudirka.

Sesės ir broliai, remkimės savimi - ta mažuma, kuri drįsta tikėti ir ryžtasi gyventi žmogiškosios didybės idealu.

❖

Kartkartėmis man atmintin grįžta lietuvio knygnešio istorija.

Prieš pusę šimto metų „Amerikos balso“ lietuvių laidoje kalbėjo lietuvis knygnešys. Spaudos draudimo metais jis iš Prūsų slapta per sieną gabendavo caro uždraustas lietuviškas knygas. Tasai „miško brolis“ turėjo per aštuoniasdešimt metų. Žvalus senukas sakėsi išvažinėjęs Ameriką skersai ir išilgai, nuo Atlanto iki Ramiojo vandenyno. Skundėsi niekur negirdėjęs lakštingalos čiulbėjimo. „Amerikoje tik varnos ir kuosos“, - nepatenkintas skundėsi. Ir bulvės, kiaušiniai Amerikoje jam buvo be skonio, ir obuoliai kaip reikiant nekvepėjo, o ką kalbėti apie Lietuvos miškų baravykus. Ne tas, čia ne Lietuva. Nepriklausomos Lietuvos dienų nematęs knygnešys didžiavosi savo tėvyne kaip Vaižgantas: *„Vyžota, lopyta mano Lietuvėlė, bet mano!“*

Baigiant laidą jis buvo paprašytas tarti žodį broliams tėvynėje. Susijaudino knygnešys ir nervingai pradėjo stuksenti lazda į grindis. Jo akys buvo įsmeigtos į tolį. „Negaliu, - pagaliau pratarė knygnešys. – Nemoku kalbėti, esu nemokytas, aš ne koks sekretorius“... Vėl nutilo, žvelgdamas kažkur į tolumas. Vėl stukseno lazdele, o veidas balte balo. Galiausiai jis vėl prabilo: „Gal aš galėčiau lietuviams padeklamuoti eiles?“ – paklausė. Davus sutikimą, jis drebančiu balsu pradėjo: *„Lietuva, Tėvyne mūsų, Tu didvyrių žeme, iš praeities Tavo sūnūs te stiprybę semia. Tegul Tavo vaikai eina vien takais dorybės, tegul dirba tavo naudai ir žmonių gėrybei“*... Taip deklamavo nepriklausomos Lietuvos neregėjęs senasis knygnešys. Jo veidas buvo išbalęs ir juo nesulaikomai riedėjo graudžios meilės ašaros.

Kokia nuostabi ta meilė Tėvynei. Tyra kaip šaltinio vanduo, kaip rasos lašelis ant rūtos lapo, skaidri kaip kristalas, nekalta kaip kūdikio šypsena motinai, šventa kaip Sibiro lietuvaičių suledėjusiom lūpom tarta laisvės malda.

Kartais aš savęs klausiu: kodėl ta galingoji *Tautos giesmė* – Lietuvos himnas – mus taip nelygiai pasiekia? Kodėl ne visados mus pagauna tikroji himno dvasia? Dar rečiau susimąstome, ką byloja kiekviena himno eilutė ne mums visiems, o kiekvienam. Himne kartojamas žodelis *mūsų* kažkaip praslysta pro ausis kaip kažkas visiems bendra, tai gal man pačiam ir ne taip svarbu.

Tautos himnas yra tavo ir mano himnas. Vinco Kudirkos himno žodžiai skiriami tau ir man. Himno lapas buvo V.Kudirkos ašaromis laistytas, nes, kalbėdamas visiems lietuviams, jis kalbėjo pirmiausia sau. Pabandyk šiandien pakeisti himno žodį *mes* žodžiu *aš*, ir tavo kūnu pagaugai eis, pajutus galingą jėgą, kuria trykšta ir spinduliuoja mūsų tautos giesmė:

Lietuva, tu **mano** Tėvyne, **mano** didvyrių žeme. Iš tavo praeities semiuosi stiprybės. Išmokyk **mane**, tavo vaiką, eiti vien takais dorybės, dirbti tavo naudai ir žmonių gėrybei. Tegul Lietuvos saulė pašalina **manyje** tamsumas, kad šviesa ir tiesa lydėtų mano žingsnius. Tegul meilė Lietuvos dega **mano** širdyje, o vardan Lietuvos – vienybė težydi.

Šis himnas tebūna kiekvieno laisvės malda ir visų ryžtas, mūsų darbų alfa ir omega – pradžia ir pabaiga. Ir mes laimėsime.

Kalba, pasakyta „Į laisvę“ Lietuvos filialo studijų savaitėje Marijampolėje 2002 m. rugpjūčio 1 d.

Temos, kurių negalima nutylėti

Vytautas Kubilius

Tarptautinė Frankfurto knygų mugė vyko 2002 m. spalio 9-13 dienomis. Lietuvos delegacijoje dalyvavusio prof. Vytauto Kubiliaus paprašėme pasidalyti keletu įspūdžių ar pastebėjimų, sekant knygų mugės eigą. Skaitytojams reikia priminti, kad Frankfurto knygų mugės pagrindinė viešnia buvo Lietuva, ir tam įvykiui buvo ruoštasi jau nuo 2002 metų pavasario. Rudeniop Vilniuje nuskardėjo triukšmas dėl Lietuvos delegacijos sudėties, nes mugės lietuviškosios dalies rengėja Kultūros ministerija pagal Frankfurto mugės organizatorių pageidavimus į delegaciją įtraukė būsimų diskusijų dalyvius Vytautą Landsbergį ir Andrių Kubilių. Vyriausybės vadovo aplinkos požiūriu taip buvo pažeista ideologinių jėgų pusiausvyra. Diskutantų sąrašą papildė ir socialdemokratai Gediminas Kirkilas, Vytenis Andriukaitis.

Kaip atrodė diskusijos, jų temos ir diskusijų dalyviai, keletu potėpių mums atskleis Vytautas Kubilius, po jo spausdiname prof. Vytauto Landsbergio kalbos pagrindu parengtą straipsnį.

Į akis man krito Sergejaus Kovaliovo, žymaus sovietinių laikų rusų disidento, figūra oficialaus mugės atidarymo metu. Pamačiau, kad jis vienišas ir sutrikęs stovi patalpos viduryje, niekas prie jo neprieina ir neišverčia į rusų kalbą to, ką vokiškai kalba Frankfurto miesto merė, mugės direktorius. O Kovaliovas, be savo gimtosios kalbos, matyt, kitos nemoka. Reikia prie jo prieiti, nors mes buvome iki tol nepažįstami. Verčiau jam kalbėtojų žodžius, perteikdamas tik jų esmę.

Panašiai S.Kovaliovui atsitiko ir per pokalbį, kuriame dalyvavo Amerikoje garsus profesorius W.Leonhardas, mūsų profesorius Vytautas Landsbergis ir Sergejus Kovaliovas. Dėl netikslaus vertimo S.Kovaliovas nelabai suvokė diskusijos kontekstą. Tačiau gavęs žodį jis savo kalbą pra-

dėjo nuo lietuvių partizanų, kuriuos jis pažino Gulago lageriuose. Jis pasakojo, kokie tai buvo taurūs, šviesūs žmonės. Pasakojo apie kagėbistus smogikus, kurie, persirengę partizanais, plėšdavo ir žudydavo Lietuvos kaimų žmones, įsiskverbdavo į partizanų būrius ir juos išduodavo NKVD.

Pokalbį sudabartino W.Leonhardas, įdomi asmenybė, kurio biografiją vokiečiai įamžino filmu. Kai Vokietijoje Hitleris atėjo į valdžią, W.Leonhardo tėvai pabėgo į Maskvą, kurioje buvo *Kominterno* vokiečių skyrius. O to skyriaus žmonių likimai buvo tragiški, nes Stalinas įsakė juos sunaikinti kaip vokiečių šnipus, kai buvo pasirašytas Ribbentropo-Molotovo paktas. Brest Litovske (Lietuvių Brastoje) sovietai gestapui atidavė dešimtis į SSRS pasitraukusių vokiečių komunistų. Gyvųjų likučiai grįžo į Rytų Vokietiją, tarp jų ir jaunuolis W.Leonhardas kaip aktyvus komjaunimo veikėjas. Jis praregėjo, po Berlyno darbininkų demonstracijos supratęs, kas tai yra sovietinis socializmas. Pėsčias per Čekoslovakiją, Vengriją atbėgo į Jugoslaviją, manydamas, kad J.Tito kuria tikrąjį socializmą. Pamatęs, kad skirtumo tarp sovietinio ir jugoslaviškojo socializmo beveik nėra, W.Leonhardas išsprūsta į Ameriką, ten studijuoja, tampa Harvardo universiteto profesoriumi, jo paskaitos labai populiarios, jų klausytis sueidavo šimtai studentų.

W.Leonhardas Frankfurto diskusijoje kalbėjo apie tylinčią daugumą Rytų Europos šalyse, kuri nepritarė komunizmui, bet laikėsi neutraliai. Dabar ta tylinti dauguma nepritaria naujajai sistemai, ir per ją į valdžią grįžta buvę kompartijos CK sekretoriai, instruktoriai.

Vytautas Landsbergis kalbėjo apie partizaną poetą Bronių Krivicką, bunkeryje vertusį J.V.Goethe's eilėraščius į lietuvių kalbą. Lietuvių literatūrai reikėtų tokio herojaus, koks buvo B.Krivickas – intelektualo kovotojo, o ne buities smulkmenose pasimetusio miesčionio.

Kitas pokalbis buvo surengtas apie lietuvių, latvių ir estų panašumus ir skirtumus bei jų įsijungimą į Europos Sąjungą. Pokalbiui vadovavo politologas Kęstutis Girnius. Buvo malonu stebėti europietišką pokalbio dalyvių bendravimo lygį, tiksliai suformuluotus vedėjo klausimus, aiškų minties vystymą. Kalbėta angliškai. Kalbėtojai ta kalba tarpusavy bendravo laisvai, pasikeisdami nuomonėmis, replikomis, pašmaikštavimais. (*Diskusijoje dalyvavo latvių ir estų profesoriai, iš lietuvių, Vytenis Andriukaitis, Andrius Kubilius.*) Diskusija pakrypo į svarstymus, kaip visų trijų respublikų pabaltijiečiai sugebėjo išlikti „nesuvirškinti" Rusijos imperijos. Pasirodo, mus visus išgelbėjo lotyniška abėcėlė, atskyrusi nuo kirilicos, ir kitoniška religija. Ta prasme Kaukazo tautoms nepasisekė ir dabar Čečėnijoje matom kruvinus tos nesėkmės vaisius.

Istorija dabartyje

Vytautas Landsbergis

Istorija arba praeitis – tai ilgas laikas ir didelis daiktas. Jį pametę, liekam nusiskriaudę vaikai. O dabar paimkim kiek trumpesnį laiką, Lietuvos komunistinę okupacinę praeitį, ir kaip ji nepamesta tęsiasi dabartyje dar patrukdydama pažangą.

Keletą pastabų verta padaryti ir apie apskritai sovietinį komunizmą, kuris buvo artimesnis azijietiškiesiems negu kokiam pokario „eurokomunizmui" Italijoj arba Prancūzijoj, vis dėlto demokratinių tradicijų šalyse.

Sovietinis komunizmas kartu su „proletariato" diktatūros doktrina dar nešėsi ant pečių ir didelį seno Rusijos imperializmo krovinį – ano mąstymo, sekimo ir persekiojimo metodų, katorginio režimo bruožus. Todėl pavergtosios tautos vertino jį kaip įrankį ir priedangą vis tiems patiems carų tikslams. Ta pati knyga, tik naujas raudonas leidimas su viršelyje įkaltais Leninu ir Stalinu – pastarasis būtinai arčiau skaitytojo.

„Sovietų liaudis", pirmiausia pavergtosios tautos, bet iš dalies ir patys rusai, turėjo netekti moralinės ir tautinės tapatybės. Sovietų režimas, gudrus fašistinio tipo diktatūros ir neofeodalizmo mišinys (dvarų sistema su kumečiais kolūkiečiais), ištobulino savas dėsningai nusmukusias ūkio ir teisėtvarkos formas. Pakanka prisiminti neva „planuojamą" dvigubų buhalterijų ekonomiką, tolygią viešam sukčiavimui, ir „valdomą" totalitarinę teisėtvarką, perpintą privataus „blato" ir viršininkų „telefonine" teise. Viso to tebeturime ir dabar su kaupu, o štai Rusijoje net atvirai paskelbta „valdomos demokratijos" doktrina, ten sistema ir visuomenė važiuoja atgal. Skamba Stalino himnas... Didžiausių XX a. teroristų ir žudikų paminklai puikuojasi Maskvoje ir Peterburge – mieste, kurį keistai apkabina ne Peterburgo, bet nebesamo Leningrado sritis.

Tačiau pamąstykim apie Lietuvos likimą ir dabartį. Karai ir okupacijos visada palieka žaizdų ir sukrėti-

mų. Po to, ką patyrėme praėjusio šimtmečio viduryje ir vėliau, tai yra jėga primestą svetimos šalies režimą ir totalitarinį valdymą (jau nekalbant apie represijas, egzekucijas, masinius trėmimus), Lietuvos žaizdos yra gilios, užkrėstos, užnuodytos. Labiausiai – to praeities paveldo, apie kurį kalbame. O karas ir okupacija – tai dar tiesioginės didžiosios nelaimės. Tokia nenormali praeitis lėmė daugybę **deformacijų**. Jos juntamos politikoje, kultūroje, ūkio valdyme ir kitur. Antai politikoje tebėra pažymėtinų skiriamųjų bruožų, lydinčių politikus ir partijas. Dabarties mąstymai ir veiksmai susiję su tuo, kaip vertinama praeitis ir didelio kaimyno elgsena. Tebegyvuoja senas įprotis ir paprotys, pagal kurį gana daug vyresnio amžiaus politikų (jeigu jie nėra grįžę iš Vakarų) pirmiausia dirsčioja į Maskvą. Gal net su sąlyginio reflekso virpuliu, kaip čia, tvarkant „vietinius" reikalus, nesuerzinus anos neprognozuojamos galybės. „O kas atsakys?" - kiek sykių girdėdavo tie, kurių nevaržė sąlyginis tarnautojo refleksas.

Tokie bruožai ir įvardijami skirtingai, vėl pagal sąsają su praeitimi. Vieni sakys, antai per didelis konformizmas, nes dabar jau tikrai tiek neverta būgštauti. Kiti apie tą patį – protingas pragmatizmas, vengiąs žalingo radikalumo. (Išties veržimasis į Nepriklausomybę ir dideles permainas buvo radikalų darbas, o nuosaikus tūpčiojimas, dairantis atgal ir peikiant reformas, – pragmatikų, laiminčių rinkimus.) Taip ir siūbuota tarp skirtumų – net politikos stiliuje: tarp centro dešiniosios nepriklausomybinės ir euroatlantinės krypties jėgų, linkusių greičiau tolti nuo Maskvos, – ir kairiojo sparno, per buvusius ryšius ir partinį polinkį labiau susijusio su sovietine praeitimi, tad ir su Rusija. Geriausi pavyzdžiai, kas kam teikė prioritetus siūbuojančių, kintančių Seimo daugumų laikotarpiais, yra vienokie ar kitokie įstatymai ir jų leidybos politika. (Tema studentams arba disertantams.)

Dabar žvilgtelkim kiek specialiau į kultūrą. Čia užverda kovos dėl paskyrimų, kai kada susijusios su sovietiniais ėjimais per valdančiųjų „kuruojamą" zoną arba tiesioginį protekcionizmą. Keistybės dėjosi netgi dėl Frankfurto mugės ir jos apskritojo stalo diskusijų, kai pora nepatenkintų destruktyvių asmenų naudojo savo įtaką „viršuje", puldami jau patvirtintus planus. Skundimai ideologiniu pagrindu, skirstymai į „savus" ir „nesavus" pasireiškė nevystančiu praeities grožiu. Tos pastangos nepavyko, bet jos itin iškalbingos aptariamai temai.

Švietimas, ugdymas, lavinimas – visa tai irgi kultūros dalis. Ugdyti žmogų, pilietį... Turbūt aksioma, kad geriausia ugdymo priemonė – tai pavyzdys. Pažvelgę į rašytinę kultūrą turim pastebėti pernelyg daugelio rašančiųjų atsargų, gal net baikštų požiūrį į geriausius pasišventimo Lietuvoje pavyzdžius. Jie randami 1944-1954 m. kovose dėl laisvės, ginkluotame pasipriešinime.

Pasipriešinimo turinys jau atspindimas mokyklų programose, vadovėliuose (istorija, literatūra). Tačiau tai nepasirodė iš karto po išsilaisvinimo, yra ribota ir dar traktuojama kaip išimtis, ypatingas lietuvių literatūros papildymas, jokiu būdu ne kaip nutraukta (kartu su išeivijos kūryba) pagrindinė laisvosios kūrybos srovė. Tai ypač ryšku palyginus su bibliotekose plačiai atstovaujama kūryba, pažymėta kultūros **prisitaikymu** ir net noriù sovietiniu kolaboravimu. Anuomet bent trejetą dešimtmečių sovietai turėjo paprastą formuluotę „savai" kūrybinei inteligentijai: kad neliktų nė vieno nesutepto! Pasekmė vis dėlto buvo nemaža įvairovė. Kai tiesioginis teroras sumažėjo, pereidamas į buitinių represijų lygmenį, jaunesnioji literatų karta ištobulino lyg ir sąmojingą „normą": vienas eilėraštis rinkinio pradžioje apie Leniną arba komjaunimą, o toliau gali eiti normali lyrika pagal gabumus. Atsirado ezopinė kalba, leidžianti sąmoningai, kryptingai kalbėti apie antivertybes – taigi apie vertybes. Artėjant į Atgimimą kai kurie literatai vis labiau ėmėsi tėvynės temos (nebe „tėviškės", kaip stalinistų buvo ribojama), reiškė ir ugdė nuoširdžią meilę Lietuvai, galbūt ir kompensuodami sielų gelmėse juntamas ankstesnių laikų nuodėmes, negarbingus rašinėjimus. Šiandien galime pasakyti – išpirko darbais, ir nėra ko daugiau kalbėti. Bet ir pritaikytos „partijai" literatūros produkcijos tebėra gausu lentynose, ir šis paveldas tebelieka, ko gera, labiau įprastas bei geriau žinomas negu skausmingi apmąstymai, tikėjimas ir neviltis, paliudyti besikaunančiųjų ir mirštančiųjų miškuose. Ten irgi buvo jaunų literatų, buvusių mokytojų. Vienas jų, poetas Bronius Krivickas, ligi jį užmušė, rašė aukštos vertės poeziją ir išvertė 70 J.W.Goethe's eilėraščių. Kur yra naujoji laisvos Lietuvos literatūra apie tą garbės ir orumo jausmą, kuris lemdavo pasirinkimus, vertus klasikinės tragedijos: mirti

Poetas rezistentas Bronius Krivickas

netrukus, bet mirti laisvais žmonėmis pavergtos šalies laisvuose miškuose? Kur lietuviškas romanas arba poema apie rezistentą, šlapiame miško bunkeryje prie žvakelės verčiantį Goeth'ę?

Mūsų vertybių sistema dar nėra apie vertybes, kaip sakydavom, **tikras** vertybes. Į ją, kitokią sistemą, turbūt neįeitų konsumerizmas (vartojimo laimė) ir konformizmo komfortas (prisitaikymo smagumas). O jauniems rašytojams patraukliau aprašinėti amžininkų nuosmukį ir silpnumą, ten tikimasi mūsų laikų didvyrio gelmių.

Šiandien randasi net istorikų, sakančių, kad anas orumas ir laisvės idealai, dėl kurių aukotasi, buvę veltui; randasi ir literatų, panašių į „paskutiniuosius žmones", anot F.Nietzsche's, kurie visus didelius dalykus paverčia mažais. Kažkas yra įvykę mūsų „danų karalystėje", ir aš manau, kad tai lėmė vis dar įtakingas sovietinis paveldas.

Dar neturime galingos kūrybos su gilia psichologine ir socialine analize apie žmones ir laikus blogio imperijoje. *Tokioje kūryboje galėtų rastis* ir išpažinčių – tų, dalyvavusiųjų neteisioje pusėje. Šiuo požiūriu rezistentų dienoraščiai ir maldų knygelės, buvusių politinių kalinių ir tremtinių atsiminimai kai kada labiau apšviesti tiesos ir įtikinamesni, įspūdingesni negu profesionali išmonė (gal tai *„fiction"* atitikmuo). Puikiausias tokio skaudžiai spindulingo realizmo pavyzdys buvo Frankfurto mugėje parodyta Dalios Grinkevičiūtės atsiminimų knyga, vertimas į anglų kalbą: „Pavogta jaunystė, pavogta tėvynė". Autorė pasakoja apie keliolikmetės mergaitės patirtį sovietinio Gulago pragare prie Ledinuotojo vandenyno, ir ji liudija taip pat apie ledinuotą požiūrį, kurį sutikdavo grįžusi namo, į nužmogintą, dvasiškai sugriautą „tarybų" Lietuvos aplinką. Ją persekiojo namuose (lyg ir namuose) už jos pasisakymus ir rašymus. Grasė, skleidė melą ir apkalbas, naikino moraliai. Kai kas nuostabiai panašu ir į dabartį, ir atrodo, kad net po trisdešimties metų dar tik vienišos plunksnos merkiamos į rašalą paliesti anų, kažkodėl vis „nepopuliarių", temų.

Tebesitęsiantį „didžiojo brolio" buvimą juntame ir iš artimojo užsienio ultimatumų dėl teisės važiuoti per Lietuvą kaip per savo suverenią teritoriją. O ar visai suvereni mūsų dvasios teritorija? Kažkas negera tęsiasi lietuvių karalystėje, ir tai turėsime įveikti.

Pagal pasisakymą, rengtą Frankfurto knygų mugei (2002 10 09), jos metu ir papildytą, ir trumpintą. Anot „Laisvosios Europos" (2002 10 14) radijo, taip klausytojai turėjo ištverti *„kankinančiai ilgus profesoriaus Landsbergio išvedžiojimus apie per mažą Lietuvos literatų dėmesį partizanams"*.

Lietuva: ant saugaus pamato

„Baigėsi ilga ir tamsi baimės, netikrumo, vienatvės naktis. Jūs įsiliejate į stiprią ir augančią NATO šeimą. Mūsų sąjunga yra pasiryžusi ginti savo nares. Tie, kurie pasirinktų Lietuvą savo priešu, taptų ir Jungtinių Amerikos Valstijų priešu.“

„Jūs patyrėte žiaurią priespaudą ir jai nepasidavėte. Jus buvo pavergusi imperija, bet jūs išgyvenote, o ji žlugo. Jūs, kurie sumokėjote laisvės kainą, gerai žinote jos vertę.“

„Šią didžią dieną telaimina Dievas visų Lietuvos patriotų ir laisvės kovotojų, kurie nesulaukė šios dienos, atminimą. Tegul laimina Dievas visus drąsius, laisvus Lietuvos žmones.“

***Iš JAV prezidento G.W.Busho** kalbos, pasakytos Vilniuje, Rotušės aikštėje, 2002 m. lapkričio 23 d.*

„Į laisvę" redakcija kreipėsi į keletą žmonių, kurie vienaip ar kitaip susiję su NATO plėtra ir Lietuvos pakvietimu į Aljansą. Visiems jiems buvo pateiktas toks klausimas:

- Kaip Jūs suprantate 2002 m. lapkričio 21 dienos (Prahoje tą dieną vyko NATO šalių vadovų pasitarimas) istoriškumą? Ką ši diena reiškia Lietuvai?

Rasa Juknevičienė,
Nepriklausomybės akto signatarė, Seimo narė, Seimo NATO komisijos vicepirmininkė (buvusi pirmininkė)

Tai nebuvo netikėta. Mes, kurie aktyviai dalyvavom NATO plėtros procese, jau prieš metus buvom kone tikri, kad Prahos viršūnių susitikimas bus lemtingas Lietuvai. Tik būgštavom, kad patys nepadarytume lemtingų klaidų, kurios būtų kliūtis pakvietimui į NATO. Sakyčiau, kad Prahoje buvo uždėtas sutvirtinimo antspaudas ant Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo akto. Tą antspaudą patvirtino JAV prezidentas G.W.Bushas savo vizitu į Lietuvą ir kalba Rotušės aikštėje. Jo kalba reiškė lyg ir priesaiką, kad JAV – supergalinga valstybė – yra mūsų draugė, kad mes esam ne vieni. Prieš praėjusius Seimo rinkimus konservatoriai buvo sukūrę tokią dainą apie Lietuvą. Daina taip ir nenuskambėjo eteryje. Jos leitmotyvas buvo: tu ne viena... Ta daina staiga tapo aktuali šiandien, kai mes iš tikrųjų jau nebe vieni. Geopolitiniu požiūriu žmonijos istorija yra žiauri ir net kruvina. Lietuvoje permainos įvykdavo po baisių, kruvinų lūžių. Pavyzdžiui: Lietuva atgavo nepriklausomybę po Pirmojo pasaulinio karo, ji neteko nepriklausomybės po Antrojo pasaulinio karo. O šiandien mes be didesnių sukrėtimų atsistojom ant saugaus pamato. Jaunesnioji karta, o ir šiaip nemaža visuomenės dalis, tai supras tik daug vėliau. Kalbėdamasi su moksleiviais, iš Šilalės atvažiavusiais pasiklausyti Busho kalbos, sakiau: kai po 15-20 metų jūsų vaikai mokysis iš istorijos vadovėlių apie 2002 m. lapkričio 21-23 dienas Lietuvos istorijoje, jūs galėsite jiems papasakoti, kaip važiavote į Vilnių išgirsti prezidento Busho kalbą ir koks esminis lūžis tomis dienomis įvyko Lietuvos gyvenime. Šiandien daug kam sunku suprasti tų die-

nų istoriškumą dar ir todėl, kad gyvenimas nėra lengvas. Bet aš jas, tas dvi dienas, vadinčiau vilties dienomis. Lietuvai šiandien labiausiai trūksta vilties ir pasitikėjimo savimi.

1990 m. kovo 11 d. buvo ta diena, kai tapo šviesu širdyje. Bet tada aš dar taip gerai nesupratau jos istoriškumo, kaip dabar suprantu. Esu laiminga ir dėl to, kad tie, kurie abejojo ar netikėjo Lietuvos naryste NATO, šiandien labai stengiasi dalyvauti šiame procese, rasti jame savo vietą ir netgi jį įtvirtinti.

Algirdas Katkus,
buvęs Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto pirmininkas

Lietuvos dalyvavimas kolektyvinėje saugumo sistemoje yra pats patikimiausias ir pigiausias nacionalinio saugumo užtikrinimo būdas. Neutralitetas Lietuvai nepriimtinas ne tiktai dėl ribotų ekonominių išteklių išlaikyti karines pajėgas, sugebančias be kitų pagalbos atgrasinti priešą, o agresijos atveju – apginti šalį, bet ir dėl teritorijos specifinės geografinės padėties. Istorija rodo, kad per praėjusį šimtmetį Lietuva stengėsi išlaikyti neutralumą ir gerus santykius su kaimyninėmis valstybėmis, tačiau penkis kartus buvo okupuota.

Siekdama išsaugoti valstybingumą, tautos mentalitetą ir europinės civilizacijos vertybes, Lietuva dėl strategiškai svarbios padėties daugelį šimtmečių buvo priversta laviruoti tarp dviejų skirtingos civilizacinės orientacijos polių – Vakarų ir Rytų. Carinės ir sovietinės Rusijos imperijų okupacija neįstengė išstumti vakarietiškos orientacijos, tačiau stipriai susiejo Lietuvą su eurazijietišku imperijos branduoliu, palikdama gilų pėdsaką žmonių sąmonėje, tarpusavio santykiuose ir požiūryje į konkrečius įvykius.

Narystė NATO ir Europos Sąjungoje taps posūkio tašku ir orientyru vakarietiškai orientacijai, labiau atitinkančiai lietuvių (baltų) europinės kilmės šaknis. Pagaliau bus atkurtas istorinis teisingumas. Integraciją į NATO galima palyginti su Lietuvos krikštu ir Žalgirio mūšio laimėjimu. Sunku pervertinti šį faktą,tačiau galima teigti, kad šiandien pradėta nauja Lietuvos istorijos kūrimo epocha ir prarastų vertybių atstatymas.

Integracija į NATO ir ES yra valstybės vidaus ir užsienio politikos prioritetas, todėl valstybės tarnautojai ir pareigūnai privalo jo laikytis. Sunkiai

suprantamas Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto pirmininko p. R.Pavilionio įnirtingas priešinimasis Lietuvos integracijos į NATO procesui. Prisidengdamas pacifistiniais įsitikinimais, puikiai įvaldęs sovietinių laikų retoriką ir metodus, p. R.Pavilionis juodina NATO, JAV prezidentą ir laiko kvailiais tuos, kurie pritaria šiam istoriniam žingsniui. Iš tikrųjų pasaulio visuomenė dėkinga demokratinėms šalims, susitelkusioms į Šiaurės Atlanto organizaciją, kad ji sustabdė XX amžiaus komunistinio maro plitimą pasaulyje. Taip buvo išgelbėta milijonai žmonių gyvybių nuo genocido.

Savo kritikos pagrindu p. R.Pavilionis kartu su bendraminčiais pasirinko vieną iš svarbiausių pasiruošimo integracijai į NATO grandžių – šalies gynybinę sistemą. Dabartinio Seimo pirmininko vadovaujama partija inicijavo parašų rinkimą, kad būtų atimtos krašto apsaugai skirtos lėšos ir perduotos švietimo reikmėms. Dėl to galėjo sužlugti tarptautiniai įsipareigojimai ir kai kurių tarptautinių programų vykdymas, taigi ir pasiruošimas integracijai į NATO. Parašų rinkimo iniciatoriams gerai žinoma, kad krašto apsaugai skiriami BVP du procentai naudojami finansuoti ir daugelį kitų programų ir sričių, t.y. aukštosioms karinėms ir specialiosioms mokykloms, sveikatos apsaugai, vidaus reikalų sistemai, sienų apsaugai, Šaulių sąjungai ir t.t.

Nėra abejonės, kad daugelis žmonių norėtų geresnio švietimo sistemos finansavimo. Bet, kaip sakoma, reikia pasverti galimybes, apsvarstyti prioritetus ir apsidairyti aplinkui, ar gerai panaudojama tai, kas turima. Gal p. R.Pavilionis, tuometinis universiteto rektorius, galėtų paaiškinti, kodėl, kam ir kaip buvo privatizuota Vilniaus universiteto observatorija? Gal ją reikėtų sugrąžinti studentams? Gal reikėtų sumokėti į universiteto kasą kainų skirtumą? Faktai patvirtina, kad dviejų globėjų draugystė ir užmojai ne visuomet išeidavo į naudą globotiniams. Štai 1996 m. tuometinis rektorius p. R.Pavilionis ir Generalinės prokuratūros vadovas įsteigė spec. teisininkų grupę, į kurią stojimo pareiškimai buvo priimami su generalinio prokuroro arba jo pavaduotojo rezoliucijomis. Taip buvo atimta konstitucinė teisė abiturientams laisvai dalyvauti konkurse. Kieno pareiškimai buvo vizuojami, turbūt aiškinti nereikia. Tiktai didelių pastangų dėka pavyko sustabdyti šį antikonstitucinį aktą – tam prireikė net 51 Seimo nario parašo.

Rodos, visiems yra aišku: kai aukšto rango valdininkas nesutinka su valstybės vykdoma politika, jis privalo atsistatydinti. Tačiau šiandien pas mus toks žmogus yra dengiamas, o jo dengėjai žaidžia dvigubą žaidimą. Įdomu, kodėl? Kai Seimo pirmininkui A.Paulauskui buvo pateiktas klausimas, kodėl jis siūlė atimti lėšas iš krašto apsaugos, jis paprasčiausiai suklaidino televizijos žiūrovus.

Vaclavas Stankevičius,
Lietuvos Seimo narys,
Seimo NATO komisijos pirmininkas

Aš esu laimingas žmogus, nes lapkričio 21 dieną buvau Prahoje kaip Lietuvos Prezidento delegacijos narys. Taigi pats dalyvavau šiame istoriniame įvykyje. Tą pačią dieną, praėjus kelioms minutėms po to, kai NATO generalinis sekretorius G. Robertsonas paskelbė, kad Lietuva tarp kitų šalių pakviesta į NATO, man teko žurnalistams komentuoti tą faktą. Komentavau taip: Lietuvai tai yra istorinis įvykis, nes mūsų valstybei prasidėjo nauja era, prisijungimo prie Vakarų pasaulio era. Šiandien mes turbūt dar nesuvokiame, koks reikšmingas mūsų ateičiai šis įvykis (daugelis tai jau suprato, nes matėme, koks pakilimas buvo Lietuvoje lapkričio 22-23 dienomis - **Red.**).

Taigi lapkričio 21-oji yra tikrai svarbi Lietuvai diena. Ji įeis į Lietuvos istoriją kaip valstybingumo sustiprinimo, kaip Lietuvos pripažinimo diena, nes iki šiol mes tik patys deklaravome, kad Lietuva kuria demokratiją, kad ji jau yra demokratinė. O kai lapkričio 21-ąją Lietuva buvo pakviesta į Aljansą, tai reiškė, kad Vakarų visuomenė – demokratiškiausia pasaulio dalis – pripažino, jog Lietuva iš tikrųjų demokratinė valstybė. Mes esam pageidautini demokratiniame pasaulyje. Tai labai reikšminga diena mūsų istorijoje.

Gintė Damušytė,
Lietuvos ambasadorė prie NATO

Antano Petrausko nuotrauka

Pakvietus Lietuvą į NATO, buvo atitaisyta istorinė klaida. Šituo ryžtingu žygiu buvo pripažinta nepriklausomos valstybės valia tapti tos sąjungos nare, buvo pašalinti paskutiniai okupacijos padariniai. Antra, Lietuva buvo pripažinta patikima sąjungininke, ir tai mūsų valstybės istorijoje yra reikšmingas dalykas. NATO valstybes jungia bendros vertybės. Ne kiekviena valstybė priimama į šią sąjungą, o pakviestos valstybės vertinamos pagal labai griežtus kriterijus. Lietuva išlaikė šį egzaminą.

Prahos susitikime buvau maloniai nustebinta, pajutusi pasikeitusią atmosferą. Atsirado artimesnis ryšys, ten pat salėje vienas po kito ėjo žmonės, spaudė mums rankas, sveikino. Prie manęs pribėgo JAV ambasadoriaus prie NATO pavaduotoja, aukščiausio rango pareigūnė tarp NATO delegacijų, nuoširdžiai apkabino ir pasakė: štai jau jūs su mumis.

– *Tai buvo euforijos valandos ne tik jums, esantiems Prahoje, bet ir mums, visoje Lietuvoje. Bet dabar prasideda darbas. Kas bus daroma, kaip daroma ir kokių kliūčių gali atsirasti?*

– Vienintelė didesnė kliūtis mūsų kelyje – jei prarasime politinį ryžtą toliau tęsti reformas. Reikia žinoti, kad visos valstybės, NATO narės, nuolat tobulina, reformuoja savo veiklą, o ką jau kalbėti apie mus ir kitas kviestąsias valstybes. Dar reikia padirbėti reformuojant gynybą, vystant mūsų karines pajėgas. Reikės politinio ryžto, kai ateis laikas priimti gana sunkius sprendimus. Jau nekalbu apie techninius derybinius prisijungimo darbus, kurie mums prieš akis. Atsiveria galimybės padėti formuoti NATO politiką įvairiais klausimais. Tai didžiulė atsakomybė bet kuriai valstybei, ypač naujų grėsmių akivaizdoje.

NATO plėtros procese JAV visą laiką atliko vadovaujamąjį vaidmenį. Kai 1991 metais atvažiavau į Briuselį

ir ėmiau susitikinėti su ambasadoriais prie NATO, nė vienas iš jų nenorėjo kalbėti apie NATO plėtrą. Kodėl? Visi laukė, ką pasakys JAV. O ši valstybė, ypač prezidento G.W.Busho asmenyje, pradėjo kalbėti apie energingą, stiprią plėtrą nuo Baltijos iki Juodosios jūros. Europa dažnai laukia JAV balso įvairiais klausimais.

– Bet ji sugeba ir priešintis tam balsui. Pavyzdžiui, dėl Irako...

– Nėra abejonių, kad ji turi savo nuomonę. Taip ir turi būti. Bet dėl septynių Vidurio Europos ir Baltijos valstybių pakvietimo į gynybinį Aljansą buvo laukiama JAV žodžio. Europos valstybių, NATO narių, vadovai (Havelas, Kvaśniewskis) irgi karštai kalbėjo, kaip svarbu priimti į NATO Baltijos valstybes. Kodėl Bushas atvyko į Lietuvą? Tai buvo JAV apmąstytas žingsnis. Lietuva pasirinkta todėl, kad ji savo pasirengimu pirmauja visame Baltijos regione. Ji kartu su Rumunija jau prisideda kovojant su tarptautiniu terorizmu.

Man asmeniškai labai patiko, kad prezidentas G.W.Bushas savo kalboje prisiminė mūsų laisvės kovas. Mane nudžiugino, kad, Bushui jau išvykus, per surengtus Baltijos valstybių prezidentų pietus kalbėjęs dr. Z.Brzezinskis pradėjo savo kalbą, prisimindamas Lietuvos partizanus. Jis retoriškai paklausė: ką jie sakytų, jei būtų sulaukę šios dienos. Prisiminė jų drąsą, kai jie buvo palikti vienų vieni kovoti ir žūti drėgnuose bunkeriuose. Užsieniečiai mūsų laisvės kovas vertina labiau negu mes patys.

– Sakoma, kad Europos Sąjungos institucijos yra labai biurokratizuotos. Ar toks biurokratizmas negresia ir NATO struktūroms?

– Tos struktūros yra mažesnės negu Europos Sąjungos institucijos. Antra, jose dirba nemažai kariškių, kurie moka logiškai, racionaliai mąstyti; tai atsispindi ir karinėse institucijose, ir tarptautiniame sekretoriate, kur mes reiškiamės kaip diplomatai. Esu dirbusi prie ne vienos tarptautinės organizacijos, todėl galiu lyginti. NATO dirba efektyviai, jos darbe mažiau retorikos, o daugiau konkrečių užduočių.

– Kaip lietuvių komanda atrodo tarp kitų NATO valstybių atstovybių Briuselyje?

– Lietuvos užsienio reikalų ir Krašto apsaugos ministerijos, kaip daugiausia bendraujančios su užsienio partneriais, supranta būtinybę nustatyti savo veiklos prioritetus, dirbti greitai ir efektyviai. Mūsų misijos prie NATO kolektyvas šitai supranta, yra prisitaikęs prie NATO sąlygų. Netrukus mums atsivers durys į daugybę NATO komitetų, o kolektyvas padidės nedaug, tad darbo labai padaugės. Dešimt atstovybės darbuotojų turės suktis tarp 400 NATO komitetų. Kai ateinantį pavasarį bus pasirašyti prisijungimo protokolai, reikės dalyvauti įvairiuose posėdžiuose ir turėti savo nuomonę įvairiais klausimais, prisidėti planuojant gynybą ir kitokius uždavinius. Mums atsivers labai plačios galimybės.

Kalbėjosi ***Aldona Žemaitytė***

Lietuvos žingsniai į ateitį

Vincentas Uždavinys

Praėjusių metų pabaiga Lietuvai buvo turtinga reikšmingų datų. Jau žinome, kad lapkričio 21-23 dienos įeis į mūsų istorijos vadovėlius. Gruodžio 3 dieną Seime buvo pagaliau pasirašytas Nacionalinis susitarimas siekiant ekonominės ir socialinės pažangos. Tai irgi nemenkas pasiekimas, nes toks dokumentas buvo pasirašytas pirmą kartą per dvylika nepriklausomybės metų. Tai tautos ir visuomenės, pirmiausia jos politikų, vienybės pareiškimas. Anksčiau buvo susitariama dėl užsienio politikos prioritetų, dėl krašto apsaugos finansavimo, bet tie susitarimai vykdavo tik tarp didesnių politinių partijų, visuomenės beveik nepaliesdami. O Nacionalinio susitarimo dokumentą pasirašė dešimt politinių partijų ir keturiolika visuomeninių organizacijų. Kai kurioms organizacijoms liko rėmėjų statusas; reikia tikėtis, kad rėmėjų atsiras vis daugiau. Ne paslaptis, kad sutelkti tiek daug partijų ir organizacijų bendram dokumentui reikėjo politinės valios, kantrybės ir išminties. Tai ir pademonstravo Andrius Kubilius, Seimo Konservatorių frakcijos pirmininkas, jau nuo pavasario puoselėjęs šią idėją. Kaip jis pats pripažino, pirmieji pokalbiai apie nacionalinį susitarimą įvyko Seimo restorane pietaujant, ir netikėtai opozicinį konservatorių parėmė du valdančiosios daugumos socialdemokratai – Gediminas Kirkilas ir Juozas Olekas. Jie suprato, kad Lietuva, norėdama pasivyti išsivysčiusias Europos šalis, turi elgtis pagal Airijos pavyzdį – kurti moderniską ekonomiką. Be to, ji turi įveikti iš socialistinės praeities paveldėtas socialines ir kaimo problemas. O norint pasiekti tą tikslą, reikia nusistatyti ekonominės ir socialinės pažangos prioritetus ir kurti ilgalaikę valstybės raidos strategiją.

Kokia partija bebūtų prie valdžios vairo, tie tikslai, prioritetai ir strategija neturi keistis. 2002 metų gegužės 16 dieną kelios partijos pasirašė Tarpusavio supratimo memorandumą dėl Nacionalinio susitarimo dokumento, kurį tu-

rėjo pasirašyti jau praėjusią vasarą. Valdančioji dauguma, pusę metų vilkinusi tokio dokumento pasirašymą, vienu metu net pareiškė, kad ji viena pati pajėgsianti tvarkytis prioritetų ir strategijos srityse. Tačiau Lietuvos pakvietimas į NATO, matyt, padarė įspūdį ir nulėmė jos vidaus politikos posūkį, tad gruodžio 3 dieną Seime susirinko daug politikų, Vyriausybės narių, diplomatų, dokumentą pasirašančiųjų organizacijų (asociacija INFOBALT, Lietuvos jaunimo organizacijų taryba, Lietuvos pramoninkų konfederacija, LR Žemės ūkio rūmai, Žinių ekonomikos forumas ir kitos sąjungos bei draugijos) atstovai.

Ką būtent jie pasirašė? Kad vieningai pripažįsta ilgalaikius prioritetus, kuriuos nedelsiant reikia pradėti įgyvendinti. Tie prioritetai:

Lietuvos ekonomika turi tapti konkurenciška žinių ekonomika, garantuojančia žinioms imlių darbo vietų gausą;

švietimo ir mokslo sistemą reikia priderinti prie žinių visuomenės ir Europos aukštojo mokslo bei tyrimų sistemos;

įveikti skurdą ir socialinę atskirtį;

pertvarkyti kaimą, sukuriant konkurenciską žemės ūkį, modernią jo infrastruktūrą ir aktyvaus verslo galimybes;

pertvarkyti valstybės valdymą, kad tų prioritetų įgyvendinimui nebūtų daromos kliūtys.

Tai ambicinga programa, orientuojanti į tai, kad per penkiolika metų Lietuva turi pasiekti dabartinį Europos Sąjungos šalių išsivystymo lygį. Įveikti atsilikimą galima tik turint aiškią strategiją, pareiškiant politinę valią ir išnaudojant visuomenės išteklius, arba, kaip dabar madinga sakyti, žmogiškąjį kapitalą.

Pasirašius Tarpusavio supratimo memorandumą buvo sudarytos darbo grupės, kurios pateikė kiekvieno prioriteto analizę ir apibrėžė jo siekius. Nepaprastai daug vietos skiriama aukštųjų technologijų plėtrai, kuri garantuos žinių ekonomiką ir formuos žinių visuomenę. Aukštosios technologijos – tai informacinės, telekomunikacinės, lazerinės technologijos ir elektronika bei su šiomis sritimis susijusi pramonė, informacinė infrastruktūra, kuri įdiegs kompiuterius ir internetą ne tik visose mokyklose, gamyklose, bet ir namuose, garantuos gyventojų kompiuterinį raštingumą, pritrauks į Lietuvą užsienio aukštųjų technologijų bendroves ir jų kapitalą. Kaip viena iš priemonių šiems tikslams pasiekti nurodomos visuotinės anglų kalbos žinios, siekiant, kad *„visi gyventojai, pradedant smulkiais verslininkais, baigiant policininkais ir laikraščių pardavėjais, mokėtų anglų kalbą, taip pat ir kitas užsienio kalbas“*. Tai tik viena detalė, bet ji pakankamai iškalbinga. Ar mes būsime tada turtingesni? Tikriausiai taip. Ar būsime laimingesni? Klausimas lieka atviras. Tarsi susigėdę dėl savo aukštų užmojų ir galimų visuomenės narių priekaištų, Nacionalinio susitarimo dokumento rengėjai prisipažįsta: *„Mes koncentravome dėmesį į*

ekonominės ir socialinės pažangos prioritetą /.../ todėl Nacionaliniame susitarime daug dėmesio skiriame žinių visuomenės ir žinių ekonomikos, informacinės ir žinių infrastruktūros, mokslo ir studijų sistemos plėtrai, bet nekalbame apie sveikatos sistemos, kovos su nusikalstamumu ar pensijų sistemos perspektyvas. Nekalbame ir apie iššūkius, kuriuos naujasis mūsų šalies raidos etapas kels mūsų moralinėms, kultūrinėms ir etninėms vertybėms."

O derėtų lygia greta mąstyti ir apie jas. Dabar Valstybės ilgalaikės raidos strategija paprastam žmogui gali pasirodyti kaip neprieinamas ir svetimas kalnas, nors joje ir kalbama apie socialinę ekonomiką, apie nuolatinį mokymąsi, apie mokymosi per visą gyvenimą sistemas.

Trečiasis prioritetas, kaip žinome, yra pasirengęs įveikti skurdą ir socialinę atskirtį. Skurdas riboja žmogaus galimybes gyventi tinkamomis sąlygomis, galimybę mokytis visą gyvenimą ar būti sveikam. Šiandien Lietuva beveik neturi vidurinio sluoksnio žmonių ir tai dar labiau paryškina skurdo vaizdą. Darbas ir už jį gaunamas deramas atlyginimas padėtų įveikti užburtą skurdo ratą, kuris būdingas trečiojo pasaulio šalims. Dokumente yra ir tokia frazė: „*Valstybė turėtų orientuotis ne į paramos suteikimą, bet į aktyvios ekonominės veiklos sąlygų gerinimą ir socialinių ryšių vystymą. Valstybės investicijos į švietimą, profesinį mokymą ir kultūrą yra ypač svarbios*".

O, kad šie žodžiai taptų kūnu... Mat šiandieninė valstybės politika, orientuota finansiškai remti asocialius sluoksnius, yra paradoksali ir tik didina asocialių žmonių būrį, silpnina tautos genofondą.

Ketvirtas prioritetas kalba apie Lietuvos kaimo ateitį, apie modernią jo infrastruktūrą, apie verslo kaime galimybes. Čia užkoduota ir ekologinė žemdirbystė, ir netradicinių žemės ūkio produktų gamyba, ir kaimo turizmas, amatai, kaimo bendruomenių kūrimas... Tad ko gi taip karštai reagavo jau po Nacionalinio susitarimo dokumento pasirašymo Žemės ūkio rūmų prezidentas J. Ramonas, kalbėdamas apie prioritetus. Anot jo, du prioritetai mūsų valstybėje jau beveik įgyvendinti, tai integravimasis į NATO ir ES, o trečias – tai Lietuvos kaimas ir žemės ūkis. Žemdirbiai maištauja per visus nepriklausomybės metus, grasina streikais, mitingais, reikalaudami didesnių išmokų, tikisi ir iš Europos Sąjungos išsiderėti daugiau teisių ir geresnes sąlygas. Ir tai jiems pavyksta. Kai kada atrodo, kad žemdirbiai – tai vienintelė privilegijuota klasė Lietuvoje.

Nacionalinio susitarimo komitetas, kuriam vadovauja Andrius Kubilius, pasirašius šį dokumentą neužbaigs savo darbo. Toliau bus rengiamos diskusijos, seminarai, tyrimai ir apklausos, o po ketverių metų bus parengtas naujas Nacionalinio susitarimo dokumentas, kuris pakoreguos šiandieninį. Taip žingsnis po žingsnio Lietuva keliaus į ateitį, tikintis, kad jos nesudrebins kokie nors nenumatyti sukrėtimai. Vilties teikia tokie žingsniai, kurie leidžia manyti, kad partijos liausis peštis dėl smulkmenų ir ambicinga valdančioji dauguma dalį savo teisių perleis ir opozicijai. ■

Daktaras iš Cicero

Aldona Žemaitytė

Prisiminus daktarą Petrą Kisielių, kuris gyvena atokiame Čikagos priemiestyje Cicero, apsuptas įvairiataučių kaimynų, tuoj pat iškyla artistiška jo figūra, geros, pašnekovui įdėmios akys, šiltas balsas ir dainavimas. Kai dainuoja Petras Kisielius, gydytojas iš anapus Atlanto, iš tolimosios Čikagos, nutyla net aistringiausi diskutantai. Nutyla ir klausosi. Atrodo, kad dainuoja pati daktaro Petro siela, dainos dvasia virpa kiekvienoje jo ląstelėje. Tik gruzinai savo kine per dainą moka parodyti nacionalinį charakterį; lietuviai būtinai ką nors „perspaudžia", ir tas charakteris jų filmuose atsiduoda falšu. Taigi neatsirastų tokio filmininko, kuris mokėtų perteikti Petro Kisieliaus dainavimą – visa savo esybe pasinėrus į dainos melodiją, suvalkietiškai plačiai išdainuojant žodžius, užmiršus, kas tuo metu vyksta aplinkui. Daktaras Petras ištirpsta dainavime, daina ir jis susilieja į kažką trečią, kuris įgyja kitus dvasinius ir fizinius matmenis. Iš kur tas talentas dainuoti? „Kai aš dainuoju, jaučiuosi laimingas", – sako Petras Kisielius, jau nebepraktikuojantis gydytojas, nes metų ir darbų našta davė ženklą, jog metas sustoti. Bet dainuodamas jis atjaunėja. Daktaras prisimena, kaip jo mama dainuodavo: neša iš šulinio vandenį su naščiais (šulinys buvo gal už pusės kilometro nuo namų) – dainuoja, ką nors verpia – dainuoja. Ir dainų ji mokėjo labai daug. Mažasis Petriukas turėjo nuostabią atmintį ir absoliučią klausą, šie talentai vėliau jam labai pravertė mokykloje ir studijose. Išgirdęs dainą tik vieną kartą, jis galėdavo pakartoti ir žodžius, ir melodiją. Kai jam buvo ketveri metai, mirė tėvukas (mamos tėvelis). Susirinkę į šermenis žmonės pradėjo giedoti Visų šventųjų litaniją. „Jie gieda, ir man norisi. Ir užtraukiau tokią dainą:

Ko liūdi, žalia giruže,
Ko taip nuliūdai,
Ar suspaudė tau širdelę
Bėdos ir vargai...

Aš liūdną dainą užtraukiau, bet pribėgo mama ir delnu uždengė burną", – pasakoja Petras Kisielius apie savo kūdikystės dienų „nuotykį" gimtajame Sarginės kaime Suvalkijoje. O aš galvoju apie suvalkiečių būdą, apie jų darbštumą ir taupumą, o gal net šykš-

tumą, nes visokių legendų pripasakota apie suvalkiečius. Daktaras Petras šia prasme yra galbūt didžioji išimtis, nes nėra nė vieno žmogaus, kuris būtų jį sutikęs ir nesusidūręs su begaliniu Petro Kisieliaus dosnumu. Jis – įvairių fondų steigėjas ir rėmėjas. Tai jau savaime aišku, nes P.Kisielius kaip reta visuomeniškas žmogus, su juo lengva bendrauti, malonu kalbėtis. Seni čikagiečiai lietuviai ir dabartiniai atvykėliai jį garbsto kaip gydytoją, kuris visus priima, visus atidžiai išklauso, ištyrinėja, paskiria vaistus ir neima pinigų. Kaip tai, – sakysite, – juk už darbą žmogus turi būti atlyginamas...

Šia kilniaširdiškumo „liga" daktaras susirgo dar jaunystėje, kai baigęs medicinos studijas po karo atsidūrė Vokietijoje ir įsidarbino universiteto vidaus ligų katedros asistentu. Tai buvo reta išimtis, bet Petras Kisielius jau būdamas studentas užsirekomendavo kaip būsimas puikus gydytojas. Dirbdamas universitete, savo tėvynainius ne tik gydė veltui, bet ir vedžiodavo pas profesorius. „Kaip aš galiu imti pinigus iš žmogaus, jeigu jis turi tik tiek, kiek ir aš". Juk pabėgėlių dalia beveik visų buvo vienoda: iš Lietuvos pasitraukė paskutinėmis minutėmis, dažniausiai – kaip stovi, su menku ryšulėliu rankose.

Bet ir nuvažiavęs į Ameriką, ėmęsis medicinos praktikos, jis nekeitė savo nuostatų. Kaip jis galįs imti didelius honorarus, jeigu jaučiasi esąs turtingesnis už savo pacientą... O kai į Čikagą ėmė plūsti trečioji emigrantų banga – dar sovietmečio pabėgėliai, vėliau ir dabartinės nepriklausomybės augintiniai, jis ir vėl galvojo: „Kaip aš galiu imti iš jo pinigus ir dar didinti jo vargą. Verčiau jam dar duosiu vaistų". Ir dalydavo vaistus, medikamentus, kuriuos pats ir pirkdavo. O tokių pacientų turėjo apie pusantro tūkstančio, daugelis jų pabuvojo pas daktarą Kisielių po kelis ar net keliolika kartų – vieni ir su vaikais. Žmonės ir skiepydavosi veltui, neretai pats daktaras už skiepus sumokėdavo. Kai kurie atvykėliai, „naujieji lietuviai", yra siūlę jam honorarą. Daktaras, net ir žinodamas, kad jie turtingi žmonės, pinigų iš jų neimdavo. Laikėsi principo: jei neima, tai nė iš vieno...

Man teko ilgiau pabendrauti ne tiek su daktaru Petru, kiek su žvitria jo dukra Jolita, nes ji buvo pirmas žmogus, kuris mane pasitiko Čikagos oro uoste. Ir tuoj nusivežė į savo namus puikiame, kurortą primenančiame rajone, kur pastatus projektavo Amerikoje garsus architektas. Jolita gražiai kalbėjo lietuviškai, kaip ir jos vyras Vytas Narutis, didžiavosi tuomet dar mažamečiu sūnumi Aru, kuris šiemet jau pradėjo mokytis gimnazijoje. Jolita ir Vytas – dideli visuomenininkai, auklėti tėvų ateitininkų dvasia, paskendę rūpesčiuose, kaip išeivijoje išsaugoti lietuvybę. O daktaro Petro sūnus, taip pat Petras, net septynis kartus buvo Lietuvoje ir pradėjo lankytis tėvų žemėje dar sovietiniais laikais. Jo draugas vilnietis yra pasakęs: „Petrai, tu esi patriotiškesnis už daugelį čia, Vilniuje, gyvenančių". Petras Kisielius jaunesnysis turi penkis vaikus ir

dvigubai daugiau rūpesčių, kaip juos visus išauginti tikrais lietuviais, išmokyti gerai lietuviškai kalbėti. O tai nelengva, nes vaikai, pradėję lankyti mokyklą, patenka į amerikietišką aplinką. Kasdien vartodami anglų kalbą, jie net namuose ima painioti angliškus ir lietuviškus žodžius. „Savo namuose mes niekad neleisdavom angliškai jokį žodį ištarti", – sako Petras Kisielius.

Lietuvių demonstracija Čikagoje. 1990

❖

Jo šeima, jo darbas, jo gyvenimo būdas, – tai viena daktaro P.Kisieliaus, kaip asmenybės, pusė. Manau, kad „Į laisvę" skaitytojams jis bus labiau įdomus kaip Lietuvių fronto bičiulis, pagarsėjęs savo gebėjimu telkti žmones į vieną būrį. Kaip jis atėjo į Lietuvių frontą? Per pogrindį – studentus, ateitininkus, per medikų korporaciją „Gaja". Ateitininkai jau gimnazijoje pažino pogrindžio veiklos dalią. Studentų ateitininkų prieš karą buvo daugiau kaip 800 (dabar Lietuvoje jų yra apie 100), Petras Kisielius buvo išrinktas jų sąjungos vicepirmininku. 1940 metų pavasarį ateitininkai rengėsi savo kongresui, kuris pirmą sykį turėjo vykti Vilniuje.

Birželio 15 dieną sovietų tankai nuo Parodos kalno Kaune leidosi žemyn į Laisvės alėją. Žmonės žiūrėjo į juos nusiminę, lyg tamsus debesis būtų staiga aptemdęs jų dangų. Tik grupelės kitaip nusiteikusiųjų išbėgdavo į priekį, su gėlėmis rankose puldavo prie tankų, šaukdami: „Uhra, uhra!.." „Užvirė kraujas vien nuo minties, kad okupuoja mano tautą, mano valstybę", – prisimena tas dienas Petras Kisielius. Tuometinis Studentų ateitininkų sąjungos pirmininkas Pilypas Narutis ėmėsi inicia-

tyvos organizuoti pogrindį. Studentai pasiskirstė dešimtukais, penketukais. P.Kisielius buvo vieno dešimtuko koordinatorius. Viskas buvo įslaptinta: kuo mažiau žinosi, tuo mažesnis pavojus kitiems, jeigu tave suims, tardys. Žmonės karo laukė kaip neišvengiamo, bet išvaduojančio iš sovietų okupacijos, negalvodami, kad prasidės kita okupacija. Pogrindininkai pasivadino Lietuvių aktyvistų frontu, po to – Lietuvių frontu, kai prasidėjo karas ir netrukus buvo paleista Laikinoji vyriausybė.

Ir Petras Kisielius neišvengė suėmimo tomis slogiomis suėmimų ir tardymų dienomis. Mat 1940 m. per Vėlines studentai organizavosi eiti į kapines ir uždegti žvakutes ant žymesniųjų Lietuvos veikėjų kapų. Taip jau atsitiko, kad jis tą dieną į kapines nenuėjo. Tačiau po žygio į kapines suėmė aštuonis studentus, tarp jų ir Petrą. Pirmas tardytojo klausimas, trenkiant kumščiu į stalą: „Ką veikei tuo metu?" – „Kortom lošiau". Ir tai buvo arti teisybės, nors Petras Kisielius nei iki tol, nei po to kortom nelošdavo. Šeimininkai, pas kuriuos kambarį nuomojo P.Kisielius, aistringai žaidė preferansą, ir studentas turėjo palaikyti jiems kompaniją. Kaip tik tą dieną ir tuo laiku, kai kapinėse rinkosi studentai, įsiazartinęs šeimininkas neišleido Petro iš namų, kol nepabaigė žaisti. Po to eiti į kapines buvo jau per vėlu... Taigi Petro angelas sargas apsaugojo jį nuo didelių nemalonumų. Prasidėjus masiniams trėmimams, P.Kisielius išdūmė iš Kauno, nes jau buvo sovietų saugumo akiratyje.

Tik po to, kai naciai išvaikė Laikinąją vyriausybę, Lietuvių aktyvistų frontas skilo, ir viena atskilusioji dalis, kurią sudarė ateitininkai, pasivadino Lietuvių frontu. Atsiskyrė grupė tautininkiškos ideologijos pogrindininkų, kurie leido „Laisvės kovotoją". Ateitininkai leido laikraštį „Į laisvę". Jie buvo ir studentai, ir rezistentai.

❖

Ateitininkų vadai, persikėlę į Ameriką, pradėjo steigti įvairias organizacijas ir fondus. Tarp jų ir „Į laisvę" fondą lietuviškai kultūrai ugdyti. Tarp steigėjų – Vytautas Vardys, Kazys Ambrozaitis, Petras Kisielius, Viktoras Naudžius, Antanas Razma, Juozas Girnius... Jų ideologai buvo prof. A.Maceina, prof. dr. J.Girnius, prof. dr. V.Vardys, plataus akiračio jaunas mokslininkas, politologas. O tikrieji jų vadai ir mokytojai – prof. Juozas Brazaitis (Ambrazevičius) ir Vytautas Vaitiekūnas (Katilius). Manau, kad nepelnytai primirštas Vytautas Vardys, vienišius profesorius, dėstęs Oklahomos universitete, atokiai nuo lietuviškų telkinių. Tačiau savo dvasine jaunatviška energija jis iki pat mirties buvo vienas iš Lietuvių fronto bičiulių variklių.

Taigi pas daktarą Petrą Kisielių, jo namų rūsyje (jis nepanašus į tradicinį rūsį, nes jo salėje tilpdavo apie 60 žmonių; panašų rūsį man teko regėti Adolfo ir Jadvygos Damu-

šių namuose), rinkdavosi Lietuvių fronto bičiuliai – pabendrauti, pasitarti, organizuoti... Ten gimė „Į laisvę“ fondas. Daktarui Petrui šita vieta buvo labai patogi. Tarp kitų gydytojų jis buvo bene labiausiai užimtas dėl gausios medicininės praktikos (darbo kabinetas buvo už poros kvartalų nuo namų). Daktaras Kazys Ambrozaitis, kaip rentgenologas, buvo mažiau užimtas darbe, bet turėjo daug visuomeninių pareigų. Daktaras Antanas Razma netrukus stačia galva pasinėrė į Lietuvių fondo organizavimą.

Petro Kisieliaus rūsyje užgimė ir Lietuvių fondo idėja. Bet pirmiau atsirado LFB fondas. Jį įsteigė viena stipriausių organizacijų išeivijoje – Lietuvių fronto bičiuliai, kurių pagrindas buvo ateitininkai. LFB didelę įtaką turėjo ir vėliau įsteigtoje Lietuvių bendruomenėje, jų dėka (dr. A.Damušio iniciatyva) atsirado „Dainava“ – lietuvių vasaros stovykla, kurią perėjo dešimtys tūkstančių ateitininkų ir kitų organizacijų jaunimo.

Kodėl pasakoju, t.y. primenu, tokius iš pirmo žvilgsnio visiems žinomus dalykus? Visų pirma, ne visiems žinomus, nes kai kurie Lietuvos skaitytojai apie tai perskaitys gal pirmą kartą. Antra, kiekvieną kartą, tai prisimenant, žinomus faktus galima pasukti vis kitu kampu, ir jie atsigręš nauja, dar neregėta briauna. Lietuvių fronto bičiuliai, kurių leidinys yra ir „Į laisvę“ žurnalas, yra lyg daugiabriaunis kristalas, kurio laužiami šviesos spinduliai nutįsta toli į laiko perspektyvą. Taigi frontininkai tuomet dr. Vinco Šmulkščio pasiūlymu apie 1959 metus paskelbė šimto šimtininkų LF bičiulių fondo vajų. Tai reiškė, kad reikia sutelkti 100 žmonių, kurie paaukotų po 100 dolerių LF bičiulių fondui. Dr. J.Kazickas tą surinktą sumą sėkmingai investavęs padvigubino. O Petras Kisielius, pirmininkaudamas Amerikos LFB valdybos posėdžiams (valdybą tuomet sudarė K.Ambrozaitis, P.Kisielius, J.Kižys, V.Naudžius, A.Razma), kėlė mintį, kad reikalingas daug didesnis fondas. Dr. Antanas Razma, neseniai atvažiavęs iš Vokietijos ir tapęs LFB valdybos iždininku, paskelbė „Drauge“ straipsnį, kviesdamas sutelkti 1000 tūkstantininkų ir steigti milijoninį Lietuvių fondą. Pirmieji į tą fondą po 1000 dolerių įdėjo frontininkai P.Kisielius, A.Razma, V.Naudžius. Nenorėdami sulaukti priekaištų, jog vėl vien ateitininkai imasi iniciatyvos, ir tikėdamiesi pritraukti daugiau išeivijos, pasikvietė ir „neutralių“ žmonių – dr. F.Kauną, dr. G.Baluką, dr. A.Nasvytį, T.Blinstrubą. Daktaro P.Kisieliaus rūsyje gimė tai, kas šiandien vadinama Lietuvių fondu ir turi keliolika milijonų dolerių.

Dažnas svečias tame rūsyje būdavo rašytojas Aloyzas Baronas, artimas Petro Kisieliaus bičiulis. Čia posėdžiaudavo ir Ateitininkų federacijos vadovybė. Čia buvo įsteigtas (jau gerokai vėliau) ir „Į laisvę“ fondas lietuviškai kultūrai ugdyti, kuris ėmė leisti grožinės literatūros knygas bei mokslines studijas (apie tai rašyta

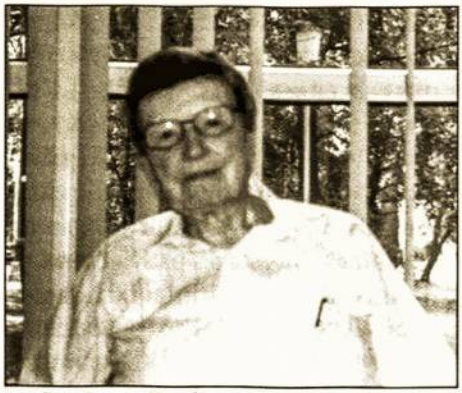

Dr. Petras Kisielius. ***Antano Petrausko*** *nuotrauka*

ankstesniuose „Į laisvę" numeriuose), organizuoti savo studijų savaites „Dainavos" stovykloje, o atgavus Lietuvos nepriklausomybę, panašias politinių bei kultūrinių studijų savaites rengė ir Lietuvoje. Leidybą fondas irgi perkėlė į Lietuvą ir per dešimt metų išėjo nemažai knygų rezistencijos, istorijos temomis, V.Ramono „Kryžiai", V.Volerto romanai ir memuaristika. Šia leidyba užsiimti galėjo Kaune frontininkų įsteigta „Morkūnas ir Ko" spaustuvė, kuri atsirado daugiausia Viktoro Naudžiaus rūpesčiu...

Bet aš jau nutolau nuo dosniojo daktaro iš Cicero. Šį tekstą noriu baigti trumpu pokalbiu su daktaru Petru Kisielium, prieš daugybę metų baigusiu marijonų gimnaziją Marijampolėje ir atvykusiu į šį jaunystės miestą praėjusių metų karštą vasaros savaitę, kai čia buvo surengtos „Į laisvę" fondo Lietuvos filialo studijų dienos. Vasara buvo itin karšta, rugpjūčio saulė negailestingai prasiskverbdavo net pro sodrią senojo parko medžių lapiją, tad mudu su dr. Petru Kisieliumi pokalbiui įsitaisėm viename vėsiame Marijampolės apskrities administracijos kabinete. Aš paklausiau, ką jis mano apie nepaprastą Lietuvos dešiniųjų, ypač krikščioniškų organizacijų, susiskaldymą, apie tai, kad frontininkų idėjos gana vangiai sklinda mūsų tėvynėje.

Dr. Petras Kisielius. Aš dažnai pamąstau, kokios yra to vangumo priežastys. Mes, frontininkai, anksčiau buvome labai solidarūs. Buvom kilę iš vienos – ateitininkų – organizacijos, vieni kitus iš seno pažinome. Turėjome tokius autoritetingus vadus kaip Brazaitis, Maceina, Ivinskis, Damušis, Yla, Girnius, Grinius, Barzdukas, Vaitiekūnas, kurie tarpusavyje puikiai sutarė. Nebuvo tarp mūsų liguistai ambicingų žmonių, kokių pamatėme Lietuvoje, nebuvo šnairavimo, skaldymosi, kaip atsitiko su LKDP.

A.Ž. Lygindama prieškario Lietuvos, išeivijos ir dabartinės Lietuvos ateitininkus, matau, o greičiau – jaučiu, tarp jų daug skirtumų. Gal Jūs galėtumėt tiksliau apibūdinti tuos skirtumus ir pamąstyti, kodėl prieškario Lietuvoje taip sėkmingai darbavosi ateitininkai, o dabartinėje jų balso beveik negirdėti.

P.K. Iš pradžių man atrodė, kad atsikūrusi Lietuvos ateitininkų organizacija skleisis ir stiprės, nes ji išbandyta per keletą dešimtmečių, buvusi viena stipriausių jaunimo organizacijų ikika-

rinėje Lietuvoje, užėmusi deramą vietą savo chorais, vaidinimais, sportu, rengiamais kongresais su muzikine programa. Taip darėm ir išeivijoje. Vienam kongresui buvo parašytos specialios kanklių Mišios, kitam užsakėm pjesę, kurios autorius buvo A.Landsbergis, trečiam išleidom knygą...

Lietuva prieš karą buvo agrarinė valstybė, tikinčiųjų kraštas. Ateitininkų dauguma buvo gimę kaime, tai buvo moralus jaunimas ir angažuotis katalikiškai ideologijai jiems buvo natūralus dalykas. O šiandieninėje Lietuvoje praktikuojančių katalikų tėra gal 10 procentų, vadinasi, ateitininkų veikimui dirva yra siaura. Ateitininkų ideologija reikalauja būti patriotu ir nebijoti tą viešai pasakyti. Ne kiekvienas išdrįsta. Pagaliau ir organizacinių įgūdžių neturi tie, kurie gyvena postkomunizmo sąlygomis.

Man atrodo, kad Arvydo Žygo laikais (*Lietuvos atgimimo metais*. – **A.Ž.**) ateitininkai reiškėsi labiau, o gal tai buvo apskritai aktyvesnio veikimo laikotarpis. Sakykim, vasaros stovykloje vienu metu susirenka keliasdešimt ateitininkų. Ar tai daug, ar mažai? Ateitininkai turėtų būti stipri ir autoritetinga organizacija, kuri stengtųsi grąžinti į Lietuvą moralę ir religiją. Taigi jų veiklą reiktų gyvinti, skatinti organizacijos plėtimąsi. Geriausios sąlygos tam reikalui būtų mokyklose, bet Lietuvos mokytojai nedirba tautiškumo linkme. Tik laikas dirba lietuvių tautos naudai.

A.Ž. Mokyklų programos dabar nukreiptos ne tautiškumo, bet pilietiškumo linkme, tad ir iš mokytojų negalima tikėtis daug patriotizmo.

P.K. Kas siekė Lietuvos nepriklausomybės – ir pirmosios, ir antrosios? Ar piliečiai? Ne, siekė tauta, - ne rusai, ne lenkai, ne žydai, o lietuviai. Kas žuvo po okupantų tankais kruvinojo Sausio dienomis? Lietuviai, liejosi jų kraujas. Pilietiškumas – labiau globalizacijos išmonė, o Lietuva, tik išlipusi iš komunistinės sistemos, dar nepasirengusi globalizacijai, dar nepajėgi sukurti tautinės visuomenės.

A.Ž. Kaip atrodė Lietuva Jūsų kelių dešimtmečių vizijose ir kokia ji pasirodė Jums tikrovėje?

P.K. Mano sąmonėje Lietuva atrodė iškankinta bolševizmo, bet ištroškusi laisvės. Turėjau naivumo tikėtis, kad ji vėl sugrįš į istorinį savo kelią ir gyvens prieškarinėmis idėjomis. Taip neatsitiko. Tautoje dar daug komunistinės dvasios. Žmogus nesiima atsakomybės už savo valstybę, jis paiso tik savo asmeninių, dažniausiai oportunistinių tikslų. Kai tik prieina prie val-

džios, tuoj puola aprūpinti save, savo vaikus ir vaikaičius. Iš valstybės imdami sau milijonus, tokie nesirūpina dėl valstybės ateities. Tebegyvi sovietiniai įpročiai, įsigalėjusi korupcija yra nebaudžiama, įstatymai neveikia. Kas nori, gali imti kiek nori, o ima ne pagal sąžinę. Niekaip negaliu atsikratyti baimės jausmo. Kol Lietuva buvo okupuota, bijojau, kad tik tauta, praradusi savo kalbą ir kultūrą, neišnyktų. Dabar bijau dėl masinės jos jaunimo emigracijos į kitas šalis. Kai mes bėgome nuo bolševikų, traukinyje, pervažiavusiame Vokietijos sieną, dainavome:

Sudiev, kalnai pakalnėlės,
Lygiosios lankelės,
Dievas žino, ar pustysiu
Senąją dalgelę.

Sudiev tėvui motinėlei,
Sudiev giminėlei,
Dievas žino, ar sueisim
Kokiam atpuskėly...

Ir pravirko visas vagonas, klausydamas tos dainos. O kai važiuoja per sieną dabartiniai emigrantai, jiems nebyra ašaros. Tada važiavom, kad sugrįžtume, dabar važiuoja, kad negrįžtų. Nenoriu absoliutinti, bet trūksta meilės savo gimtajam kraštui, savo tautai.

❖

Autobusas važiuoja per tamsėjančias Suvalkijos lygumas. Tai „Į laisvę" fondo studijų savaitės dalyviai grįžta iš ekskursijos. Autobuse vieni snaudžia, pakirsti nuovargio, kiti šnekučiuojasi, bet grupelė entuziastų susibūrė aplink daktarą Petrą Kisielių. O jis dainuoja ir kitus ragina dainuoti. Dainuoja plačia krūtine, sau ir kitiems padiriguodamas, pasilinguodamas. Dainuoja taip įsijautęs, kad, rodos, viską pasaulyje užmiršo. „Kai dainuoju, aš jaučiuosi laimingas", - mintyse atklysta Petro Kisieliaus frazė. O autobuse oras net virpa, perpildytas dainos dvasios. Tamsoje žiburiuoja pakelės gyvenvietės, migloti vienišų vienkiemių siluetai. Rodos, nebuvo jokių okupacijų, jokių pokyčių valstybės ir žmonių gyvenime. Viskas atrodo stabilu, tikra, amžina. Suvalkietis Petras Kisielius grįžta į Sarginės kaimą pas savo mamą, kuri sėdi prie ratelio ir dainuoja tyras, kupinas nuoširdumo, meilės ir švarumo lietuvių liaudies dainas. Vizijos susikeičia vietomis su tikrove, lyg banga užliedamos žmonių atmintį vaizdais, kurie lydi nuo kūdikystės ligi senatvės, kur tu bebūtum: milijoniniame mieste ar tyliame sodžiuje prie raminančiai gurgančio upelio. Viskas praeina. Amžina lieka tik daina ir meilė artimui savo.

■

Atsarginė Lietuva Kazio Pakšto vizijose

Antanas Adomėnas

Vyresniajai kartai žinoma Lietuvos ateitininkų veikėjo, geografijos profesoriaus svajonė po Antrojo pasaulinio karo perkelti lietuvių tautą į saugią pasaulio vietą, kur jai negrėstų pavojus išnykti. Kas iš to išėjo, jums primins šis profesoriaus A.Adomėno straipsnis

2000 metų pavasarį Vilniuje, Pedagoginiame universitete, vyko XI Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumas. Šia proga laikraščio „Mokslo Lietuva" vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas kalbėjosi su iš Čikagos atvykusiu dr. Vytautu Naručiu, XI Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumo tarybos pirmininku išeivijoje. Dr. V.Narutis pažymėjo: *„... privalome Vakaruose išlaikyti ir savo lietuviškas organizacijas, nes antraip ištirpsime kaip diaspora".*[1]

Šis būgštavimas dėl *„ištirpimo kaip diasporos"*, apie kurią kalba V.Narutis, atspindi 1946 m. Vokietijoje lietuvių diasporą sukūrusių apie 60 000 emigrantų baimę.[2] Čikagos profesoriaus V.Naručio troškimą diasporoje *„išlaikyti lietuviškas organizacijas"* galima įžiūrėti ir 1925-1938 m. Kauno universiteto Geografijos departamento pirmininko prof. Kazio Pakšto 1946 metų liepos 3 dienos laiške Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto (VLIK) pirmininkui dr. Juozui Vėbrai, tuo metu gyvenusiam Vokietijoje, JTPR emigrantų stovykloje.[3]

Kultūros geografas K.Pakštas siekė sukurti *Atsarginę Lietuvą* ir išsaugoti okupuotos šalies lietuviškumą.

Profesorius K.Pakštas (1893-1960) buvo gerai susipažinęs su lietuviškumo išsaugojimo už Lietuvos ribų teorija ir praktika. Nuo 1914 m. Kazys Pakštas gyveno JAV ir Fordhamo universitete studijavo sociologiją. Baigęs šį Amerikos universitetą, 1918 m. jis išvyko į Šveicariją, ten dirbo tarptautinėje akademinėje bendruomenėje Ženevoje, Ciūriche, Bazelyje ir kitose Šveicarijos vietose, rūpindamasis Lietuvos įstojimo į Tautų Sąjungą ir kitas tarptautines organizacijas reikalais. Tęsdamas mokslus, 1932 m. Friburgo universitete K.Pakštas įgijo geografijos mokslų daktaro laipsnį. Po trumpo apsilankymo JAV 1925 m. jis priėmė pasiūlymą tapti Kauno universiteto Geografijos departamento pirmininku ir čia dirbo iki 1938 m.

Gyvendamas Kaune K.Pakštas rengė privačias ekspedicijas į Angolą, Mozambiką, Madagaskarą ir Naująsias Hebridų salas. Šių kelionių tikslas buvo ištirti Lietuvos kolonizacijos galimybes bei įkurti *Atsarginę Lietuvą.*

Suprasdamas paskutinio Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečio (iki 1940 m.) tarptautines aplinkybes, K.Pakštas visiems, kas tik galėjo jį išgirsti valdiškoje ar privačioje aplinkoje, skelbė, kad Lietuvos Respublikos geografinė padėtis, esant tarp Hitlerio fašistinės Vokietijos ir Stalino Sovietų Sąjungos, – labai nepatikima, o Tautų Sąjunga – per silpna pasipriešinti Vokietijai, SSRS ar kitoms pasaulio tautoms, pasiryžusioms okupuoti mažesnes bei silpnesnes tautas ir tuo šiurkščiai pažeidžiančioms tarptautines teises.

Profesorius K.Pakštas teigė, kad tautos išlikimas priklauso nuo jos tikslų vieningumo ir tautos kultūros vertės pajautimo. K.Pakštas pritarė Čekijos prezidentui Tomui Masarykui (Thomas Masaryk), Čekoslovakijos įkūrėjui (1918), kad Vidurio Europos federacijai, sudarytai iš mažų ir vidutinio dydžio šalių, kurias valdė Vokietijos, Austrijos-Vengrijos bei carinės Rusijos imperijos, reikėjo sudaryti karinį aljansą, besidriekiantį nuo Suomijos ir Baltijos jūros regiono iki Juodosios jūros regiono valstybių. Prieš imperijų žlugimą 1918 m. Tomas Masarykas, kaip ir K.Pakštas, gyveno JAV. Tuo metu K.Pakštas gyveno ir dirbo Niujorko akademinėje bendruomenėje, o profesorius istorikas Tomas Masarykas gyveno Čikagoje ir dirbo Čikagos universitete[4]. Verta pažymėti, kad Jonas Šliūpas, prestižinio Amerikos Johnso Hopkinso universiteto medicinos srities absolventas, gerai sutarė su čeku Tomu Masaryku, autoriumi idėjos, kad Vidurio Europos federacija turi stengtis apginti tarp Vokietijos ir SSRS esančių mažų valstybių nepriklausomybę.

Karinis ir ekonominis aljansas tarp Vidurio Europos šalių nebuvo suformuotas nei antrajame, nei trečiajame XX a. dešimtmetyje. Numatydamas fašistinės Vokietijos ir SSRS invazijos grėsmę, Kazys Pakštas emigravimo teorijas išdėstė savo knygoje, parašytoje prancūzų kalba, „L'Emigration lituanienne et ses causes" (1938) ir ten pat pristatė diasporos idėją.

Beveik per visą nepriklausomybės laikotarpį K.Pakštas ragino valdančiuosius tautininkus, vadovaujamus Prezidento Antano Smetonos, nustoti buvus vienpartine tauta. Uždraustos Ateitininkų federacijos lyderis K.Pakštas jautė, kad vyriausybė trukdo tautiniam individualumui. Kultūrinę autonomiją Lietuvos viduje K.Pakštas laikė pirmuoju ir svarbiausiu žingsniu, siekiant kultūros pažangos. Kultūrinė autonomija visuomeninių tikslų atžvilgiu pabrėžiama laiško, kurį K.Pakštas 1946 m. parašė J.Vėbrai, šešiuose punktuose:

Kolonizacijai netinkančios šalys

1. Lietuvos kolonijų negalima sutelkti prie didelių miestų, kuriuose dominuoja baltoji ar geltonoji rasė.

2. Lietuvos kolonizacijai netinka monokultūrinės šalys, kurių mokyklose ir vyriausybinėse institucijose yra legali tik viena kalba.

3. Lietuvos kolonizacijai netinka tos šalys, kuriose nėra galimybės turėti lietuvišką vyskupiją su savo dvasininkų valdžia.

4. Lietuvos kolonizacijai netinka tos šalys, kuriose yra mažiausiai keletas tūkstančių baltųjų, gyvenančių kaimuose ar miestuose, nes visuomet yra pavojus susimaišyti bei pripažinti skirtingas kalbas ir kultūras.

Kolonizacijai tinkančios šalys

1. Kolonizacijai tinka šalys, turinčios negausią populiaciją, daug laisvos žemės ir neturinčios didelių miestų. Tokios, kuriose galėtų dominuoti ir plisti lietuviškoji kultūra.

2. Geriausiai kolonizacijai tinka tos britų kolonijos (ne dominijos), kuriose baltoji rasė dar neįsikūrė ir kurios turi daugiakultūrines tradicijas, nes tai leistų įsteigti lietuviškas mokyklas.

1946 m. liepos 3 d. laiške J.Vėbrai, kuris tuo metu buvo VLIK'o Emigracijos tyrimo tarnybos pirmininkas, K.Pakštas pabrėžė, kad tik toli nuo tankią populiaciją turinčių sričių su monokultūrine dinamika būtų *„įmanoma sukurti didelius miestus su lietuviškais pavadinimais, tradicijomis, prekyba ir verslu"*[5]. Jis patarė apsigyventi toliau nuo didelių miestų, turinčių daugiau nei 50 000 gyventojų, pastebėdamas, kad denacionalizacija įvyksta tada, kai turintys profesiją žmonės krypsta į individualizmą, ypač ten, kur šie profesionalai labiau susiję su vietinės bendruomenės nariais.

K.Pakštas pirmenybę teikė šalims, turinčioms mažiausią baltųjų gyventojų skaičių, nes apsigyvenę tarp kitų baltųjų lietuviai įgytų šiems charakteringų bruožų, o juodaodžiai, rudaodžiai ar raudonodžiai pripratintų lietuvius prie žemesnės kultūros. K.Pakštas pabrėžė, kad *„svarstyti apie įsikūrimą šiaurės šalyse neįmanoma, nes jos yra milžiniškos. Aliaska jau atsisakė mūsų kolonizacijos projekto"*, o kadangi *<...> emigruoti į JAV <...> sudėtinga, dėmesį reikia nukreipti į Centrinę Ameriką, kur yra daug laisvos žemės"*[6].

Kultūros geografas siūlė detaliai ištirti apie 60 000 lietuvių emigrantų apgyvendinimo tuometinėje Centrinės

Amerikos britų Hondūro kolonijoje galimybes, pažymėdamas, kad *„britų Hondūre yra tik 1000 skirtingų tautybių baltaodžių <...> ir 400 britų, kurie yra plačiai išsisklaidę"*[7].

Tačiau K.Pakšto svajonė, kad apie 60 000 jaunų ir išsilavinusių lietuvių suplūs į britų Hondūrą ir ten sukurs *Atsarginę Lietuvą*, žlugo, nes JAV prezidentas Haris S.Trumenas (Harry S.Truman) 1948 m. birželio 28 d. pasirašė valstybinį įstatymą (Nr.774) – 1948 m. Perkeltųjų asmenų aktą, suteikiantį teisę 205 000 emigrantų iš okupuotų Vidurio Europos šalių atvykti į JAV nuo 1948 m. liepos 1 d. iki 1950 m. birželio 30 d.[8]

Beveik pusė iš tų 60 000 lietuvių emigrantų apsigyveno JAV, o apie 10 000 lietuvių grupė įsikūrė Čikagoje. Nuo to laiko Čikaga tapo lietuvių diasporos centru, ten lietuviai, įkvėpti *Atsarginės Lietuvos* idėjos, įkūrė savo šeštadienines mokyklas, liaudies dainų ir šokių ratelius, taip pat ir daugelį kitų organizacijų[9].

Penktajame dešimtmetyje, pats gyvendamas Čikagoje, K.Pakštas baiminosi Amerikos miestų asimiliacijos. 1958 m. geografas aprašytą diasporos idėją nusiuntė rašytojui novelistui Anatolijui Kairiui ir paprašė ištirti kitą britų koloniją – Bahamų Salas – kaip vietą *Atsarginei Lietuvai*. Tačiau Anatolijus Kairys pranešė, jog Bahamų pareigūnai nesutiko, kad lietuviai turėtų atskirą mokyklų sistemą, ir atmetė A.Kairio siūlymą, kad lietuvių kalba būtų laikoma antrąja oficialiąja Salų kalba.[10]

Galima drąsiai teigti, kad K.Pakštas buvo Lietuvos istorijos pranašas.

Nepavykus patraukti savo pusėn Prezidento Antano Smetonos vadovaujamos Lietuvos vyriausybės, K.Pakštas 1938 m. paliko Lietuvą ir išvyko į Los Andželą, Kaliforniją, kur gavo dėstytojo darbą Kalifornijos universiteto Geografijos departamente. 1946 m. VLIK'o narys, buvęs gynybos ministras Rapolas Skipitis prisiminė K.Pakštą, tuo metu gyvenantį JAV, ir parašė geografui į Kaliforniją, prašydamas *„rasti žemę, kur mes galėtume įkurdinti 60 000 emigrantų"*[11].

Kai K.Pakšto vizija dėl Vokietijos ir SSRS okupacijos 1940 m. tapo realybe, jis persikėlė iš Los Andželo priemiesčio Santa Monikos į Čikagą ir dirbo iki pat mirties (1960), siekdamas išlaikyti gyvą laisvos Lietuvos idėją. Per Antrąjį pasaulinį karą 1943-1944 m. profesorius dirbo Amerikos Carltono koledže, Nortfilde (Northfield), Minesotoje, geografijos srityje su specializuota programa, skirta apmokyti JAV kariuomenę ir civilius[12].

1990-ieji buvo labai reikšmingi tiek Lietuvai, tiek ir diasporai dviem atžvilgiais. Pirma – tai nepriklausomos Lietuvos atgavimas. Pasikeitė padėtis tiek gyvenančių diasporoje, tiek ir tėvynėje. Antrasis, svarbesnis pokytis, į kurį dažnai žiūrima pro pirštus, yra tas, kad 1990-aisiais ir naujajame tūkstantmetyje JAV savęs jau nelaiko monokultūrine tauta – monokultūrinės politikos baimę išreiškė Kazio Pakšto nurodymas, kuriame jis pažymi, kad *„Lietuvos kolonizacijai netinka monokultūrinės šalys..."*

Prof. Kazys Pakštas. 1939 m., San Franciskas

JAV, po Antrojo pasaulinio karo tapusi pagrindine Lietuvos emigrantų apsigyvenimo vieta, penktajame dešimtmetyje dar buvo monokultūrinė šalis. Vėliau, šeštajame dešimtmetyje, visuomenė pradėjo keistis į multikultūrinę. Monokultūrinė „<...> *Amerika ėmė vis labiau skilti*"[13]. Ši idėja, išreikšta lotynų kalba dar 1776 m. kaip „E Pluribus Unum", t.y. viena iš daugelio,[14] virto multikultūrinės visuomenės idėja. 1990 m. Jungtinių Amerikos Valstijų Naujųjų kalbų asociacijos prezidentė Katerina R.Stimpson paskelbė, kad Amerika jau nebėra monokultūrinė šalis.[15]

Žymaus Kalifornijos universiteto istorijos profesoriaus L.V.Levino (L.W.Levine) 1996 m. parašytoje knygoje „The Opening of the American Mind"teigiama, kad *„jau nepakanka manyti, jog Amerikos kultūra yra senosios Amerikos anglosaksiškosios grupės kultūra"*.[16]

Taigi prasidedant naujajam tūkstantmečiui Lietuvos gyventojams svarbu suprasti išsamesnį savo praeities vaizdą, apimantį Lietuvos diasporos kilmę ir jos ryšį su dabartimi. Daugiau žinodami apie savo praeitį ir suvokdami dabartį, XXI amžiaus Lietuvos piliečiai turės geresnes galimybes kurti savo ateitį, nes praeitis, dabartis ir ateitis yra organiškai susiję. Lietuviai, kurie gyveno, gyvena ir gyvens, formuoja tą pačią visuomenę.

Šaltiniai

[1] *„Moderniame pasaulyje mokslo reikšmė tautos gyvenimui tik didėja“.// „Mokslo Lietuva“: Lietuvos mokslininkų laikraštis, Nr.12(214), 2000 m. birželio 21-liepos 15 d., p. 2.*

[2] *„DP“.// Lietuvos enciklopedija, t. 5, p. 148.*

[3] *K.Pakšto laiškas J.Vėbrai, parašytas 1946 m. liepos 3 d., yra Pasaulio lietuvių bendruomenės archyve Čikagoje, „British Honduras“ byloje. (Šio straipsnio autorius dėkingas archyvo direktoriui, K.Pakšto sekėjui Česlovui Grincevičiui (1913-1994) už pagalbą parūpinant šį laišką.)*

[4] *Tomas Masarykas, Kazys Pakštas, Jonas Šliūpas ir kiti mažų ir vidutinių Europos tautų atstovai, gyvenę ir dirbę JAV prieš susikuriant Lietuvos, Čekoslovakijos ir kitų šalių nepriklausomybei (vėliau jas okupavo fašistinė Vokietija ar Sovietų Sąjunga), svajojo apie ateityje nepriklausomas respublikas ir įžvelgė aljanso būtinybę. Profesorius Tomas Masarykas, būsimasis Čekoslovakijos Respublikos įkūrėjas ir prezidentas, Nepriklausomybės salėje, Filadelfijoje, Pensilvanijoje, 1916 m. surengė pavergtų Europos tautų delegatų konferenciją. Delegatų fotografija saugoma Balzeko Lietuvos kultūros muziejuje Čikagoje, Ilinojaus valstijoje.*

[5] *K.Pakšto laiškas J.Vėbrai, 1946 m. liepos 3 d.*

[6] *Ten pat.*

[7] *Ten pat.*

[8] *Bernard, W.S. (1950). American Immigration Policy – a Reapraisal. New York: Harper and Brothers Publishers, p. 225.*

[9] *A.Adomėno pokalbis su Anatolijumi Kairiu jo namuose Čikagoje 1983 m. vasario 15 d. Anatolijus Kairys buvo vyriausiasis K.Pakšto „British Honduras“ projekto organizatorius. Išsamiau apie penktojo dešimtmečio „British Honduras“ projekto istoriją žr.: Van Reenan, A.J. (1990). Lithuanian Diaspora. Lanham, Maryland: University Press of America, p. 136-141.*

[10] *Ten pat.*

[11] *K.Pakšto laiškas J.Vėbrai, 1946 m. liepos 3 d.*

[12] *Pakštas, K. (1947). Lithuania and World War II. Chicago: Lithuanian Cultural Institute, p. 2.*

[13] *Mann, A. (1979). The One and the Many: Reflections on the American Identity. Chicago: University of Chicago Press, p. 10.*

[14] *Marty, M. E. (1997). The One and the Many: America's Struggle for the Common Good. Cambridge: Harvard University Press, p. 3.*

[15] *Levine, L.W. (1996). The Opening of the American Mind. Boston: Beacon Press, p. 142-143. Vėliau cituojamas kaip Levine.*

[16] *Ten pat, p. 143.*

Nepriklausoma Lietuvos valstybė, gyvavusi 1918–1940 m., savo nusipelniusiems piliečiams, taip pat užsienio valstybių piliečiams už nuopelnus Lietuvai pagerbti buvo įsteigusi Vytauto Didžiojo, Vyčio kryžiaus ir DLK Gedimino ordinus bei nemažai įvairių medalių. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, kartu su valstybingumu buvo nutrauktas ir Lietuvos apdovanojimų galiojimas. Nuo 1940 m. Lietuvoje, išskyrus 1941–1944 m., Antrojo pasaulinio karo laikotarpį, veikė SSRS apdovanojimų sistema. 1990 m. kovo 11 d. paskelbus Nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo aktą, buvo padėtas teisinis pagrindas atkurti lietuviškus apdovanojimus. Praėjo daugiau kaip 10 metų nuo lemtingų 1991 m. sausio įvykių. 1991 m. sausio 13-ąją buvo sprendžiama – būti ar nebūti nepriklausomai Lietuvai. Prieš okupacinę kariuomenę stoję beginkliai Lietuvos žmonės parodė ryžtą ir pasiaukojimą bet kuria kaina apginti laisvę. Šimtai tūkstančių Lietuvos piliečių mirtino pavojaus akivaizdoje budėjo visoje Lietuvoje – gynė Lietuvos televiziją, Aukščiausiąją Tarybą, Vyriausybės rūmus ir kitus Lietuvai svarbius objektus. Jų nuopelnų valstybė neužmiršo.

Sausio 13-osios atminimo ženklai

Vincas Ruzas

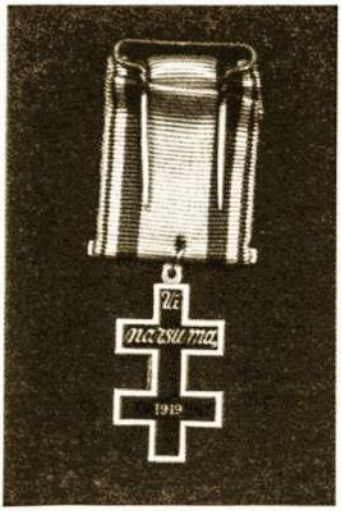

Vyčio kryžiaus ordinas, kuriuo po mirties buvo apdovanotas Alvydas Matulka. Melchioras, emalis, 50x30 mm. Lietuvos nacionalinis muziejus (LNM).

Vyčio kryžiaus ordinas

Atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę kurį laiką nebuvo priimta įstatymų, numatančių, kaip apdovanoti nusipelniusius piliečius. Šis klausimas tapo itin aktualus po tragiškų 1991 m. sausio 13 d. įvykių. Tą dieną didvyrių mirtimi žuvo trylika Lietuvos laisvės gynėjų. Pagerbdama žuvusiųjų atminimą 1991 m. sausio 15 d. Lietuvos Aukščiausioji Taryba priėmė Vyčio kryžiaus ordino atkūrimo įstatymą ir nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos Vyčio kryžiaus ordino atkūrimo įstatymo įsigaliojimo tvarkos". Tą pačią dieną Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas savo įsaku už pasižymėjimą didvyrišku narsumu ir ištverme ginant Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę Vyčio kryžiaus 1-ojo laipsnio ordinu apdovanojo

13 žuvusiųjų: Loretą Asanavičiūtę, Virginijų Druskį, Darių Gerbutavičių, Rolandą Jankauską, Rimantą Juknevičių, Alvydą Kanapinską, Algimantą Petrą Kavoliuką, Vidą Maciulevičių, Titą Masiulį, Alvydą Matulką, Apolinarą Juozą Povilaitį, Igną Šimulionį, Vytautą Vaitkų. Netrukus nuo sužeidimų miręs Vytautas Koncevičius 1991 m. vasario 18 d. Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsaku taip pat buvo apdovanotas Vyčio kryžiaus 1-ojo laipsnio ordinu.

1991 metų rugsėjo 6 d. nutarimu už pasižymėjimą didvyrišku narsumu ir ištverme ginant Lietuvos Respublikos laisvę ir nepriklausomybę Vyčio kryžiaus 1-ojo laipsnio ordinu AT Prezidiumas apdovanojo Medininkų žudynių aukas: Mindaugą Balavaką, Juozą Janonį, Algimantą Juozaką, Algirdą Kazlauską, Antaną Musteikį, Stanislovą Orlavičių, Ričardą Rabavičių (visi po mirties) ir vienintelį likusį gyvą muitininką Tomą Šerną, taip pat prie parlamento žuvusį Artūrą Sakalauską, Šalčininkų pasienio poste žuvusį Gintarą Žagunį (po mirties).

Per labai trumpą laiką buvo būtina pagaminti Vyčio kryžiaus ordino garbės ženklus, kad juos būtų galima įteikti ordinu po mirties apdovanotų Sausio 13-ąją žuvusiųjų artimiesiems. Ordinus gamino Kaune įsikūrusi uždaroji akcinė bendrovė „Medalis“, kuriai vadovavo skulptorius Aloyzas Jonušauskas. Tačiau užsakovui patikslinus ordino išvaizdą, uždaroji akcinė bendrovė „Medalis“ pagamino pirmuosius 16 vienetų Vyčio kryžiaus ordinų be žvaigždės ir be perpetinės juostos, kurie neatitiko 1930 metų Vyčio kryžiaus ordino statuto. Šie Vyčio kryžiaus 1-ojo laipsnio ordino garbės ženklai žuvusiųjų artimiesiems buvo įteikti Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos iškilmingame posėdyje 1991 m. kovo 11 d. minint pirmąsias Nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo metines. Vėliau, 1999 m. sausio 12 d., Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus susitiko su Sausio 13-ąją žuvusiųjų artimaisiais ir jiems įteikė Vyčio kryžiaus ordino statutą atitinkančius šio ordino garbės ženklus (ordino kryžių su perpetine juosta ir žvaigždę).

Tebesiautėjant okupacinei kariuomenei didesnio skaičiaus ordinų pagaminti Lietuvoje per trumpą laiką nebuvo galimybių. Buvo pasirinkta Prancūzijos firma „Arthus Bertrand“, kurios 1930 m. pagamintas Žūstančiųjų gelbėjimo kryžius buvo laikomas vienu iš gražiausių Lietuvos apdovanojimų. 1991 m. vasario 13 d. firmai „Arthus Bertrand“ buvo užsakyta pagaminti 500 vienetų 2-ojo ir 500 vienetų 3-iojo laipsnio Vyčio kryžių. Kovo 8 d. ši firma Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos atstovui Prancūzijoje Ričardui Bačkiui įteikė pagal užsakymą pagamintus 40 Vyčio kryžiaus ženklų: 20 – 2-ojo laipsnio ir 20 – 3-iojo laipsnio. Firma pagal pateiktas iliustracijas pagamino Vyčio kryžiaus ženklus (prie kryžiaus buvo prisegti kaspinėliai su viena arba dviem metalinėmis ąžuolo šakelėmis), kaip ir buvo prašoma užsakymo rašte. Šie ženklai pagaminti ne

iš sidabro, o iš geležies, reverse esančiame tekste padarytos trys klaidos. Pagaminti ženklai buvo vadinami ne Vyčio kryžiais, o Vyčio kryžiaus ordinais. Gauti iš firmos „Arthus Bertrand" Vyčio kryžiaus garbės ženklai buvo įteikiami kaip 4-ojo ir 5-ojo laipsnių Vyčio kryžiaus ordinai.

1991 m. rugsėjo 12 d. buvo priimtas Ordinų, medalių ir kitų pasižymėjimo ženklų įstatymas, kuriame apibrėžtas ir Vyčio kryžiaus ordino statutas. Tačiau Vyčio kryžiaus ordinų gamyba Lietuvoje užsitęsė. 1993 m. pradžioje Vilniaus „Dailės" kombinatas pagamino pirmuosius Vyčio kryžiaus ordinus, beveik atitinkančius etaloną. Vilniaus „Dailės" kombinate pagaminti 1-ojo laipsnio ordinai buvo įteikti Medininkų aukų artimiesiems 1993 m. kovo 11 d., minint Lietuvos valstybės atkūrimo trečiąsias metines. Vieninteliam gyvam likusiam per žudynes Medininkų muitinės poste Tomui Šernui 1-ojo laipsnio Vyčio kryžiaus ordinas buvo įteiktas 1993 m. balandžio 21 d.

Bankrutavus Vilniaus „Dailės" kombinatui, Lietuvos Respublikos Prezidento kanceliarija Vyčio kryžiaus ordino spaudus perdavė Lietuvos monetų kalyklai. Kai 1999 m. sausio 12 d. Lietuvos Prezidentas V. Adamkus žuvusiųjų per Sausio įvykius artimiesiems įteikė Vyčio kryžiaus ordino statutą atitinkančius šio ordino garbės ženklus, Loretos Asanavičiūtės motina, sesuo ir brolis gavo Lietuvos monetų kalykloje pagamintą Vyčio kryžiaus 1-ojo laipsnio ordiną.

Dail. Motiejus Narbutas. Liejimas. Bronza, skersmuo 82 mm. LNM.

Sausio 13-osios atminimo medalio respublikinis konkursas

Vyčio kryžiaus ordinas, kaip aukščiausias apdovanojimas, negalėjo būti plačiai teikiamas. Netrukus po Sausio 13-osios įvykių įsteigta Savanoriškoji krašto apsaugos tarnyba, kuriai vadovauti buvo paskirtas Jonas Gečas, pradėjo rūpintis, kaip pagerbti savanorius. Buvo nuspręsta įsteigti medalį ir pavadinti jį Sausio 13-osios

atminimo medaliu. Medaliui sukurti buvo paskelbtas konkursas. Dailininkas Nerijus Treinys sukūrė konkurso emblemą ir padedamas skulptoriaus Aloyzo Jonušausko parengė medalio konkurso programą. Medalio averse privalėjo būti tiksli data – 1991 01 13. Reversas paliktas kūrybinei autorių laisvei.

Konkurso programoje nurodytas medalio pristatymo terminas – iki 1991 m. liepos 23 d. – buvo per trumpas. Konkursui buvo pristatyta vienuolikos autorių darbai. Konkurso žiuri netenkino jų lygis ir per mažas dalyvių skaičius. Antrame ture konkursui savo darbus pristatė dvidešimt septyni autoriai. 1991 m. spalio 3 d. konkurso žiuri nutarė pirmąją premiją skirti Leonui Pivoriūnui, kurio medalio averse pavaizduotas sužeistas karžygys, atsirėmęs į angelą, antrąją premiją – Antanui Vaičekauskui, kurio medalio averse pavaizduotas Trijų kryžių paminklas su įkomponuotu Vilniaus televizijos bokštu, trečiąją premiją – Erikui Dauguliui už medalį, kurio averse Lietuvos žemėlapio apatinėje dalyje pavaizduotame taikiklyje – Motinos simbolis. Paskatinamosios premijos buvo paskirtos Petrui Repšiui, Eimantui Pivoriūnui ir Sauliui Bertuliui. Žiuri pasiūlė apdovanojimo medalį kurti pagal Leono Pivoriūno projektą, o atminimo medalį – pagal Antano Vaičekausko projektą.

Sausio 13-osios atminimo medalis. Bronza, nikeliavimas, skersmuo 38 mm. LNM.

Sausio 13-osios atminimo medalis – valstybinis apdovanojimas

Savanoriškosios krašto apsaugos tarnybos idėją pagerbti per Sausio įvykius pasižymėjusius savanorius palankiai sutikęs tuometinės Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo pirmininkas Vytautas Landsbergis pasiūlė apdovanojimą padaryti valstybiniu, teikiamu ne tik savanoriams. Kad įgytų valstybinį statusą, Sausio 13-osios atminimo medalis turėjo būti įteisintas įstatymu. 1991 m. gruodžio 18 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimu Sausio 13-osios atminimo medalis buvo įsteigtas.

Medalius gamino uždaroji akcinė bendrovė „Medalis“. Pradėjus kaldinti pirmuosius medalius, spaudai pradėjo trūkinėti, ant medalių atsirado reljefinių linijų. Paaiškėjo, kad spaudai nebuvo tinkamai užgrūdinti. 1992 m. pradžioje prasidėjo antras Sausio 13-osios atminimo medalių gamybos etapas. UAB „Medalis“ vieną iš gaminimo operacijų – pusgaminių kaldinimą – perdavė Vilniaus „Dailės“ kombinatui. Medalių kaspinėlių uždėjimu ir kitais darbais toliau rūpinosi UAB „Medalis“. Nuo 1998 m. Sausio 13-osios atminimo medalio gamybos istorijoje prasidėjo trečias etapas. Lietuvos Prezidento kanceliarijos užsakymu medalius tiekia tikroji ūkinė bendrija (TŪB) „Gurtana“.

1991 m. Sausio 13-osios atminimo medalio kaspino projektą parengė dailininkas Nerijus Treinys. Žalia spalva kaspine reiškia tikėjimą, viltį, o siaura jos juostelė simbolizuoja, kaip maža tos vilties buvo 1991 m. sausio 13-ąją. Lietuvos tekstilės institute buvo išausti kaspinėliai iš dirbtinio pluošto. Ši medžiaga negalėjo atstoti muaro, kuris plačiai naudojamas faleristikoje. Lietuvos Respublikos Prezidento kanceliarijai susitarus su Danijos firma „M.W. Morch et Sons Eftf. ApS.“, 1997 m. buvo pagamintas muaro kaspinas. Sausio 13-osios atminimo medalio liudijimo projektą padarė dailininkas Nerijus Treinys. 1995 m. buvo išspausdinti nauji medalio liudijimo blankai, kurio autorius ir gamintojas buvo Algimantas Šimkus.

Nebelikus Aukščiausiosios Tarybos sekretoriaus pareigų (sekretorius pagal įstatymą buvo ir Lietuvos Respublikos ordinų kancleris), medalio liudijimus pasirašydavo Lietuvos Prezidentas A. Brazauskas, kuriam pagal 1992 m. spalio 25 d. priimtą Konstituciją buvo pavesta teikti valstybinius apdovanojimus. Naujuose liudijimuose atsirado užrašas: „Lietuvos Respublikos Prezidentas Algirdas Brazauskas“. 1993 m. liepos 1 d. pakeitus įstatymo 8 straipsnį Lietuvos Respublikos ordinų kanclerio pareigos pavedamos Lietuvos Respublikos Prezidento kanceliarijos vadovui. Tuomet ant liudijimų atsiranda kanceliarijos vadovo Andriaus Meškausko pavardė ir parašas.

1992–2001 m. Sausio 13-osios atminimo medaliu buvo apdovanoti 3099 Lietuvos ir užsienio valstybių piliečiai. Šiuo Lietuvos valstybės apdovanojimu pagerbtos 1991 metų sausio įvykių ir rugpjūčio pučo aukos, kiti asmenys, nukentėję 1991 m. sausio–rugsėjo mėn. nuo sovietų vykdytos agresijos. Medaliu taip pat apdovanoti krašto apsaugos savanoriai, šauliai, policijos pareigūnai, parodę drąsą ir pasiryžimą ginant jaunos mūsų valstybės laisvę ir nepriklausomybę. Sausio 13-osios atminimo medaliu pagerbta nemažai Lietuvos ir užsienio žurnalistų, politikų, parlamentarų, kultūros ir meno veikėjų, kurie apie Sausio įvykius informavo pasaulio visuomenę ar kitaip prisidėjo prie tarptautinio Lietuvos pripažinimo. Daugiausia Lietuvos ir užsienio piliečių Sausio 13-osios atminimo medaliu buvo apdovanota 1992 m. – 2561 asmuo.

Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių medalis. Atkurtas 1991 m., žalvaris, skersmuo 37 mm. LNM.

Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių medalis ir ženklas

1993 m. sausio 23 d. buvo atkurta Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjunga. Remiantis 1991 m. rugsėjo 12 d. priimtu Ordinų, medalių ir kitų pasižymėjimo ženklų įstatymu, buvo atkurtas Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių medalis. Šiuo valstybiniu apdovanojimu 1995–2001 m. gegužės 15 d. buvo pagerbti 1884 Lietuvos kariuomenės kūrėjai savanoriai. Tarp apdovanotųjų buvo didelė grupė karininkų ir eilinių, kurie 1991 m. sausio–rugsėjo mėnesiais ne tik gynė svarbius Lietuvos objektus, bet ir šiuo neramiu laikotarpiu organizavo bei stiprino Lietuvos krašto apsaugą.

Iš pradžių šį medalį gamino Vilniaus „Dailės“ kombinatas. Jam bankrutavus medalį pradėjo gaminti Lietuvos monetų kalykla. Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjunga, tęsdama savo tradicijas, atkūrė ir ženklą, kurį pagamino akcinė bendrovė „Telšių praktika“.

Šaulių ženklo 2-ojo laipsnio ordinas, kuriuo buvo apdovanotas Vilniaus sargybos viršininkas Vytautas Geštautas. Žalvaris, dydis 44x24 mm. V. Geštauto nuosavybė.

Lietuvos šaulių sąjungos apdovanojimai

Apdovanotieji Šaulių žvaigžde. 1989 m. atsikūrusi Lietuvos šaulių sąjunga aktyviai įsijungė į Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo veiklą. Lietuvos šaulių sąjungai stiprėti padėjo ir JAV veikianti Lietuvių šaulių sąjunga, kuri, tęsdama Nepriklausomos Lietuvos apdovanojimų tradiciją, pasižymėjusius šaulius pagerbdavo Šaulių žvaigžde ir Šaulių žvaigždės medaliu, pagamintais pagal pavyzdžius,

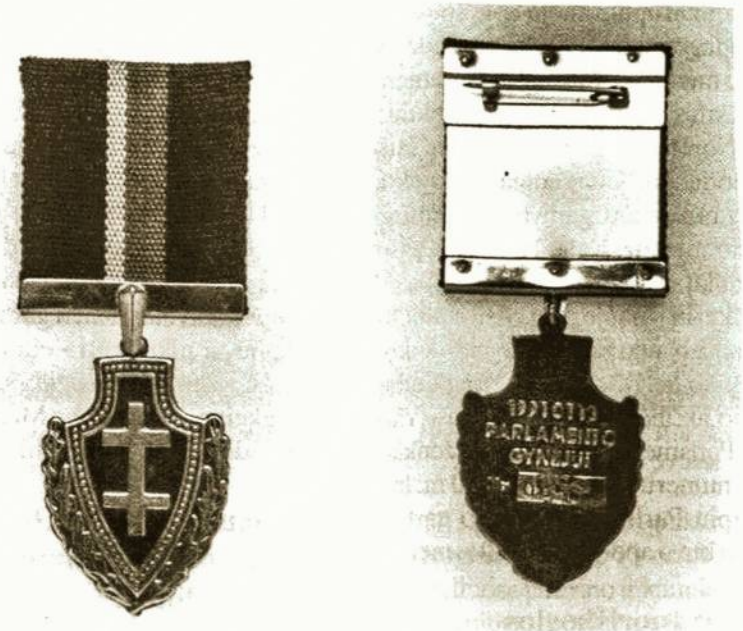

Parlamento gynėjo garbės ženklas. 1995 m. laida. Aut. Rimvydas Mintautas. Žalvaris, dydis 43x31 mm. LNM.

naudotus Lietuvoje iki 1940 m. Atsikūrusiai Lietuvos šaulių sąjungai išeiviai ir perdavė žymenų, skirtų apdovanojimams. Per 1991 m. sausio–rugpjūčio įvykius Lietuvos šauliai pasiaukojamai saugojo Parlamentą ir kitus valstybinius objektus. 1991 m. sausio–rugpjūčio laikotarpiu Šaulių žvaigžde buvo apdovanoti 4 žmonės: Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas Vytautas Landsbergis ir trys asmenys po mirties: Darius Gerbutavičius, Ignas Šimulionis ir Gintaras Žagunis.

Apdovanotieji Šaulių ženklo ordinu. 1996 m. Lietuvos šaulių sąjunga įsteigė trijų laipsnių Šaulių ženklo ordiną, skirtą apdovanoti šauliams, pasižymėjusiems kovos sąlygomis. 1997 m. sausio 14 d. Lietuvos šaulių sąjungos vadas Rimvydas Mintautas paskelbė įsakymą „Dėl apdovanojimo Šaulių ženklo ordinu“, kuriuo už Parlamento gynybą apdovanojo 18 šaulių, buvusių 1991 metų sausio 12–13 dienomis Parlamento apsaugoje ir ėjusių vadovaujamąsias pareigas. Tai vienintelis kartas, kai šauliai buvo apdovanoti Šaulių ženklo ordinu už pasižymėjimą per Sausio įvykius.

Parlamento gynėjo garbės ženklai. 1991 metų pabaigoje Lietuvos šaulių sąjungos vadovybė įsteigė garbės ženklą „Parlamento gynėjams“. 1991 m. lapkričio 21 d. Lietuvos šaulių sąjunga, minėdama Lietuvos karių dieną,

šiuo ženklu apdovanojo apie 160 Šaulių sąjungos narių, 1991 m. sausio–rugpjūčio mėnesiais saugojusių Parlamentą bei kitus Lietuvai svarbius objektus.

Norėta kuo greičiau pagerbti šaulius, todėl skubotai rengiant projektą ir organizuojant gamybą nukentėjo ženklo meninis lygis. 1995 m. Lietuvos šaulių sąjungos vadovybė nusprendė pakeisti jį naujo pavyzdžio ženklu-medaliu. Naujo ženklo projektą sukūrė LŠS vadas R.Mintautas, pagamino Kauno akcinė bendrovė „Naujasis varpas". Parlamento gynėjo garbės ženklas buvo numeruotas. 1995–2000 m. laikotarpiu Parlamento gynėjo garbės ženklu buvo apdovanoti 409 asmenys.

Savanoriškosios krašto apsaugos tarnybos ženklai

1991 m. sausio 17 d. įkūrus Savanoriškąją krašto apsaugos tarnybą (SKAT), reikėjo sukurti Savanorio ženklą. Tokio ženklo kūrimu rūpinosi SKAT dailininkas Nerijus Treinys. Ženklas turėjo atspindėti naujosios Savanoriškosios krašto apsaugos tarnybos ryšį su iki 1940 metų gyvavusia Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjunga, todėl jį kuriant buvo pasinaudota Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungos ženklu. Pirmuosius ženklus gamino uždaroji akcinė bendrovė „Medalis". Buvo pagaminti dviejų variantų nenumeruoti balti, juodu emaliu puošti ženklai (paauksuoti ir nikeliuoti). Ženklo dydis nevisiškai tiko reprezentacijai, tad uždarosios akcinės bendrovės „Medalis" vadovas A. Jonušauskas pasiūlė pagaminti didesnio formato ženklą. 1991 m. rugpjūčio–rugsėjo mėnesiais N. Treinys parengė SKAT ženklo antros laidos gamybos brėžinius. Buvo pagaminti dviejų variantų numeruoti ženklai (su paauksuotais kalavijais, skirti garbės savanoriams, ir nikeliuoti – eiliniams savanoriams). Ženklus gamino uždaroji akcinė bendrovė „Medalis" ir Klaipėdos „Dailės" kombinatas.

Sausio 13-osios tema kituose atminimo medaliuose

Medalininkai juto artėjant dramatiškus 1991 metų įvykius. Vienas iš pirmųjų medalį Sausio 13-ajai atminti sukūrė dailininkas Jonas Žukas. Šį medalį J. Žukas padarė 1991 m. kovo mėnesį, bet Sausio 13-osios atminimo medalio konkurse nedalyvavo.

Kai iškilo grėsmė Lietuvos nepriklausomybei, parlamento gynėjai dvasios stiprybės sėmėsi iš Dievo Motinos. Gynėjams ir sužeistiesiems buvo dalijami pašventinti Dievo Motinos atvaizdai ir medaliukai. 1996 m. minint Sausio 13-osios penkerių metų sukaktį Lietuvos bankas išleido 50 litų sidabrinę monetą. Lietuvos monetų kalyklos istorijoje tai buvo pirmoji trijų blizgėjimo lygių moneta. Kultūros ministerija užsakė medalį, kurį sukūrė dailininkas Antanas Vaičekauskas.

1991 m. sausio 13-osios atminimo medalis. 1996 m. Dail. Antanas Vaičekauskas. Žalvaris, skersmuo 51 mm. LNM.

Atskirą grupę sudaro sportinio pobūdžio medaliai, skirti pagarbos bėgimui „Gyvybės ir mirties keliu" – žuvusiųjų už Lietuvos laisvę kovotojų atminimui. Šio bėgimo iniciatorius ir vadovas buvo Lietuvos bėgimo mėgėjų asociacijos prezidentas Romas Bernotas. Medaliai pradėti įteikti nuo 1995 metų. Bėgimas ne varžybinis, nugalėtojai ir prizininkai nenustatinėjami.

Sausio 13-osios atminimo ženkleliai

Pirmieji ženkleliai Sausio 13-osios atminimui pasirodė 1991 m. Kompoziciniu požiūriu bene įdomiausias yra Sausio 13-osios brolijos ženklelis, sukurtas dailininko Domanto Vildžiūno. Jame pavaizduoti vienas ant kito uždėti du skydai ir kryžmos ant televizijos bokšto, su bokštu sudarančios kalavijų įvaizdį, simbolizuoja 1991 m. neginkluoto pasipriešinimo sąsają su pokario ginkluota kova. Tragiškus Sausio 13-osios įvykius ženkleliuose įamžino ir kaunietis Vaidotas Ruibys. Jis sukūrė trikampį ženklelį, skirtą šiai datai, dalyvavo Lietuvos šaulių sąjungos ženklo „Parlamento gynėjams" projekte. Autorius pats savo ženklelius ir gamino.

Lietuvos nepriklausomybės gynimo sausio 13-osios brolijos nario didysis ir mažasis ženkleliai. Dail. Domantas Vildžiūnas. Didysis. 1991 m. Dydis 44x32 mm. Mažasis. 1994. Dydis 25x18 mm. Abu variniai ir emaliuoti. LNM.

Estafetinio bėgimo „Medininkai–Vilnius“ apdovanojimai

Šio bėgimo iniciatorius ir vadovas irgi buvo Romas Bernotas. Pirmasis estafetinis bėgimas „Medininkai–Vilnius“ įvyko 1992 metais. Bėgimo distancija buvo suskirstyta į septynis etapus – septynių nužudytų Medininkų muitinės pareigūnų garbei. Bėgimo dalyviams pirmieji medaliai buvo įteikti 1996 metais. 1997 m. ir 1998 m. medaliai bėgimo dalyviams nebuvo įteikiami. 1997 m. komandos buvo suskirstytos į tris grupes: 1) Lietuvos bėgimo mėgėjų asociacijos klubai, 2) Vidaus reikalų ministerijos įvairūs padaliniai, 3) Muitinės departamento komandos. 1999 m. kiekvienos grupės prizininkams apdovanoti buvo skirta po 21 medalį (septyni etapai po tris medalius už pirmą, antrą ir trečią vietas). Bėgimo nugalėtojams buvo įteikiami geltonos spalvos metalo medaliai. Antrą vietą užėmusiems sportininkams buvo įteikiami baltos spalvos metalo medaliai, o trečią vietą užėmusiems – vario spalvos medaliai. Estafetinio bėgimo dalyviai gavo ir atminimo ženklelius. 2000 metų bėgimo atminimui visoms grupėms buvo skirti vienodi priziniai medaliai.

Estafetinio bėgimo „Medininkai-Vilnius“ 1996 m. medalis. Aut. Virgilijus Barzdžius. Keramika, skersmuo 75 mm. LNM.

Tarptautiniai apdovanojimai už pasižymėjimą per 1991 metų įvykius

Pasaulio visuomenę sužavėjo lietuvių tautos beginklė kova dėl savo nepriklausomybės. Kembridžo tarptautinis biografijų centras Loretą Asanavičiūtę (po mirties) už jos tarnavimą Lietuvai 1998–1999 metais išrinko tarptautine metų moterimi. 1998 metų moterimi ją išrinko ir Amerikos biografijų institutas. Kaimyninės Latvijos nepriklausomybė taip pat pareikalavo latvių tautos susitelkimo ir pasiaukojimo. 1991 metų įvykių atminimui Latvijos barikadų rėmimo fondas 1996 m. įsteigė atminimo ženklą „1991 gada barikāžu dalībnieka pieminas zīme“ (1991 metų barikadų dalyvio atminimo ženklas). Juo apdovanojama už parodytą drąsą, pasiaukojimą, iniciatyvą ir indėlį organizuojant ir aprūpinant barikadas 1991 m. sausį ir rugpjūtį, taip pat įteikiami asmenims, kurie moraliai arba materialiai rėmė barikadas 1991 metais. Šiuo ženklu 1997-1998 m. buvo apdovanota 18 Lietuvos piliečių (kai kurie po mirties), pasižymėjusių per 1991 m. sausio įvykius ar vėliau.

Amerikos biografijų instituto medalis, kuriuo po mirties buvo apdovanota Loreta Asanavičiūtė kaip tarptautinė metų moteris 1997-1998 m. Baltas metalas, skersmuo 64 mm. Asanavičių šeimos nuosavybė.

1991 m. barikadų dalyvio atminimo ženklas, kuriuo po mirties buvo apdovanota Loreta Asanavičiūtė (Latvija). Baltas ir geltonas metalas, dydis 41x41 mm. Asanavičių šeimos nuosavybė.

Fotografijų autorius Kęstutis Stoškus

Vlikininkas Lietuvoje ir Gulage

Albertas Ruzgas

1943 m. lapkričio 25 d., hitlermečiu, buvo įkurtas Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (VLIK'as) – rezistencijos centras ginti tautos interesus, vadovauti nepriklausomybės atgavimui. Tai buvo Antrojo pasaulinio karo dienos, kai karo lauke sprendėsi pasaulio ir Lietuvos likimas. Mūsų Tėvynė Lietuva tada buvo okupuota hitlerinės Vokietijos kariuomenės. Už kelių šimtų kilometrų nuo Lietuvos, Rytuose, tuolaik driekėsi vokiečių-rusų frontas, kuriam vis artėjant Lietuvai grėsė nauja raudonosios Rusijos okupacija.

VLIK'ą įkūrė Lietuvos šviesuomenė, įvairių politinių pažiūrų elitas. Įkuriant ir vėliau VLIK'o veikloje aktyviai dalyvavo ir jaunas ekonomistas Algirdas Florijonas Jurskis. Rytų frontui priartėjus prie pat Lietuvos teritorijos, dauguma veikliausių vlikininkų pasitraukė į Vakarus. Tarp likusiųjų Lietuvoje buvo ir Algirdas Jurskis.

Jis gimė 1915 m. gegužės 4 d. Čitoje (Sibire). Ten gyveno jo tėvai. Mat tėvas buvo baigęs aukštąjį mokslą, o pagal carinę kolonizacinę tvarką lietuviai, turintys aukštojo mokslo cenzą, negalėjo dirbti gimtajame krašte. Grįžę jau į nepriklausomą Lietuvą, tėvai gyveno Balkūnuose, šalia Panevėžio (dabar toji gyvenvietė įeina į Panevėžio miesto ribas). Tuomet tėvas dirbo Panevėžio elektrinės vyriausiuoju buhalteriu.

1932 metais Algirdas baigė Panevėžio gimnaziją. Tais pačiais metais įstojo studijuoti matematikos į VDU Matematikos-gamtos fakultetą (jį baigė 1937 m.). Nedarydamas pertraukos, toliau studijavo VDU Teisės fakulteto Ekonomikos skyriuje (baigė 1941 m. Vilniuje, iš Kauno perkeltame fakultete).

Gabus, atkakliai siekiantis mokslo žinių studentas Algirdas Jurskis neliko nepastebėtas. Jau 1939 metais jis buvo pakviestas Statistikos katedros vadovo profesoriaus A.Rimkos asistentu. Nuo 1940 metų pradžios jis dėstė Vilniaus universitete statistiką, draudimo matematiką, finansų matematiką ir kitus dalykus. Greitai kilo universiteto administracijos laiptais. 1942 metais buvo išrinktas ekonomikos mokslų prodekanu. Kai 1943 m. kovo mėnesį hitlerininkai suėmė ir išvežė į Štuthofo koncentracijos lagerį dekaną Vladą Jurgutį, Algirdas, buvęs V.Jurgučio studentas, ėjo dekano pareigas. Hitlerininkams Vilniaus universitetą uždarius, dekano Algirdo Jurskio iniciatyva veikė vokiečių okupacinės valdžios nesankcionuoti aukštieji ekonomikos kursai: jų klausytojai, buvę trečiojo ir ketvirtojo kurso studentai, gavo ekonomisto diplomus.

Nuo 1931 metų Algirdas dalyvavo skautų organizacijos veikloje, o studijuodamas priklausė Vyčio korporacijai, buvo jos valdybos narys. 1938-1939 metais jis vadovavo VDU studentų atstovybei.

Antrosios sovietinės okupacijos pradžioje Algirdas pradėjo dirbti Valstybinėje komisijoje hitlerininkų ir jų bendrininkų piktadarystėms nustatyti ir išaiškinti. Todėl 1945 metais jis dalyvavo šios komisijos ekspedicijoje į Kėdainius. Tada Algirdas apsistojo uošvių namuose, esančiuose ne Kėdainiuose, bet Justinavos kaime, už penkių kilometrų nuo Kėdainių (dabar ta gyvenvietė yra Kėdainių miesto ribose). Ten jau anksčiau buvo nuvežti senelių (uošvių) globai (juk ėjo Antrojo pasaulinio karo dienos) trys Jurskių vaikai. Pasiilgusi vaikų netrukus ten atvyko ir Algirdo žmona, tų vaikų motina. Taigi ten laikinai atsirado visa Jurskių šeima.

Bedirbant ekspedicijoje, 1945 m. vasario pradžioje Kėdainių čekistai iškvietė Algirdą į savo būstinę ir jį suėmė. Tą pačią dieną čekistai padarė kratą jo uošvių namuose: ieškojo VLIK'o dokumentų (jie buvo paslėpti aukščiausioje lentynos vietoje) ir rašomosios mašinėlės (ji buvo pakišta po sofa), bet nei dokumentų, nei mašinėlės nerado. O Jurskių butą Vilniuje, Suvalkų gatvės 4-ajame name,

tą pačią dieną čekistai užantspaudavo. Jurskiai Vilniuje gyveno keturių kambarių bute, bet į tris kambarius jau buvo apdairiai įsileidę gyventi universiteto dėstytojus. Sau buvo pasilikę tik vieną kambarį, kuriame buvo jų biblioteka, turinti daugiau kaip 2000 knygų, tarp jų unikalų lietuvių poezijos rinkinį, sukauptą buto šeimininkės Koletos Jurskienės. Ta biblioteka po A.Jurskio suėmimo pražuvo. Apie šią biblioteką yra išsamiai rašyta mano straipsnyje „Du literatūros salonai“ („Knygnešys“, 1990, Nr.4).

Byloje jie buvo keturi – visi vlikininkai: Vladas Jurgutis, Antanas Žvironas, Tadas Zaleskis ir Algirdas Jurskis. Kai dalyvavę VLIK'o veikloje prisipažino Jurgutis, Žvironas ir Zaleskis, paskutinis prisipažino ir Algirdas. VLIK'o organizacijoje jis daugiausia rūpinosi finansų reikalais. Teismas įvyko 1945 m. spalio mėnesį. Algirdą nuteisė 10 metų kalėjimo. Iki 1948 metų jis buvo kalintas Macikų lageryje (netoli Šilutės), paskui – Kazachstane. Lageriuose jis dirbo ekonomistu. Kartą vienas politinis kalinys, jausdamas grėsmę, paprašė, kad Algirdas susikeistų su juo nakčiai gultais. Geranoris Algirdas sutiko. Tą naktį Algirdą, miegantį svetimame gulte, nudūrė kriminalinis kalinys. Tai buvo 1953 metų rugsėjo 9 dieną.

Algirdas buvo ne tik gabus universiteto administratorius, bet ir perspektyvus, daug žadantis mokslininkas. Dar labai jaunas jau buvo pradėjęs mokslo žurnale „Ekonomika“ skelbti tyrinėjimus apie Lietuvos gyventojų natūralų judėjimą tarpukario laikotarpiu. 1989 metais po mirties jis buvo reabilituotas.

Algirdas Florijonas Jurskis apie 1939 metus

Apie Algirdą Jurskį Lietuvoje nėra niekur nieko rašyta. Taigi jis nepelnytai užmirštas. Vienintelis šaltinis, kur rašoma apie jo gyvenimą, tėra Amerikoje išleista „Lietuvių enciklopedija“. Joje (t.10) Algirdo biograma yra enciklopediškai trumpa, be kai kurių svarbių biografijos duomenų, be nuotraukos. Kitokia biograma ir negalėjo būti, nes tos enciklopedijos rengėjai neturėjo pakankamai informacijos apie bolševikų okupuotos Lietuvos gyvenimo įvykius. Šio straipsnio tikslas ir yra papildyti aną biogramą, palikti mokslo ir rezistencijos istorijai išsamesnes, tikslesnes žinias apie Algirdą Florijoną Jurskį. Laisvės kovotojų nevalia užmiršti.

Laikai seni, istorija jauna

Vytautas Volertas

Pabaiga. Pradžia Nr. 139

Kaip buvo, taip liko

Kiti čia liečiami laiškai rašyti 1952 metų rudenį, taipgi jau vos ne prieš penkias dešimtis metų. Toje korespondencijoje kalbama apie dyglius, kurie ir šiandien mūsų neatleidžia. Varsto ir varsto, o pasaka nesibaigia, tęsiasi ir tęsiasi.

Lietuvių katalikiškosios (geriau – krikščioniškosios) minties politikų taršynę labai išgyvenau jaunas būdamas. (Seni dėl to nesijaudina, jie nesijaudina dėl nieko, išskyrus negalavimus.) Netverdamas savyje, nusiskundžiau „Darbininko" redaktoriui dr. Simui Sužiedėliui (1952 10 15), „Draugo" redaktoriui Leonardui Šimučiui (1952 11 02) ir žymiam krikščioniškųjų pažiūrų visuomeninkui ir politikui Vytautui Vaitiekūnui (1952 11 02). Didžioji mano laiškų priežastis – katalikų spaudoje vieši ginčai dėl frontininkų pasitraukimo iš VLIK'o. Katalikiškų laikraščių redaktoriams mano laiškų mintis buvo:

„Esu įsitikinęs, kad padėtis nėra visai beviltiška. Ją galima didele dalimi pataisyti. Gal galima susirinkti šaltam pokalbiui tiems asmenims, kurie tiesiogiai šiame ginče dalyvauja, bet, galvoju, jie patys mato, kur nueita, ir patys suinteresuotai ieško kelio atgal. Jeigu katalikams vadovaują asmenys šiandien pareikalautų, kad krikdemai ir frontininkai turi ieškoti bendros kalbos, bent metoduose ir bent tremtyje, kol nėra politiniam gyvenimui realaus pagrindo, būtų įmanoma juos panašiems pasitarimams suvesti, ir pokalbio rezultatai būtų teigiami. (Šiandien matau, kad mano galvojimas buvo labai naivus. – V.V.) *Todėl aš ir prašau Jus, Pone redaktoriau, paieškoti šiam susitarimui kelių."*

Simas Sužiedėlis atsakė (1952 10 24):

„Jūsų siūlomos priemonės santarvei atstatyti yra sveikintinos ir svarstytinos. Reikia daryti visa, kas galima, bet nepamirština, jog tremtis sudaro ir neįveikiamų kliūčių. Nėra autoriteto, kurį visi pripažintų ir jam paklustų, nėra ir sąlygų patikrinti, kiek visuomenės atramos kuri grupė turi. Lieka įtikinėjimai, o tai jau geros valios dalykas – juos priimti ar ne. Ką sueidamas stengsiuosi, kiek galėsiu, glaudinti besiskiriančius, bent Ateitininkų federacijos darbe. Politinėje veikloje turėtų ieškoti sutarimo už mane aukštesnės galvos. Man ta darbo dirva yra svetima."

Štai Leonardo Šimučio laiško ištrauka (1952 10 24):

„Į Tamstos antrąją laiško dalį tikrai rimtai atsižvelgiau. Ar kas išeis, ar ne, bet bandysiu pradėti „taikos derybas". Manau pradėti nuo Ateitininkų federacijos suvažiavimo (Rochester, NY). Sudarytos komisijos iš prof. K.Pakšto, prof. Pr.Padalskio ir L.Šimučio. Už bet kokią pagalbą šiame reikale būsiu labai dėkingas."

Mano laiškas Vytautui Vaitiekūnui buvo išsamesnis. Jame įsiterpė ir šitokios mintys:

„Netikiu, kad Fronto ir Krikdemų žmonės džiaugtųsi tuo, kas šiandien mums visiems bado akis. Aišku, kad norima kitokios aplinkos, siekiama kitokio tono kalbos, ieškoma ne skiriančių, bet glaudinančių kelių. Esu beveik tikras, kad ir Tamsta, pone Advokate, nesate patenkintas dabartine padėtimi. Tuo labiau ja yra nepatenkinti tie katalikai, kurie šiame konflikte aktyviai nedalyvavo arba kurie dar ir šiandien nežino, už ką prabilti – už Frontą ar už Krikdemus. Jiems tik viena aišku: kažkas privirė neskanios košelės, o ją ragauti tenka visiems, o laicistų puolimus reikia ir jiems pakelti, o ironiški šypsniai kreipiami į visą katalikišką visuomenę. (...) Visiems yra aišku, kad Frontas nemirs. Jeigu anksčiau kai kas iš viso abejojo jo egzistencija, šiandien abejonių nėra. Tačiau niekas nenori, kad Frontas taptų nauju – ir labai stipriu – Krikdemų mirtinu priešu. (...) Negalima patikėti, kad neįmanoma vieniems ir kitiems susikalbėti dėl metodų. Juk čia deramasi ne dėl asmeniško turto, ne švogeriai dėl dalies pešasi, bet rimti katalikų vadai ieško geresnių kelių katalikiškajai visuomenei į laimėjimą. Ne paprasti kaimo berneliai ginčijasi, bet Laisvosios Lietuvos (bent daugumoje) aukštąjį mokslą baigę inteligentai. Jie privalo žinoti ribas, jie turi nujausti, kur reikia nusileisti, nutylėti, kur tenka prabilti."

Ilgas laiškas susilaukė trigubai ilgesnio atsakymo (1952 11 18). Tasai atsakymas šiandien man yra prasmingesnis ir geriau suprantamas kaip prieš penkias dešimtis metų. Ir manau: be Vytauto Vaitiekūno mintijimo šiandien nebūtų Fronto bičiulių

kvapo. Jo mintys mus palaikė. Jo mintys tarp mūsų įtvirtino krikščioniškąją demokratiją, ją paskelbė Lietuvoje ir ją ten įgyvendins, kai laikas užslėgs šiandieninius krikščionių (ar katalikų) vardą naudojančius ir dėl to besipešančius politinius egoistus. Štai ištraukos iš jo laiško:

*„Aš sutinku, kad esama padėtis katalikams nepriimtina, nes aš galvoju, kad iš politinės diferenciacijos kataliko kaip kataliko požymis turėtų apskritai būti išjungtas. Aš suprantu, kad katalikiškumo, tuo pačiu ir visuotinumo, požymį supartinti yra katalikų priešų interesas. Supartindami katalikus, supartiname pačią katalikybę, ją tapatindami su klerikalizmu. Jei, pavyzdžiui, katalikų Lietuvoje turėjome 81-85 proc., tai „katalikų" partijos niekad daugiau balsų nesurinko kaip 53 proc., atseit ir kitos partijos atsiremia į katalikus. Jau tas vienas reiškinys rodo, kad kataliko požymis partinėj diferenciacijoj nėra laimingas. Ir jei Austrijos hierarchija paskutiniu metu net oficialiai nusistatė atjungti Bažnyčią nuo politikos, tai turbūt gyvenimo įtikinta. Mūsuose vis dar kalbama apie katalikų partijas, katalikų politinį pasiskirstymą. Logiškai tada tenka laukti dar protestantų partijos, stačiatikių partijos ir pan. (...) Mano supratimu, tatai, kas dabar katalikuose vyksta, būtinai turi vykti. Turi vykti brandinimas minties, kad Lietuvos politinė diferenciacija turi būti nukonfesinta. (...) Todėl šiuo metu norint iš susidariusios padėties rasti išeitį ir praskaidrinti tarp įvairių politinių nusistatymų katalikų susidariusią nuotaiką, **pirmiausia** reikia, kad visi katalikai išpažintų kai kurias aksiomas, pvz., (1) kad katalikas nebūtinai turi tilpti vienoj partijoj su kitu kataliku, (2) kad kiekviena partija, ypač jei jos daugumą turi katalikai, nesiimtų iniciatyvos kitą partiją sprogdinti iš vidaus, (3) kad nebūtų skirtingų politinių nusistatymų katalikai diskriminuojami eretikais, neturinčiais teisės dalyvauti katalikų kultūrinėse, profesinėse ar pan. organizacijose."*

Po to ėjo ilgas šių aksiomų aiškinimas, užėmęs du puslapius, rašytus mašinėle vienu tarpu tarp eilučių. Laiško pabaiga lyg ir išryškino kažkokius Vytautui Vaitiekūnui mestus kaltinimus:

„Išvadoje norėčiau pasakyti, kad džiaugiuosi Jūsų tauriomis pastangomis ir užtikrinu, kad savo asmens nelaikau bet kokia kliūtimi bendram labui, tačiau kovoti dėl teisės ir tiesos esu pasiryžęs visomis leistinomis priemonėmis ir visomis aplinkybėmis. Su nuoširdžiausiais sveikinimais Jūsų V.Vaitiekūnas."

Šis laiškas atvėrė man akis, kad tuometinis erzelis nebuvo tik žmonių nesutarimas. Jis turėjo tokias šaknis, kurios ir šiandien Lietuvoje leidžia savo atžalas.

Pasiteisinant

Kodėl vėdinamos senienos, atmestos tarp praeities atliekų? Ar iš tikrųjų jos buvo atmestos? Nors laikai mūsų akims yra seni, bet jų istorija dar visai jauna. Kelios dešimtys metų istorijai yra tik vienas atodūsis. Be to, ir mums leidžiama dėl praeities atsidusti, gal net padūsauti.

Rusiškojo komunizmo išniekinti ir paniekinti tais laikais mes jo nekentėme visomis savo ląstelėmis. Nesižavėjome ir mus iš liūno ištraukusia Amerika, ją kaltindami Šiaurės ir Rytų Europos išdavimu bei dėmesio nekreipimu į pavergtą Lietuvą. Pasirodė, kad JAV administracijoje mažytė mintis jai dar buvo gyva. Komunizmo-bolševizmo žudikiška šmėkla grėsė visam pasauliui, todėl ant šios šmėklos kai kam tiko joti karjeron, nors ne visi raiteliai, net ir geranoriai, balne išsilaikė.

Antanas Smetona, buvęs Lietuvos prezidentas, paviršutiniškoje šio krašto tvarkos mozaikoje netiko. Nesusigaudėme, kaip apie jį, Lietuvai dirbusį, gal demokratiškai slystelėjusį, prabilti. Šiandien suprantame jo nuopelnus ir šiurkščius valdininkiškus nesusigaudymus.

Pagaliau – senų laikų ir iki šiandien nesenstanti pasaka. Išeivijoje buvo krikdemų ir frontininkų, Lietuvoje šiandien yra krikščionių (ar katalikų) gausūs politiniai trupiniai, kurių į vieną duonos kepalą ilgai niekas nesulipdys. Ilgai nesulipdys, nes geri žmonės savo asmenybėse neturi klijų. Nors Bažnyčia oficialiai partinės veiklos atsisakė, tačiau yra pasauliečių, tvirtai atstovaujančių klerikalizmui. Kitame gyvenimo upės krante įsikūrė demokratinio derėjimosi nepažinę (o gal nepripažįstą) „modernieji". Upės vidury plūduriuoja egoistinių siekių krikščioniški karžygiai ir saugo, kad abu krantai nesusisiektų. Tai rimtos politinės nuodėmės su rimtais jų padariniais. Šitai mūsų nedžiugina, nes nuodėmė visada sukelia skausmą.

Užmirštų kovotojų šešėliai

Mindaugas Bloznelis

Nors sako jie, kad mūsų mãža,
Kad mes ištirpęs lašas jūros vandeny,
Mes kantriai nešam skausmo lažą,
Širdyje brangios Tėvynės meilė nemari.

Šios eilutės, rastos kratos metu Antano Šiliaus ir Petro Brazausko kambaryje, yra kaip vienas kaltės įrodymų jų baudžiamojoje byloje. Jie abu buvo MGB leitenantai, dirbo Lietuvai ir už ją žuvo.

Mes žinome daug didvyriškai miškuose kovojusių partizanų, tačiau buvo ir tokių tautiečių, kurie užsikrovė dvigubą riziką – neva tarnavo okupantams, o iš tikrųjų slapta griovė jų pastangas, žmones perspėdavo apie slaptus agentus, pranešdavo kam gresia pavojus.

Vienas tokių – Antanas Šilius, žemaitis iš Telšių valsčiaus, Smiltinių kaimo. Darbščioje, religingoje Šilių šeimoje augo devyni vaikai. Antanas – vyriausias, gimęs 1926 metais. 1933-1937 m. lankė Lauksodžio pradžios mokyklą.

1938 m. įstojo į Telšių gimnaziją, gyveno pas tetą. Gimnazijoje dalyvavo moksleivių ateitininkų veikloje. Pamaldus vaikas patarnaudavo kunigams, dažnai ir vyskupui V.Borisevičiui, kai šis aukodavo Mišias. Jaunystėje svajojo tapti kunigu, važiuoti pas vienuolius saleziečius į Italiją. 1940 m. okupacija visus planus sužlugdė. Didelį poveikį jam padarė Rainių miškelio įvykiai. Vokiečių okupacijos metais buvo išspausdinta daug literatūros apie bolševikų piktadarybes 1940-1941 metais – Antanas visu tuo domėjosi, susipažino su „Lietuvos archyvo" medžiaga.

Užgriuvo antroji sovietinė okupacija. Antanas nenorėjo eiti į okupantų kariuomenę, todėl nutarė stoti į milicijos mokyklą. 1941 m. Antano Šiliaus tėvas padėjo Telšių partinei darbuotojai Ročienei, kuri po karo dirbo Telšių apskrities partiniame komitete, tad Šilius kreipėsi į ją. Moteris tuojau pat parašė rekomendaciją ir pasiuntė Antaną į kadrų skyrių, kuris tuo metu atrinkdavo kandidatus į milicijos mokyklą. Kadrų skyriuje jis susidūrė su apskrities NKGB viršininku kapitonu Ulanovu, kuris pasiūlė A.Ši-

liui važiuoti į NKGB mokyklą Vilniuje, kai ši pradės veikti.

A.Šilius tikėjosi, kad sovietų valdžia Lietuvoje ilgai netruks, padėtis Lietuvoje pasikeis, dirbti NKGB nereikės, o fronto tokiu būdu išvengs.

Po gydytojų komisijos A.Šiliui leido grįžti į namus, į tėviškę. „Mokslų" teko laukti ligi vasaros pabaigos. Ulanovas jam išdavė pažymėjimą, jog jis yra Telšių NKGB bendradarbis. Matyt, ši būklė slėgė A.Šiliaus sąžinę, knietėjo veiksmais išreikšti savo nuostatą. Iš tėviškės jis dažnai važiuodavo pas tetą į Telšius, ten nakvodavo. Geležinkeliu per Telšius nuolat dundėjo kariniai ešelonai. Jis nusprendė išardyti gabalą geležinkelio. Kalvėje jam padarė įnagį bėgviniams ištraukti. Susirado tinkamą raktą veržlėms atsukti. Vėlų balandžio vakarą nuėjo toliau nuo geležinkelio stoties, Kretingos kryptimi. Ištraukė apie 20 bėgvinių, ėmėsi atsukinėti bėgių sandūrą tvirtinančių varžtų veržles. Staiga A.Šilius pastebėjo pylimu ateinantį žmogų, teko sprukti net įnagį palikus. Vėliau pažįstamas geležinkelininkas papasakojo apie nepavykusią diversiją.

1945 m. rugpjūtį Vilniuje pradėjo veikti NKGB mokykla. Joje A.Šilius jautėsi labai svetimas, nors slėpė savo pažiūras. Stengėsi lankyti bažnyčią. Tame pačiame kambaryje gyveno su Romualdu Jablonskiu, su juo buvo artimų pažiūrų, kartais kartu nueidavo į bažnyčią. A.Šilius dažnai jam kalbėdavo, jog nenori dirbti NKGB sistemoje: „Kai Lietuva bus laisva, mus sušaudys. Mums ne čia reikia dirbti. Tau – mokytoju, man studijuoti". Jablonskis ramindavo: „Gal ir pasikeitusi valdžia mūsų nekars, jei pikto nepadarysime".

Bandymai perspėti įtariamuosius

Po Kalėdų A.Šilius pradėjo dirbti NKGB komisariate. Apsigyveno drauge su tuos pačius kursus baigusiu jaunesniuoju leitenantu Petru Brazausku. Ankštosios g. Nr.12 bute nuomojo kambarį. Darbu NKGB jis buvo labai nepatenkintas, tačiau jau buvo apsisprendęs išnaudoti šį darbą gelbstint persekiojamus tautiečius. Iš pradžių jis turėjo vesti NKGB užkabintus žmones į susitikimo vietas, vertėjavo pokalbiuose su čekistais, nemokančiais lietuviškai.

Dirbo Juozo Petkevičiaus vadovaujamame poskyryje, kuris daugiausia dėmesio skyrė religinėms organizacijoms, dvasininkams. A.Šilius tvarkė asmenines ir agentūrines bylas, susipažino su slaptais dokumentais apie asmenis, kuriems grėsė suėmimas, taip pat apie tuos, kurie buvo užverbuoti ir teikė žinias Petkevičiui.

J.Petkevičius stengėsi įtraukti į savo tinklą kuo daugiau studentų, pasinaudodamas kad ir menka juos kompromituojančia medžiaga. Vienu iš savo padėjėjų, susitinkančių su studentais, jis parinko A.Šilių ir palaipsniui perdavinėjo jam užduotis – A.Šilius buvo simpatiškas vaikinas, jam sekėsi bendrauti su jaunimu.

Antanas Šilius, kovotojas prieš okupantus. Nuotrauka, paimta iš NKGB tardymo bylos.

A.Šilius, matyt, intuityviai stengėsi suvokti tikrąsias verbuojamųjų nuostatas, jų patikimumą ir per juos įspėti apie galimą pavojų, gresiantį visai nepažįstamiems, tačiau patriotiškai nusiteikusiems žmonėms. Jis aptiko daug medžiagos apie Kunigų seminarijos profesorių Baliuką, kuris anksčiau buvo dirbęs Vilniuje, vėliau persikėlė į Kauno kunigų seminariją. Supratęs, kad kunigui Baliukui gresia pavojus, nusprendė pats jį įspėti.

1946 m. sausio 26 d., šeštadienį, savo viršininkui pranešęs, kad susirgęs ir eisiąs pas gydytoją, A.Šilius išvažiavo į Kauną. Suradęs kun. B.Baliuką prisistatė esąs MGB karininkas ir įspėjo, kad profesoriui rengiama bylа kaip ateitininkų vadovui, papasakojo, kad ruošiamasi suimti kunigus Daugnorą, Kleizą, Čepulį ir kitus, kad NKGB žino, jog Čepulis slapstosi Kaune, Italijos gatvėje, kad MGB ieško kunigų Jazo, Polonsko, Juškevičiaus, o kunigams Štonitai, Požiui, Ambrazevičiui, Blynui jau irgi užvestos bylos. Taip pat ruošiamos bylos kunigams Gustui, Lapei, Jokubauskui, Alperavičiui, Raišiui, Zdaniui, Zenauskui ir kitiems.

A.Šilius kun. Baliukui atskleidė MGB užverbuotų kunigų, kurių slapyvardžiai buvo „Žalgiris“, „Ežys“, „Joskauda“, „Kalvis“, „Patriotas“, „Šimkus“ ir kt., tikrąsias pavardes. Prof. B.Baliukas labai nustebo, piktinosi ir apgailestavo, sakė niekaip nebūtų patikėjęs, kad tarp jų yra „Ežys“, jo artimas draugas, su kuriuo drauge mokėsi ir dirbo, kad jo giminaitis „Žalgiris“ apie jį ir kitus kunigus teikia medžiagą enkagėbistams.

Žinoma, A.Šilius puikiai suvokė, kad jau vien šiuo žygiu jis pasmerkė save sušaudymui už valstybinių paslapčių išdavimą, tačiau tai buvo sąmoningas jo apsisprendimas.

Ministerijos sekretoriate A.Šilius pastebėjo įsakymą – Kauno MGB skyriaus viršininkui parengti visą medžiagą apie kunigus B.Baliuką ir J.Gustą. A.Šilius nusprendė, kad ruošiamasi juos suimti. Sirgdamas (turėjo atleidimą nuo darbo) nusprendė vykti į Kauną. Atvažiavęs prisistatė seminarijos rektoriui prof. J.Gruodžiui esąs MGB darbuotojas, prašė juo patikėti ir įspėti kunigus Baliuką ir Gustą apie ruošiamą jų suėmimą. Papietavęs su prof. Gruodžiu tą pačią dieną Šilius grįžo į Vilnių.

J.Petkevičius perduoda dalį jo verbuojamų studentų A.Šiliaus priežiūrai, šis dažnai buvoja tarp studentų, susipažįsta su paskutinio kurso medikų seniūne, ragina ją nebijoti, nes MGB dar neturi pakankamai medžiagos jos suėmimui ir stipresniam šantažui. Sužino, kad telšiškė, jau spausdinusi savo poeziją gimnazijoje, taip pat verbuota, ramina ir ragina nepasiduoti.

1946 m. vasario pradžioje Šilius atsitiktinai nugirdo iš Maskvos atvažiavusio MGB majoro pokalbį su Petkevičiumi; iš jo paaiškėjo, kad ruošiamasi suimti Telšių vyskupą V.Borisevičių. Vyskupą A.Šilius gerai pažinojo ir gerbė, tačiau pats į Telšius važiuoti negalėjo, o perspėti reikėjo nedelsiant. Bandė įkalbinti iš Telšių kilusią studentę, tačiau ši atsisakė: „Man sava galva ne mažiau brangi kaip vyskupo".

Jis jau anksčiau užeidavo į Totorių gatvę, kur gyveno studentės, tarp jų ir medikių seniūnė. Palaukęs, kol jie pasiliko dviese, tiesiai jai pasakė: „Aš su tavim kalbėsiu kaip ateitininkas su ateitininke". Ši išsigando, pradėjo išsisukinėti: ateitininkai, kada tai buvo... A.Šilius sunerimo ir, matyt, pats pradėjo būgštauti. Tada ši ir klausia: „O ko tau reikia?" Šilius jai pasakė, kad reikia per arkivyskupą M.Reinį įspėti vysk. V.Borisevičių apie ruošiamą suėmimą. Medikė tikrai buvo ateitininkė, vokiečių okupacijos metais drauge su kitomis mergaitėmis susitikinėjo su vyskupu. Ji paprašė vyskupą artimiau pažįstančiųjų nueiti ir perduoti įspėjimą.

Su vyskupu V.Borisevičium A.Šilius susidūrė MGB pastate – J.Petkevičius pasiuntė jį atvesti vyskupą tardymui. Vesdamas vyskupą Šilius jam pasakė, kad per arkivyskupą M.Reinį bandė jį įspėti, tačiau vyskupas tik palingavo galvą.

Lemtingas apsisprendimas

Skyriaus viršininkas J.Petkevičius jau 1940 m. dirbo Alytaus apskrities NKVD skyriaus operatyviniu įgaliotiniu, o pasitraukęs iš Lietuvos toliau tęsė darbą šiose struktūrose, baigė specialią mokyklą.

A.Šilius įsitikino, kad jo viršininkas yra pavojingas tiek savo energija ir patirtimi, tiek ir užsidegimu vykdant savo darbą. Petkevičius intensy-

viai plėtė savo voratinklį, vis giliau skverbėsi į tikinčiųjų ratą.

Ligi tol A.Šilius stengėsi kliudyti J.Petkevičiaus veiklai, perspėdavo žmones apie jiems gresiantį pavojų, atskleisdavo J.Petkevičiui dirbančių agentų pavardes. Jis labai išgyveno, kad negalėjo apsaugoti vyskupo V.Borisevičiaus, suvokė, kad nepajėgs neutralizuoti J.Petkevičiaus veiklos ar ją sustabdyti. Ir tada A.Šilius nusprendžia sunaikinti J.Petkevičių. Ne savisaugos sumetimais, bijodamas, kad bus atskleista jo paties veikla – tokiu atveju būtų buvę naudingiau pasitraukti pas partizanus. Tikriausiai A.Šilius tikėjosi, kad, pašalinęs J.Petkevičių, ne tik išsivaduos nuo pavojingo priešo, bet ir toliau galės tęsti savo patriotinę veiklą. Pasitraukęs į mišką jis jau būtų nebetekęs galimybės kliudyti MGB ir nebebūtų galėjęs padėti persekiojamiesiems.

Antanas Šilius gyveno drauge su Petru Brazausku, taip pat MGB leitenantu, dalijosi su juo savo rūpesčiais. Jie drauge aptarė, kad nepasisekimo atveju jo darbą tęs P.Brazauskas. Be abejo, ryžtis tokiam žingsniui A.Šiliui buvo sunku, tad ir buvo svarbi draugo parama. Pradžioje A.Šilius planavo J.Petkevičių nušauti, kai šis eis iš ministerijos. Nepavyko.

1946 m. kovo 1 d. Petkevičius pavedė jam palaikyti ryšį su penkiais ar šešiais slaptais informatoriais, nurodė jų pavardes. Tarp jų buvo ir anksčiau Šiliui žinoma studentė Nasta. Tada A.Šilius nusprendė Petkevičių įvilioti pas save į kambarį, pakvietęs susitikti su vienu iš jam pavestų informatorių.

Nusprendęs Petkevičių likviduoti savo bute, A.Šilius apgalvojo, kur teks padėti kūną. Jis apžiūrėjo netoli esančią apleistą sinagogą ir jos katilinėje po grindimis numatė paslėpti kūną.

A.Šilius planavo savo užduotį įvykdyti kovo 6 d., trečiadienį. Pirmadienį, kovo 4 d., atėjęs į darbą jis sužinojo, kad trečiadienį Petkevičius rengiasi važiuoti į Kauną. O ten jis galėjo sužinoti apie atskleistus agentus ir suprasti, kieno tai darbas. Būtina sutrukdyti Petkevičiui kelionę. Tad Šilius pakeitė savo sumanymo datą į antradienį, kovo 5 d. Iš karto nuėjo pas Nastą ir pasakė, kad su Petkevičium susitiks antradienį, todėl jis 12 val. užeis jos paimti. Po to Šilius nuėjo į savo butą, perspėjęs ten pat gyvenusią namudininkę siuvėją, kad pas jį rytoj ateis žmonės tarnybiniais reikalais, butas turįs būti tuščias. Jis paprašė , kad siuvėja po vidurdienio ligi vakaro negrįžtų namo.

Nužudyti žmogų, net ir vykdant patriotinę pareigą, A.Šiliui buvo labai sunku. Jis net abejojo, ar, likus vienam su Petkevičium, jam užteks ryžto. Svarstė, kad galbūt esant trečiam žmogui būtų lengviau prisiversti.

Kovo 5-osios rytą Šilius pranešė J.Petkevičiui, kad 13.30 val. numatomas susitikimas su agentu „Uosiu". J.Petkevičius sutiko. Apie 12 val. A.Šilius nuėjo pas Nastą ir pasakė, kad viršininkas liepęs ją atvesti. Jau einant į susitikimą su J.Petkevičiumi Nasta

Buvusio MGB - KGB kalėjimo viršininko pavaduotojo kabinete. ***Jono Vaitkaus*** *nuotrauka*

skundėsi, kad ji labai nenori susitikinėti, iš viso turėti kokių nors reikalų su MGB. A.Šilius ją nuramino, kad daugiau susitikti su Petkevičiumi jai nebereikės. Galbūt jis ją ruošė būsimam įvykiui.

Atvedęs ir nurodęs jai palaukti, Šilius nuėjo į ministeriją pas Petkevičių. 13.40 val. jie jau buvo Šiliaus bute. Kai Petkevičius nusivilko paltą ir atsisėdo ant kėdės prie rašomojo stalo, Šilius norėjo jį užmušti dar nepakvietęs Nastos. Tačiau Petkevičius tuojau pat paklausė, kur „Uosis"? Tada Šilius pakvietė Nastą ir Petkevičius pradėjo pokalbį. Šilius labai jaudinosi, vaikščiojo iš kambario į kambarį ir suvokė, kad jeigu Nasta išeis, jis neįstengs užmušti Petkevičiaus. Apsisprendęs Šilius hanteliu smogė Petkevičiui į galvą, tačiau šis pradėjo priešintis. Įvyko grumtynės, kol galų gale Petkevičius nebejudėjo. Ant grindų buvo daug kraujo, sukruvinta buvo ir Šiliaus uniforma. Sutvarkęs kambarį ir pašalinęs kraujo žymes, jis išleido Nastą, liepęs tylėti. Po to paslėpė lavoną numatytoje vietoje – sinagogos katilinėje po grindimis ir nuėjo į ministeriją. Ten sutvarkė Petkevičiaus komandiruotės dokumentus ir perdavė budinčiam karininkui.

A.Šilius buvo labai susijaudinęs. Tai pastebėjo studentės, kai jis nuėjo susitikti su kambario draugu Petru Brazausku. Šilius jam pasakė, kad likvidavo savo viršininką, ir paprašė tęsti jo darbą, jei jį išaiškintų.

Buto šeimininkė su dukra, apie 20 val. grįžusios į namus, rado netvarką: nulaužtą didžiąją kambarinę gėlę, išplėštą užuolaidą, pastebėjo taip pat kraujo pėdsakų.

Išsigandusi duktė tuojau pat nuskubėjo į MGB ir pranešė budinčiajam. Į butą pasiųsti MGB darbuotojai rado J.Petkevičiaus asmeninius ir tarnybinius dokumentus. A.Šilius buvo tikras, kad jo neįtars, todėl vakare nuėjo į savo darbą. Ten jį ir suėmė. Suėmė ir kambario draugą Petrą Brazauską.

Kančių dienos

Suimtą A.Šilių žiauriai sumušė dar nepradėję tardymo. Kalėjimo nuotraukose, kurios daromos prieš tardymus, Šiliaus veide ryškios sumušimų žymės. Tardytojai tokius įvykius stengiasi panaudoti ne tiek faktų nustatymui, kiek, sulaužę valią kankinimais, padaryti visai su tuo nesusietus suimtuosius tokių įvykių dalyviais. Apie ryšius su A.Šiliumi tardymo metu buvo klausinėjamas vysk. V.Borisevičius.

Nors ir sunkiai kankinamas, A.Šilius neatskleidė savo ryšių su medikų seniūne, kurios kaip ateitininkės prašė įspėti apie ruošiamą vyskupo V.Borisevičiaus suėmimą. Jis papasakojo apie savo diversiją, atvirai pasakė, jog vadovavosi patriotine pareiga kovoti su okupantu ir darė viską, kad žlugdytų MGB pastangas. Norėdami paveikti Antaną Šilių, tardytojai suėmė jo tėvą ir motiną. Antano sesuo M.Urnikienė prisimena tėvo pasakojimą, kaip tardymo metu įvedė jo sūnų ir liepė jį prakeikti. Sūnus puolė prie tėvo, bučiuodamas jo rankas ir kojas prašė atleisti už tai, kad dėl jo tėvas suimtas. Tėvas atsisakė prakeikti ir dar suspėjo Antaną peržegnoti, kai šis buvo velkamas iš kameros. Daugiau sūnaus jis nebepamatė. Sušaudžius Antaną, tėvus ir visus vaikus išvežė į Sibirą. Tėvai taip ir nesužinojo apie sūnaus mirtį – kiti, nors ir žinodami, tėvams nesakė. Taip jie ir mirė vis laukdami...

1946 m. rugsėjo 12 d. sovietinio karinio tribunolo sprendimu Vilniuje Antanas Šilius ir Petras Brazauskas buvo nuteisti mirties bausme, kurią 1946 m. lapkričio 15 d. patvirtino SSRS Aukščiausiojo Teismo Karinė kolegija Maskvoje. Nuosprendis jiems buvo įvykdytas nedelsiant.

Vilniuje apie šiuos įvykius mažai kas žinojo, gal tik kuri mergina pasigedo simpatiško vyruko...

Tačiau liko eilėraščio eilutės, kurios tapo jų siekių liudininku:

Nors sako jie, kad mūsų mąža,
Kad mes ištirpęs lašas jūros
vandenyj,
Mes kantriai nešam skausmo lažą,
Širdyje brangios Tėvynės meilė
nemari.

Kas gal pavergt kalnuos erelį,
Jo laisvėje plasnojančius sparnus
suglaust,
Išplėšt Tėvynės meilės žiburėlį,
Ir ateitim laisva tikėt uždraust.

Ateis diena, kada matys,
Ką galim mes, tie niekinami,
skriaudžiami,
Kada sugrįš kalėjimuos kalėję broliai,
Tėvynei laisve, mums ramybe nešini.

Juozo Keliuočio fenomenas

Aldona Žemaitytė

Praėjusių metų gruodžio 6 d. Lietuvos mokslų akademijos salėje buvo surengtas vakaras „Juozas Keliuotis ir jo „Naujoji Romuva", skirtas redaktoriaus, publicisto, rašytojo, meno kritiko J. Keliuočio 100-osioms gimimo metinėms paminėti. Vakarą surengė „Į laisvę" fondo Lietuvos filialas ir Lietuvos MA Mokslininkų rūmai. Pranešimą jame skaitė prof. Vytautas Kubilius; jis įvertino J. Keliuočio reikšmę anuometinės Lietuvos kultūros vystymui, o po to – ir sovietmečio žmogui, nustekentam dvasiškai ir įbaugintam morališkai.

Grįžusį iš lagerių J. Keliuotį lankė meninė inteligentija, į ankštą jo butą traukdama kaip į dvasinę oazę. KGB nuo to buto nenuleido akių ir ausų, J. Keliuotį sekė daugiau kaip 60 KGB agentų. Apie tai vakare išsamiai kalbėjo literatūrologė Rita Tutlytė, tyrinėjusi KGB archyvuose J. Keliuočio sekimo bylą. Ji papasakojo apie totalinio sekimo epizodus, kurie priminė detektyvinio romano puslapius. Meno istorikė Jolita Mulevičiūtė kalbėjo apie J. Keliuočio platų meninį akiratį ir meninius interesus, kurie ypač sustiprėjo po jo studijų Paryžiuje. „Naujoji Romuva" ir neįprasti J. Keliuočio organizaciniai sugebėjimai sutelkė naujos krypties lietuvių menininkus, tarp kurių išsiskyrė „Ars" grupė. „Naujoji Romuva" supažindino savo skaitytojus su XX a. vidurio Vakarų meno moderniosiomis srovėmis.

Vakare buvo dalytasi ir prisiminimais. Rašytojas Viktoras Alekna, prieš karą dirbęs „Naujojoje Romuvoje", žurnalistė Eglė Keliuotytė, garsiojo redaktoriaus dukterėčia, savo studijų metais gyvenusi pas dėdę, skulptorius Vladas Vildžiūnas papasakojo linksmų ir liūdnų atsitikimų iš bendravimo su Juozu Keliuočiu.

Pranešimų ir pokalbių tarpuose skambėjo K. Debussy, A. diu Parko, G. Fore, F. Pulenko muzika, kurią atliko dainininkė Natalija Katilienė ir pianistė Eglė Perkumaitė. Jubiliejinį vakarą vedė šių eilučių autorė, kuri čia pateikia savo įžanginį tekstą.

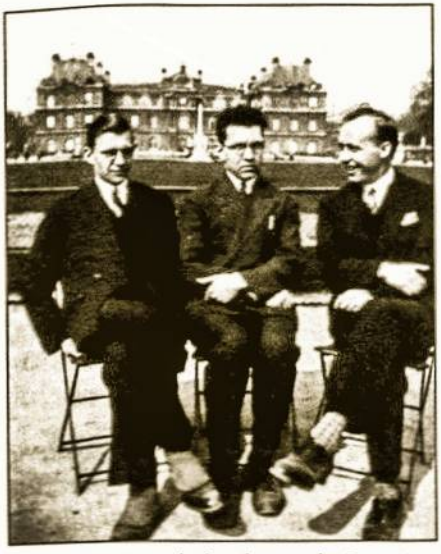

1930 m. balandžio 8 d., Paryžius. Iš kairės: dr. Stasys Bačkis, Juozas Keliuotis ir Pranas Dielininkaitis.
Nuotrauka iš Donatos Linčiuvienės asmeninio archyvo

Juozas Keliuotis – tai atstovas žmonių, kurie save pavadino ir yra vadinami „1936-ųjų metų generacija". Juozas Keliuotis – tai ištisa epocha, kuri nuėjo į praeitį, bet iš ten, iš tos praeities gelmių atklysta daugiaprasmiai atšvaitai iki mūsų dienų, atsklinda balsai, kurie mums daug reiškia, daug ką pasako, nes jungia mus su savo istorija, kultūra, valstybe, taip skausmingai prarasta pusei amžiaus. Juozas Keliuotis mums jau tapo mitu, legenda, o daugeliui praėjusio amžiaus šeštojo – aštuntojo dešimtmečių vilniečių jis buvo gyva legenda ir dvasinė atrama juodoje brežnevinio socializmo nakty, nes tai buvo žmogus iš prarastojo pasaulio, ir tas žmogus savo dvasia buvo laisvas. Per jo kuklų butą Antakalnio gatvėje, virš „Kregždutės" kavinės, perėjo šimtai įvairiausių profesijų žmonių, daugiausia menininkai, tą Keliuočio legendą apipindami savais įspūdžiais, išgyvenimais, savo patirtimi. Šis žmogus jiems buvo savęs patikrinimas – ar dar nenuskendai okupacijos tamsoje, ar dar tavyje kirba valstybingumo jausmas, kultūrinė atmintis.

Juozas Keliuotis yra neatskiriamas nuo jo sukurto ir beveik dešimt metų redaguoto savaitinio žurnalo „Naujoji Romuva". Jeigu nebūtų buvę šio žurnalo, turbūt ir pats redaktorius nebūtų lyg magnetas traukęs tokios daugybės žmonių. Jis buvo ir rašytojas, ir filosofas, ir meno kritikas, ir publicistas, bet visų pirma jis buvo neprilygstamas redaktorius ir organizatorius. Redaktorius aplink savo žurnalą sugebėjo sutelkti geriausias ano meto intelektualines pajėgas. „Naujoji Romuva" buvo populiari ir tuomet, kai ji ėjo, bet dar labiau išgarsėjo, buvo apipinta legendomis, kai sovietinė spauda – suštampuota, cenzūruota, unifikuota – varė nuobodulį, o „Naujosios Romuvos" komplektai, užkišti senų inteligentų lentynose, vogčiomis buvo traukiami į paviršių ir slapčia ėjo iš rankų į rankas. Juos sovietmečio žmonės skaitė, analizavo, gaudė laisvą vakarietiškos kultūros mintį.

Bet aš dar noriu grįžti prie „1936-ųjų metų generacijos". Ir jos ryšio su „Į laisvę" fondu, kuris yra vienas iš šio vakaro rengėjų. „1936-ųjų metų generacija" – tai intelektualai, kurie telkėsi apie „Naująją Romuvą". Tai – Antanas Maceina, Zenonas Ivinskis, Pranas Dielininkaitis, Ignas Skrupskelis ir kiti, kurie buvo vadinami „daktarų klubu" ir kurie 1936 metų aštuntame „Naujosios Romuvos" numeryje paskelbė deklaraciją „Į organiškosios valstybės kūrybą". Tai

buvo Lietuvos valstybės vizija ir drauge apmatai. Mat autoritarinis to meto režimas, nors gana švelnus, bet sustingęs ir stingdantis minties vystymąsi, jaunąją intelektualų, naujųjų katalikų (jie visi buvo ateitininkai) kartą vertė ieškoti kelių ir būdų modernios, dinamiškos, vakarietiškos Lietuvos kūrybai. Deklaracijos tekstas – reformų paieška.

„1936-ųjų metų generacija" – tai ir studentai, ir gimnazistai, kurie steigė „Naujosios Romuvos" klubus Lietuvoje, o pasitraukę į Vakarus tęsė tas pačias idėjas, susiorganizavę kaip Lietuvių fronto bičiuliai. Jie įkūrė „Į laisvę" fondą lietuviškai kultūrai ugdyti, parengė kitą deklaraciją, prieškarinės tęsinį, ir ši vadinosi „Į pilnutinę demokratiją". Dr. Kazys Ambrozaitis, vienas iš „Į laisvę" fondo vadų, prieš keletą dienų man ir mano bičiuliams, kaip to fondo Lietuvos filialo nariams, iš Čikagos parašė: *„Šiais Juozo Keliuočio metais šalia naujų idėjų ieškojimo tenka atsigręžti atgalios į jo ir bendradarbių paskelbtą deklaraciją „Į organiškosios valstybės kūrybą", kuria galima pasinaudoti kaip šaltiniu mūsų idėjoms. Einant į Europos tautų šeimą mums tenka susirūpinti visuotinai reikšmingomis tautinės valstybės idėjomis, kultūrine autonomija, valstybės santykiais švietimo ir mokyklų srityje, korporacinėje veikloje, dar neišbaigtame teisinės valstybės realizavime ir kitų idėjų studijomis."*

Prieš savaitę Kudirkos Naumiestyje buvo surengtas „1936-ųjų metų generacijos" vieno iškiliausių vadų Prano Dielininkaičio, kuris buvo ir deklaracijos „Į organiškosios valstybės kūrybą" autorius, 100-mečio minėjimas. Šiandien čia pagerbiame Juozą Keliuotį, gal per šykščiai, nes metai baigiasi, o būta tik poros konferencijų – viena Lietuvių literatūros ir tautosakos institute, o kita – Keliuočio gimtinėje Rokiškyje.

Tikiuosi, kad šio vakaro dalyviai – kalbėtojai ir svečiai klausytojai – netrukus pradės jaukų pašnekesį, panašų į tuos, kokie būdavo Juozo Keliuočio ankštame bute Antakalnio gatvėje. Anie pašnekesiai darė įspūdį, nes klausytojai išgirsdavo įvairiausių temų svarstymus, apimančius plačiausius horizontus. Tokių svarstymų mums trūksta ir šiandien. Jų reikia, kad atsvertų tuštybę, advento metu užgriūvančią mus triukšmingų pramogų pavidalu. ■

Vakaro dalyviai. Iš kairės: Vladas Vildžiūnas, Aldona Žemaitytė, Vytautas Kubilius, Jolita Mulevičiūtė, Rita Tutlytė, Viktoras Alekna, Eglė Keliuotytė.

***Antano Petrausko** nuotrauka*

Rezistencijos studijų centras Garliavoje

Nora Pileičikienė

2002 metų gruodžio 7 dieną Kauno rajone, Garliavos Juozo Lukšos-Daumanto gimnazijoje, atidarytas Lietuvos ir užsienio lietuvių rezistencijos studijų centras. Tą dieną gimnazijoje lankėsi Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus, Kauno rajono savivaldybės, Garliavos miesto vadovai, kiti garbūs svečiai. V.Adamkus susitiko su gimnazijos bendruomenės atstovais, apžiūrėjo gimnazijoje sukauptos rezistencinės, ikonografinės ir archyvinės medžiagos ekspoziciją, pasirašė svečių knygoje ir padovanojo keletą savo knygos „Penkeri darbo metai" egzempliorių. Centro atidarymo proga iš JAV savo sveikinimus atsiuntė „Į laisvę" fondo lietuviškai kultūrai ugdyti pirmininkas dr. Kazys Ambrozaitis, dr. Nijolė Bražėnaitė ir kt.

Nuo pat savo gyvavimo pradžios (mokykla buvo įkurta 1992 metais) gimnazija vykdė plačią pilietinio-patriotinio moksleivių ugdymo ir rezistencinės atminties puoselėjimo programą, palaikė glaudžius ryšius su įvairiomis Lietuvos ir užsienio lietuvių organizacijomis, rezistentais. Gimnazijoje buvo sukaupta unikali biblioteka, kurios pagrindą sudarė iš užsienio lietuvių gaunama literatūra bei periodiniai leidiniai: „Draugas", „Pasaulio lietuvis" (JAV), „Tėviškės žiburiai" (Kanada) ir kt. Gimnazijos archyve sukaupta daug Juozo Lukšos atminimą įamžinančios archyvinės medžiagos.

1994 metais už rėmėjų lėšas čia buvo įsteigti ir įrengti J.Lukšos-Daumanto muziejus bei Katalikiško ugdymo centras. Muziejuje sukaupta originalios medžiagos apie Juozą Lukšą-Daumantą (2002 m. respublikiniame mokyklų muziejų konkurse šis muziejus buvo pripažintas vienu iš geriausių ir pelnė II laipsnio diplomą). Muziejuje ir Katalikiško ugdymo centre sutelkta daug istorinės, religinės bei kitos tematikos leidinių. Čia vyksta įvairūs renginiai, konferencijos, susitikimai.

Apie Rezistencijos studijų centro įkūrimą gimnazijoje buvo galvota jau seniai. Iniciatyvos bei atsakomybės ėmėsi J.Lukšos gimnazijos direktorius istorikas Vidmantas Vitkauskas (jis yra ir „Į laisvę" fondo Lietuvos filialo valdybos pirmininkas). Buvo suremontuotos ir įrengtos patalpos, įsigytas būtiniausias inventorius bei techninės priemonės, įrengta Lietuvos bei užsienio lietuvių rezistentų nuotraukų ekspozicija ir kt.

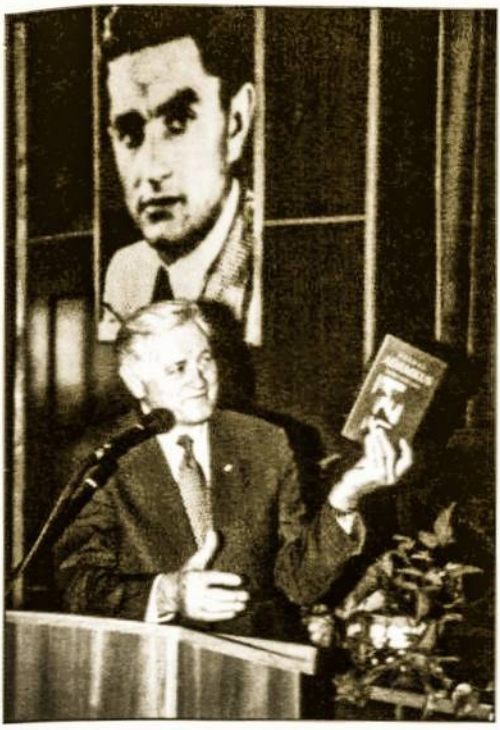

LR Prezidentas Valdas Adamkus Rezistencijos studijų centre Garliavos J.Lukšos-Daumanto gimnazijoje

Rezistencijos studijų centro tikslas – naudojantis gimnazijoje sukauptais Lietuvos bei užsienio lietuvių moksliniais, grožinės literatūros, periodiniais leidiniais, archyvine bei kita su rezistencija susijusia medžiaga, plėtoti metodinę, švietėjišką veiklą.

Šio tikslo bus siekiama įvairiais būdais. Lietuvos ir užsienio lietuvių rezistencijos studijų centre bus kaupiama informacinė, enciklopedinė, mokslinė, memuarinė, grožinė ir kitokia literatūra, periodika bei archyvinė medžiaga apie Lietuvos ir užsienio lietuvių rezistencinę veiklą, apie okupacinį režimą Lietuvoje, apie sovietinių, partinių bei represinių struktūrų veiklą. Bus kaupiamos nuotraukos, videoįrašai, CD, audiokasetės, plokštelės. Sukaupta medžiaga bus sisteminama, klasifikuojama ir inventorizuojama. Visa tai bus analizuojama ir studijuojama, pristatoma moksleiviams, pedagogams, platesnei visuomenei. Rezistencijos tyrimų centre sukaupta medžiaga galės naudotis moksleiviai, studentai, mokslininkai bei visi besidomintys šiuo istorijos tarpsniu.

Su rezistencine tematika susijusi vaizdinė ir garsinė medžiaga bus renkama, kaupiama, demonstruojama bei tiražuojama. Numatoma daryti sukauptos medžiagos (tekstų, nuotraukų, įrašų) kopijas ir dalytis jomis su kitomis švietimo bei mokslo įstaigomis, mokytojais bei mokslininkais. Rezistencijos studijų centro bendradarbiai teiks visuomenei informaciją (rašys straipsnius į spaudą, dalyvaus teminėse radijo ar televizijos laidose) apie užsienio lietuvių veiklą ir jų indėlį kovojant dėl Lietuvos nepriklausomybės, puoselėjant ir saugojant lietuvybę, remiant Lietuvą moraliai ir materialiai.

Kita rezistencijos tyrimų centro veiklos sritis – rengti įvairias konferencijas, seminarus, paskaitas, susitikimus su Lietuvoje bei užsienyje gyvenančiais buvusiais rezistentais, disidentais, su šių dienų politikos, kultūros, visuomenės veikėjais. Bus palaikomi glaudūs ryšiai su praeityje buvusiomis rezistencinėmis ir šiuo metu veikiančiomis įvairiomis patriotinėmis, lietuvybės išlaikymą puoselėjančiomis organizacijomis, draugijomis, tokiomis kaip Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga bei

bendrija, Lietuvos laisvės sąjūdis, 1941 m. birželio sukilimo dalyvių sąjunga, Sausio 13-osios brolija, Lietuvių fronto bičiuliai, Pasaulio lietuvių bendruomenė ir kt. Taip pat bus palaikomi ryšiai, organizuojami bendri renginiai su krašto apsaugos struktūromis bei karo mokyklomis. Tikimasi bendradarbiauti ir keistis informacija su panašaus pobūdžio institucijomis, tokiomis kaip VDU Išeivijos institutas, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, Tremties ir rezistencijos, Genocido aukų bei „Tauro" apygardos partizanų ir tremties muziejai, Lituanistikos tyrimo ir studijų centras (JAV) ir kt.

Dar viena Rezistencijos studijų centro veiklos kryptis – organizuoti specializuotus renginius, rengti metodines rekomendacijas Lietuvos bei užsienio lituanistinių mokyklų mokytojams. Centre numatomi knygų ir kitų rezistencine bei egzodo tematika leidžiamų leidinių pristatymai visuomenei, knygų anotacijų rengimas spaudai. Be to, bus renkama kraštotyrinė medžiaga apie Garliavos krašto rezistencinį judėjimą – video- ir audiojuostose bus užrašinėjami buvusių partizanų bei tremtinių prisiminimai.

Tikimasi, kad aktyvi Lietuvos ir užsienio lietuvių rezistencijos studijų centro veikla padės visuomenei, ypač jaunajai kartai, geriau susipažinti su Lietuvos laisvės kovų ir Lietuvos laisvės bylos kėlimo užsienyje eiga, svarbiausiais laimėjimais, žymiais asmenimis. Centre bus galima sužinoti apie užsienio lietuvių visuomeninę veiklą, susipažinti su svarbiausiais lietuvių švietimo, kultūros, mokslo, meno, sporto bei kitais centrais, klubais, fondais bei veikliausiais asmenimis, lietuvybės palaikymo bei rėmimo ideologais ir mecenatais.

Visoje Lietuvos ir užsienio lietuvių rezistencijos studijų bei informacinių technologijų centro veikloje svarus vaidmuo teks naujausioms informacinėms technologijoms. Jos sudarys puikias darbo sąlygas mokytojams ir mokiniams, o svarbiausia – padės ugdyti visavertį, išprususį XXI amžiaus Lietuvos pilietį.

Šis Lietuvos ir užsienio lietuvių rezistencijos studijų centras yra pirma tokia įstaiga Lietuvos mokyklose. Juozo Lukšos-Daumanto gimnazijoje vykdomai patriotinio, pilietinio ir rezistencinės atminties puoselėjimo veiklai jis suteiks naują statusą ir postūmį.

Centro atidarymas. J.Lukšos-Daumanto gimnazijos direktorius V.Vitkauskas (centre) svečiams pristato centro vedėją N.Pileičikienę.
***Genadijaus Rykovo** nuotraukos*

Pranas Dielininkaitis 1937 metais.
Nuotrauka iš Donatos Linčiuvienės asmeninio archyvo

Šviesuolių ir darbininkų vadas

Unė Simokaitė

„Mano asmenybės formavimuisi ir teoretinės bei praktinės pasaulėžiūros nusistatymui Ateitininkų organizacija yra atlikusi labai didelį vaidmenį. Ir aš jaučiu dėkingumą Apvaizdai, kad ji man yra lėmusi patekti į tos jaunos pasiryžėlių organizacijos eiles“, – rašė Pranas Dielininkaitis autobiografijoje. Jis iš tiesų buvo vienas iš pasiryžėlių veikti savo tėvynės ir savo valstybės likimą, žadinti visuomenę iš politinio ir kultūrinio sąstingio, kuris ją buvo beapimąs praėjusio amžiaus ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje. Jis buvo vienas iš atstovų „1936-ųjų metų generacijos“, patyrusios šiurpų Antrojo pasaulinio karo ir dviejų okupacijų dvelksmą.

Praėjusiais metais buvo patylom atšvęsti dviejų pasiryžėlių – Juozo Keliuočio ir dr. Prano Dielininkaičio – 100-mečio jubiliejų minėjimai. P.Dielininkaitis žinomas ne tik kaip pedagogas ir sociologas mokslininkas, rūpinęsis tautinės mokyklos pagrindais (šitai tebėra aktualu Lietuvoje ir šiandien), bet ir kaip visuomenininkas – ateitininkas, žurnalistas (vienas iš laikraščio „XX amžius“ redaktorių), Darbo federacijos, Lietuvos krikščionių darbininkų sąjungos vadovas, kreipęs darbininkus į krikščioniškųjų socialinių vertybių pasaulį.

Kalba Romas Treideris (centre), už jo stovi Donata Dielininkaitytė-Linčiuvienė (dešinėje)

Paminklinis akmuo Kudirkos Naumiestyje

Prano Dielininkaičio 100-mečio pagerbimą surengė ne Lietuvių katalikų mokslo akademija, ne katalikiškosios institucijos, kurioms, rodos, būtų privalu paminėti savo ideologą, o jo krašto žmonės – Dr. Vinco Kudirkos muziejus K. Naumiestyje. P.Dielininkaitis prieš šimtą metų gimė Juškų kaime, Žaliosios valsčiuje, netoli Naumiesčio. Čia prabėgo jo vaikystė, Naumiestyje jis mokėsi progimnazijoje, mokytojavo įvairių Suvalkijos vietų pradžios mokyklose, baigė Marijampolės mokytojų seminariją. Ir

vėliau, studijuodamas ir dirbdamas Kauno universitete, važinėdamas su paskaitomis po Lietuvą, nepamiršo tėvų ir Naumiesčio. Tad praėjusių metų lapkričio 30 dieną K. Naumiestyje, Bažnyčios gatvėje, šalia buvusios tėvų sodybos, buvo pastatytas ir pašventintas paminklinis akmuo, skirtas P.Dielininkaičio atminimui. Paminklu rūpinosi vilnietis inžinierius Romas Treideris, kilęs iš K. Naumiesčio, dar vaikas būdamas pažinęs P.Dielininkaitį, bet ir šiaip jau gimtajam miestui paskyręs daugybę savo veiklaus gyvenimo valandų, muziejui parūpinęs daug eksponatų. Kalbėdamas paminklinio akmens šventinimo ceremonijoje, jis pabrėžė jubiliato ateitininkiškumo svarbą. Paminklą pašventino K. Naumiesčio bažnyčios vikaras Darius Sruoginis, kalbėjo seniūnas Algimantas Damijonaitis.

Iškilmės vyko Dr. V.Kudirkos muziejuje. Žurnalistas Vidmantas Valiušaitis skaitė pranešimą „Pranas Dielininkaitis ir jo karta" (*pranešimo tekstą spausdinsime kitame „Į laisvę" numeryje*. – **Red.**), kalbėjo Šiaulių universiteto docentė Giedrė Čepaitienė, K. Naumiesčio mokyklos istorijos mokytoja Irena Spranaitienė, Prano Dielininkaičio dukra Donata Linčiuvienė, kuri susirinkusiems svečiams papasakojo apie tėvą – visuomenininką ir šeimos žmogų, dukterėčia Rūta Martinaitienė, tebemenanti dėdės apsilankymus savo tėvų namuose. Minėjimą šventiškai nuskaidrino V.Kudirkos mokyklos moksleivė pianistė.

Prano Dielininkaičio atminimą K. Naumiesčio šviesuoliai puoselėjo jau ir anksčiau. Mokytoja Natalija Manikienė, dar sovietiniais laikais globojusi ir turtinusi eksponatais V.Kudirkos muziejų vidurinėje mokykloje, doc. Giedrę Čepaitienę sudomino P.Dielininkaičio studija prancūzų kalba „Mokyklos laisvė ir valstybė". Ši studija, kaip daktarinė disertacija Sorbonos universitete, 1933 m. buvo išleista Paryžiuje. 1997 m. knyga išversta į lietuvių kalbą (vertė Dainora Jakaitytė).

Įspūdžiais iš savo tėvo 100-mečio minėjimo dalijasi Donata Linčiuvienė, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto redaktorė.

– Prano Dielininkaičio 100-osios gimimo ir 60-osios mirties metinės pirmiausia buvo paminėtos Šiauliuose, „Saulės deltos" leidyklos, išleidusios knygą „Mokyklos laisvė ir valstybė", šios leidyklos direktoriaus Huberto Smilgio ir Šiaulių universiteto doc. G.Čepaitienės iniciatyva. Minėjimas Kudirkos Naumiestyje taip pat turėjo įvykti gegužės mėnesį (P.Dielininkaitis gimė 1902 m. gegužės 5 d. – **Red.**), *tačiau ilgokai užtruko paminklinio akmens ieškojimai ir kūrimas, – jį darė vietinis meistras. Pats minėjimas, pakilus ir kupinas susikaupimo, vyko V.Kudirkos muziejuje, kuriame yra stendas, skirtas Pranui Dielininkaičiui, jame saugoma keletas autentiškų tėvo daiktų, dokumentų, jo tardymo bylos fragmentai. Raiškus V.Valiušaičio pranešimas klausytojams padarė įspūdį. Jame atsispindėjo ne*

tik tėvo biografija ir veikla, bet ir talentingos, idealistiškos jo kartos užmojai ir darbai. Apie veikalą „Mokyklos laisvė ir valstybė", pastangas jį išleisti ir apie „tragiškąją kartą" kalbėjo docentė G.Čepaitienė, šios knygos sudarytoja. Maloniai nuteikė istorijos mokytoja I.Spranaitienė, patriotiškai ugdanti savo mokinius, skatinanti juos gilintis į Lietuvos istorinę praeitį, pažinti savo krašto iškilius žmones ir jų nuveiktus darbus.

Ta karta, vadinama „1936-ųjų metų generacija", iš tikrųjų buvo tragiška, daugelis jos atstovų, nespėjusių atsiskleisti, padėjo galvas už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę.Karta buvo tragiška dar ir dėl to, kad, grįžusi iš Vakarų universitetų, kupina gražiausių idėjų, kaip pertvarkyti Lietuvos gyvenimą, pasijuto nemėgstama valdančiųjų, neparanki, nereikalinga. Mat tie jauni žmonės, kurdami naujos modernios „organiškosios" demokratinės valstybės sampratą, brėždami jos gaires, pradėjo visuomenę judinti iš pagrindų, „žadinti tautos kuriamąją energiją". Beveik visi šie žmonės priklausė ateitininkų organizacijai, kuri tautininkų buvo uždrausta. Tėvas vos išvengė Varnių priverstinių darbų lagerio, bet vis dėlto buvo ištremtas keliems mėnesiams į gimtąjį Juškų kaimą, kad būtų atplėštas nuo aktyvaus politinio visuomeninio gyvenimo. Nepaisydami valdžios nemalonės, naujieji katalikai intelektualai, vadinamasis „16 daktarų klubas", rinkdavosi kartą per savaitę pas Kazį Pakštą, Juozą Keliuotį ar Igną Skrupskelį, brandino valstybės kūrimo idėjas, diskutavo apie opiausius visuomenės reikalus. Iš šių diskusijų išsikristalizavo ir didelio atgarsio susilaukusi deklaracija „Į organiškosios valstybės kūrybą", paskelbta „Naujojoje Romuvoje" (1936, Nr.8).

Taip kalbėjo Donata Linčiuvienė, prisimindama tėvo ir jo kartos likimą. Ji išsaugojo tėvo laiškus, nuotraukas, užrašus, dokumentus ir net tardymo bylą, kurią per sovietmetį išslapstė Michalina Dielininkaitienė. Ta byla buvo suregzta 1940 metais, kai bolševikai P.Dielininkaitį ir jo bendražygius suėmė, įkalino Kauno IX forto kalėjime. P.Dielininkaitis už akių buvo nuteistas aštuoneriems metams. Bausmės vieta – Vladivostokas. Antrasis pasaulinis karas sutrukdė jį išvežti į Gulagą. Karo pradžioje išlaisvintas P.Dielininkaitis buvo paskirtas laikraščio „Į laisvę" redaktoriumi, paskui Laikinosios vyriausybės darbo ministru, o šią naciams išvaikius, nuo 1941 m. rudens – Kauno universiteto Sociologijos katedros vedėju. Jis mirė 1942 m. balandžio 6 dieną Šiauliuose viešnagės metu nuo susikomplikavusios dėmėtosios šiltinės. Mirtis galbūt išvadavo nuo kančių Gulage arba nuo emigracijos į svečias šalis. Ir atminimas liko skaidrus kaip Suvalkijos upelių vanduo, kol jų dar nenumelioravo sovietiniai kaimo pertvarkytojai...

Skubus prašymas

Algirdas V.Kanauka

Kur tarpukario Lietuvos istorija anglų kalba?

Tarpukario Nepriklausomybės (1918-1940) laikotarpis buvo nepaprastai reikšmingas Lietuvai, nes pažadino tautą ir išvedė, bent laikinai, iš priklausomybės Sovietų Sąjungai. Per tą laiką lietuvių tauta sustiprino savo tautinę sąmonę, be kurios nebūtų buvę 1990-ųjų kovo 11-osios. Tie įvykiai plačiai aprašyti lietuvių grožinėje ir istorinėje literatūroje. Sakyčiau, daug rašyta ir rusų kalba, bet tuose leidiniuose jau pagal kitos „operos partitūrą ir libretą". Tačiau visame XX amžiaus šurmulyje tas laikotarpis lyg ir pradingo iš Vakarų pasaulio sąmonės. Vakariečiai skaito anglų kalba rusų parašytus veikalus apie mus ir tampa dezinformuoti – mano, kad mes į Sovietų Sąjungą įstojome linksmai dainuodami.

Praėjusių metų rugsėjo mėnesį Austrijos karo atašė Lietuvai brigados generolas R.V. iškilmingai įteikė dovaną Lietuvos karo akademijai Vilniuje – gerų knygų ir įvairių karinių žurnalų vokiečių kalba prenumeratų. Mes jas maloniai priėmėm ir mandagiai paklausėm, kaip galėtume atsidėkoti. Jis visai paprastai mums atsakė: „Norėčiau paskaityti Lietuvos istoriją, ypač 1918-1940 m. laikotarpio, kada jūs buvote nepriklausomi, tarp dviejų pasaulinių karų. Norėčiau paskaityti vokiečių arba anglų kalba, nes Austrijoje apie tą Lietuvos laikotarpį nėra nieko." Mes atsakėme, kad pasistengsime ką nors jam surasti iki kito jo vizito. Atrodė, kad tai ne problema. Tuojau paskambinom į M.Mažvydo biblioteką, į universitetus, į knygynus ir net kai kuriems mūsų garbiems intelektualams. Netrukus ant mano stalo atsirado keletas įvairaus svorio ir storio knygų apie Lietuvos istoriją, ypač parašytų sovietmetyje ar tuojau po jo, ir net anglų kalba. Jas pavarčius man plaukai pasistojo piestu.

Taigi ten aprašyta, kaip mus išlaisvino Raudonoji armija nuo buržuazinės valdžios ir kaip to siekė Lietuvos liaudis nuo pat 1918 metų. Vienu žodžiu, aprašyta, kaip džiaugsmingai mes puolėme į Sovietų glėbį ir kaip balsavom už grįžimą į plačiąją tarybinę „Tėvynę". Nieko kito Lietuvoje ne-

galėjau rasti iki šiolei anglų ar vokiečių kalba. Nesakau, kad nėra, bet nežinau, kur galėtų būti. Tiesa, radau vieną mažą knygelę anglų kalba „An Outline of Lithuanian History" (Stasys Samalavičius, Vilnius, leidykla „Diemedis", 1995), kurioje yra maždaug šešių puslapių skirsnis „The years of independence and dependence", skirtas to laikotarpio įvykiams. Taigi galėsiu minimaliai patenkinti mūsų svečio iš Austrijos smalsumą ieškant informacijos apie pirmąją mūsų nepriklausomybę, kokia ji buvo tais laikais ir kurią mes vėl atkūrėm. Gaila, kad Austrijos karininką patenkinsim tik labai ribotai. Žinoma, daug knygų apie tą laikotarpį buvo parašyta rusų kalba, kurios dūmus „Dūmos" nariai godžiai traukia Maskvoje ir visiškai tiki tuo, ką skaito, nes nieko kito neturi. Tas pats ir angliškai kalbančiose šalyse – ten dar daug yra sovietmečio literatūros, kurią skaitydami užsieniečiai negali atskirti pelų nuo grūdų. Bibliotekų ir knygynų lentynose nėra nieko, kas atsvertų šią propagandą, nors yra šiek tiek poezijos ir kitos literatūros.

Aš pats atsimenu, kada tarnaudamas JAV karo aviacijoje užeidavau į kurios nors bazės biblioteką ir rasdavau anglų kalba rašytą knygą „The Baltic Riddle" (Baltijos mįslė). Jos autorius Meiksins, latvis. Ten jis visai iškreiptai teisino Baltijos valstybių prijungimą prie Sovietų Sąjungos. Tas tada mane įsiutino, ir aš parašiau protestą JAV karo aviacijos Generaliniam inspektoriui teigdamas, kad tai sovietų piktybinė propaganda, kuria siekiama tyčia klaidinti amerikiečių karišKių bendruomenę. Argumentavau JAV Kongrese esančiais dokumentais apie tai, kas iš tikrųjų dėjosi Baltijos valstybėse. Džiaugiausi, kada ta knyga iš kariškų bibliotekų pradingo, vildamasis, kad tai buvo mano pastangų dėka.

Kyla klausimas, dėl ko mes tokie nerangūs ir neaprašome mums svarbių įvykių vakarietiškomis kalbomis, o patys sau rašome apsčiai, negailėdami energijos ir iki pedantiškų smulkmenų diskutuodami apie tarpukario nepriklausomybės laikotarpį ir tos nepriklausomybės atkūrimą 1990 metų kovo 11 dieną. Užsieniečiams kyla klausimas: ką mes atkūrėme? Mes jiems negalime atsakyti literatūriniu lygmeniu. Atsako už mus kiti, mums nepalankūs žmonės. Pralaimime intelektualinę ir informacinę kovą, tačiau pykstame, kad apie mus mažai kas žino. Vadiname tuos nežinančius neišsilavinusiais istorijos ir geografijos srityse. Net piktinamės, kai apie mus kas nors rašo ar kalba (atsimenate Melą Gibsoną ir jo aštriadančius lietuvius arba tą kitą, kuris rašė, kad Vilniaus gatvėse šaudo iš automobilių). Taigi, gerbiamieji, gal aš klystu ir gal jūsų lentynos užjūryje lūžta nuo knygų apie Lietuvos nepriklausomą gyvenimą anglų, vokiečių ir net prancūzų kalbomis.

Jeigu taip yra, galėsite mane išbarti ir įrodyti savo pranašumą ir teisumą. Prašyčiau atsiųsti man greitu paštu bent vieną tokią knygą (adresas: *Lietuvos karo akademija, Šilo 5A, LT-2055 Vilnius, Lietuva-Lithuania*). Aš tada įteiksiu ją mūsų garbiems svečiams, kurie to pageidaus, o jūs turėsite didžiulį malonumą vadinti mane klystančiu žmogumi. ■

Kančių ir vilties istorija

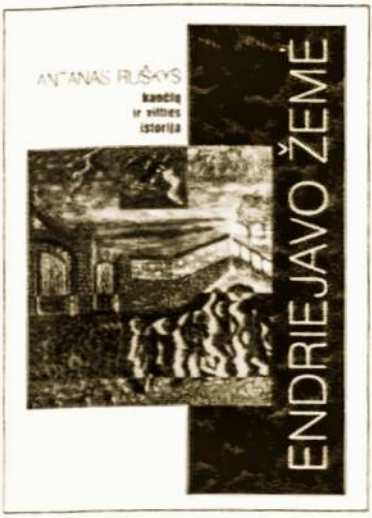

Viešosiose ir asmeninėse bibliotekose rikiuojasi šimtai knygų, parašytų buvusių politinių kalinių ir tremtinių. Šie žmonės rašo, manau, turėdami keleriopą tikslą. Pirmiausia, jie nori savo artimiesiems, ypač savo vaikaičiams ar net jų vaikams, palikti liudijimą, kas su Lietuvos žmonėmis atsitiko praėjusio amžiaus viduryje, kokios dvasios buvo genocidinės tragedijos ištikti žmonės, kokias vertybes išpažino, kaip išliko sovietinių gulagų mėsmalėje. Antra, tokių knygų autoriai nori palikti pėdsaką lietuvių tautos tremties istorijoje, nori, kad šie istorijos puslapiai nebūtų užmiršti; atvirkščiai – kad jie būtų kuo išsamesni ir detalesni, nes tik taip būsimi istorikai kuo mažiau deformuos pačią istoriją. Trečia, šie autoriai nori iš savo pasąmonės išvyti baisiųjų praeities dienų ir naktų košmarus, kurie juos kankino gal jau daugelį metų, nori ištuštinti kartėlio ir graužaties prisikaupusias širdis. Ketvirta, jau konkrečiai šios knygos autorius, kaip buvęs partizanas ir politinis kalinys, beldžiasi į dabartinės visuomenės sąžinę, siūlydamas jai labiau skirti blogį nuo gėrio ir patikėti valstybės vairą tiems, kurie vadovaujasi sąžine ir moraliniu teisingumu.

Kiekviena tokia knyga yra individuali ir unikali, nors pasakojimo turinys – įvykiai, jų vertinimai, įspūdžiai, jausmai ir išgyvenimai yra panašūs. Vieni autoriai tuos išgyvenimus aprašo meniškiau, kiti – dokumentiškiau, tačiau pasakojimo autentiškumas suteikia stiprybės tokio pobūdžio literatūrai, nesvarbu, ar tai bus Dalios Grinkevičiūtės „Žmonės prie Laptevų jūros“, ar Antano Ruškio „Raudonosios katorgos keliais“.

Praėjusių metų pabaigoje Antanas Ruškys, buvęs politinis kalinys P-889, išleido dar vieną memorialinę-publicistinę knygą „Endriejavo žemė“* (jos paantraštė - „Kančių ir

*Antanas Ruškys. Endriejavo žemė. Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga. Kaunas, 2002.

vilties istorija"). Tai pasakojimas apie autoriaus gimtąsias vietas ir jų gyventojus, supintas su publicistiniais A.Ruškio samprotavimais apie jo ir jo kaimynų gyvenimą Gulage, apie istorinį ir šiandienį Lietuvos kelią į demokratinių valstybių šeimą. Toks šokinėjantis stilius iš pradžių lyg ir vargina skaitytoją, jis pasigenda įvykių dėstymo nuoseklumo. Į praėjusių šimtmečių istorines apžvalgas įsiterpia karštos autoriaus publicistinės pastabos apie Lietuvos valdžios ir visuomenės santykius, eiliuota forma (eilėraščiai ar net poemėlės) išsakomos politinės aktualijos, po kurių vėl grįžtama prie istorinių dalykų, jie aprašomi jau ramiu informaciniu stiliumi. Tačiau lyg nujausdamas tokią skaitytojo reakciją knygos redaktorius Jonas Vabuolas, gal teisindamas save kaip redaktorių pabrėžė: *„Rengiant šią knygą spaudai, siekta išlaikyti kuo autentiškesnę kalbą, kalbėjimo intonacijas, požiūrį ir politinius vertinimus, deramai atspindinčius tragiškųjų istorinių įvykių dalyvių istorijas"* (p. 171).

Knygoje aprašomos istorijos liečia mažo Klaipėdos krašto miestelio Endriejavo, esančio netoli Žemaičių plento, žmones ir jų likimus. Miestelio pavadinimas esąs kilęs iš dvarininko Andriejaus Radzevičiaus vardo, nes šio dvarininko lėšomis ir jo žemėje buvo pastatyta pirmoji bažnyčia ir įkurta Andriejavo parapija. Miestelis vadintas *Andriejavu* apie du šimtus metų, tik sovietmečiu pervadintas *Endriejavu*. Knygoje šis pavadinimas irgi nevienodai rašomas net tame pačiame puslapyje (žr. p. 138).

Pirmame skyriuje A.Ruškys atverčia knygnešių gadynės puslapius, prisimindamas keletą Endriejavo knygnešių, Nepriklausomybės dvidešimtmetį, abi okupacijas (būdingos jo pastabos apie lietuvių ir žydų santykius), pokarį ir stribus, tarp tų prisiminimų įterpdamas dabartinės valdžios politikos kritiką. *„Valdo du prezidentai, šimtai referentų. Raudonasis klanas valdo nuo viršaus iki šaknų. Tik tarnauti, ginti teisingumą, priesaiką tautai pamiršo. Klanui ji nereikalinga... Iškasė tautoje neperkopiamą sieną tarp nepasotinamų turčių ir vargetų, keliskart apiplėštų ir tebeplėšiamų"* (p. 33). Tokių teiginių apstu kiekviename knygos skyriuje, prie jų autorius vis grįžta lyg prie apibendrinančių išvadų. Galima A.Ruškiui prikišti retoriką ar publicistiškumą, bet nepaneigsi, kad tuose teiginiuose plaka dora, teisingumo trokštanti širdis buvusio Gulagų gyventojo, nukentėjusio nuo sovietizmo, kaip ir dešimtys tūkstančių jo likimo brolių ir seserų. Autorius negali susitaikyti su faktu, kad sovietiniai kolaborantai, buvusi nomenklatūra vėl valdo – dabar jau nepriklausomą mūsų valstybę, kurioje greta pozityvių poslinkių gerovės ir demokratijos link viešpatauja skurdas, nusikalstamumas, neteisingumas.

Antanas Ruškys ir „Endriejavo žemėje" pasakoja savo gulaginę epopėją (skyrius „Įkalintų metų atmintis"), kuri prasidėjo 1946 metų pradžioje. Kitako lageris Krasnojarsko krašte, Kazachstano lageriai, 1955 metais kelionė į Minusinsko rajoną pas ten ištremtus tėvus. Šiame sky-

riuje mirga aibė drauge kalėjusių ir tremtyje gyvenusių lietuvių pavardžių. Trumpais bruožais nutapyti jų likimai. Tai savotiška gulagininkų enciklopedija ar žinynas. O gale išvada, kupina kartėlio: *„Štai jau dešimt metų plevėsuoja Atgimimo trispalvė gimtojoj šaly, o mes tebetituluojami tremtiniais, gatviniais, beretininkais* (nuo termino, atsiradusio Atgimimo pradžioje, *megztos beretės.* – **B.U.**) *Skaudu buvo, kai okupantas laužė sąnarius, dėjo antrankius, marino badu, šaldė ledynuose. Dar skaudžiau, kai savieji, demokratiškiausiai išrinkti, iš Seimo tribūnų nurodinėjo ir šiandien tebenurodinėja"* (p. 73). Toks neteisingas yra gyvenimas, tokia tikrovė, kurią reikia ištverti.

Knygoje užrašyti ir kitų Endriejavo apylinkių tremtinių – A.Ruškio kaimynų pasakojimai (A.Metrikio, B.Ruškienės-Kryžanauskienės, B.Raštutytės ir kt.). Jie kalba apie savo biografijas ir skriaudas, o autorius visa tai atpasakoja tik jam vienam būdingu stiliumi, kuriame telpa ir lyriškiausi egzistencijos bei būties apmąstymai, ir sarkastiškas dienos aktualijų komentaras. Štai du tokie pavyzdžiai.

„Žeme, mūsų žalioji, nuostabioji, mažas kamuolėli, obuolėli. Sklendi Tu toje beribėje stratosferoje, turi savo taką šalia skaisčios saulutės, skubi aplink ją, o ji tave bučiuoja, šildo, gaivina neišsenkama šviesa ir gyvybe, kurių dėka ir Aukščiausiojo valia mes, žmonės, ir visa kūrinija gimsta, auga, gyvena ir miršta. Virš mūsų – dangus, jo nepasiekiamoji žydrynė su galaktikų paslaptimis ir mirksinčiu žvaigždynu. Į ją pakėlę akis su malda, skausmu ar kančia šaukiamės pagalbos" (p. 54). Ir čia pat tokios eilutės: *„Prisiminkim, kaip raudonoji kompartija pačioj atgimimo aušroj griebė laisvei už krūtinės, smogė ekonomine blokada... Troško, kad sukluptume prie kruvinų imperijos durų"* (p. 57). Citatos rodo autoriaus temperamentą, aistringą tiesos meilę ir nepakantumą bet kokiam melui ir neteisybei.

A.Ruškys ilgėliau sustoja prie dviejų žmonių gyvenimo. Tai Lietuvos karininkas Antanas Vainius, kuris knygos autorių domina kaip Lietuvos kariuomenės atstovas endriejaviškis, 1940 m., kai prasidėjo sovietų represijos, per visas saugomas pasienio zonas padėjęs į Klaipėdos kraštą ir Mažąją Lietuvą pereiti dešimtims žmonių. Karininkas A.Vainius, tinkamai įvertinęs gen. V.Vitkausko išdavystę ir Lietuvos kariuomenės tragediją, nesėdėjo sudėjęs rankas. Savo karinę patirtį panaudojo pagelbėti žmonėms, kuriems grėsė bolševikinis teroras. *„Iki žiemos 1940-aisiais su Vainiumi iškeliavo per keturiasdešimt vyrų ir trys merginos"* (p. 435).

O kunigas jėzuitas Petras Lygnugaris, taip pat kilęs iš Endriejavo, buvo lietuvių lagerininkų ir tremtinių misionierius. Jis važinėjo po Krasnojarsko kraštą ir lietuvių susibūrimuose laikė Mišias, krikštijo vaikus, tuokė šeimas. Sovietiniai pareigūnai jį vijo iš Sibiro laukan, bet jis *„sakė nežinąs, ar kada grįš į tėvynę, nes darbo čia be galo daug"* (p. 147). Pasakojime apie kun. P. Lygnugarį pateikiamas ir kito kunigo kalinio, jė-

zuito Jono Danylos prisiminimų žiupsnelis.

Paskutinis skyrius „Skaudūs kasdienybės tvinksniai" – tai publicistiniai Lietuvos istorinio kelio apmąstymai, ištirpdyti šiandieninių rūpesčių dėl tėvynės likimo verpete. Knyga baigiama viltinga gaida: *„O ateitis, tikiu, vis tiek priklausys nuo mūsų pačių – kiek mumyse liko patriotizmo, idealizmo ir meilės savo gimtajam kraštui... Kova tarp gėrio ir blogio tęsiasi visą gyvenimą. Ir tik nuo mūsų priklausys, kuri iš tų jėgų nugalės. Toje dvikovoje glūdi žmogaus gyvenimo prasmė, sprendžianti kiekvieno likimą" (p. 212).*

„Prieduose" – Endriejavo apylinkių knygnešių, politinių kalinių, tremtinių sąrašai. Taip pat pluoštelis nuotraukų, iliustruojančių žmones ar įvykius, apie kuriuos buvo papasakota knygoje.

Benas Urbutis

Knygą „Endriejavo žemė" galima įsigyti „Draugo" knygyne, 4545 W.63 Street, Chicago, IL., USA, taip pat centrinėse Lietuvos bibliotekose.

Kur šią naktį nakvosi

2002 metais Čikagoje buvo išleista nauja poetės Julijos Švabaitės-Gylienės poezijos knyga „Kur šią naktį nakvosi". Šį 100 puslapių naujausios jos poezijos rinkinį išleido Čikagoje veikiantis Lietuviškos knygos klubas. Rinkinys gražiai iliustruotas dailininkės Veronikos Švabienės piešiniais.

Nesu literatūros ar poezijos kritikas. Skaitydamas poeziją vertinu ją kaip eiliuotą žodžio kūrybą, atskleidžiančią poeto pajaustą tikrovę ir veikiančią skaitytoją savo nuoširdumu, o ne vien „mandrais", „moderniškais" posakiais. Julijos Švabaitės poezijos posmai, ypač tie, kurie šioje knygoje taip jautriai ir nuoširdžiai atskleidžia nelaimingų, Vilniaus gatvėse besiblaškančių vaikų gyvenimo dienas ir naktis, yra nepaprastai giliai smingantys į skaitytojo širdį. Kituose šios knygos eilėraščiuose poetė prisimena jaunystės dienas tėvynėje Lietuvoje, kartais gailisi, kad piktas likimas ją ir tūkstančius kitų žmonių privertė iškeliauti į svetimus pasaulio kraštus. Nuoširdumas ir šiluma dvelkia beveik iš kiekvieno jos poezijos posmo.

Juozas Baužys

„Į laisvę“ fondo Lietuvos filiale

2002 m. lapkričio 30 d. Kauno rajono savivaldybės rūmų salėje įvyko ataskaitinis-rinkiminis „Į laisvę“ fondo Lietuvos filialo susirinkimas. Filialo nariai išklausė senosios tarybos pirmininko Jono Kairevičiaus ataskaitą apie 2001-2002 m. tarybos darbą. Jis taip pat perskaitė sveikinimus, kuriuos atsiuntė „Į laisvę“ fondo steigėjas, ilgametis vadovas dr. Kazys Ambrozaitis, Los Angeles LFB atstovas Juozas Kojelis ir Lietuvos ambasadorius Ispanijoje Vytautas A.Dambrava. Per dvejus „Į laisvę“ fondo Lietuvos filialo darbo metus jo veiklos kryptys nesikeitė, puikiai tvarkėsi filialo valdybos pirmininkas Vidmantas Vitkauskas, buvo surengtos aktualios ir turiningos studijų savaitės Trakuose ir Marijampolėje bei kiti renginiai. Kol kas nėra įsteigta filialo skyrių rajonuose, nors tokių skyrių poreikis yra.

Vilniaus skyrius, kuriam vadovauja kaunietis A.Dragūnevičius, rūpinasi Okupacijos muziejaus steigimu Kaune. Linkėtina, kad jis aktyviau reikštųsi pačiame Vilniuje.

Kalbėjo Lietuvos filialo valdybos pirmininkas V.Vitkauskas, filialo tarybos sekretorė ir studijų savaičių programų komisijos pirmininkė A.Žemaitytė, tarybos narė J.Laučiūtė, Vilniaus skyriaus valdybos narė G.Mareckaitė, taip pat A.Dragūnevičius, prof. A.Adomėnas. Jūratė Laučiūtė pasiūlė „Į laisvę“ fondo Lietuvos filialo vardu pasveikinti JAV lietuvių krašto bendruomenę ir kitas išeivijos organizacijas su ilgai laukta ir siekta šventė – Lietuvos pakvietimu į NATO. Buvo sudaryta redakcinė darbo grupė (J.Laučiūtė, E.Ignatavičius, A.Žemaitytė) ir parengtas sveikinimo tekstas.

Po to prasidėjo rinkimai į naują 2003-2004 metų kadencijos tarybą. Pasiūlyti penki kandidatai: Ieva Girčytė, Jonas Kairevičius, Gražina Mareckaitė, Vidmantas Vitkauskas, Aldona Žemaitytė. Slaptu balsavimu išrinkti keturi: *J.Kairevičius, V.Vitkauskas, A.Žemaitytė, G.Mareckaitė.* Dar tris tarybos narius turi pasiūlyti „Į laisvę“ fondo centrinė vadovybė.

Atviru balsavimu išrinkta ir kontrolės komisija: Juozas Jasaitis, Saulius Girnius, Ieva Girčytė.

„Į laisvę“ informacija

Trumpai apie autorius

***Vincas Ruzas** – istorikas, 1979 m. baigęs VU Istorijos fakultetą. Trumpai dirbo VU bibliotekos Rankraščių skyriuje, o nuo 1981 m. – tuometiniame Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejuje (dabar Lietuvos nacionalinis muziejus). Tyrinėjimų sritis – medaliai ir faleristika. Albumo „Lietuva medaliuose", katalogo „Radvilų medaliai" autorius. Yra parengęs katalogo „Lietuva: 1991 m. sausis – rugsėjis. Ordinai, medaliai, ženkleliai" rankraštį.*

***Vytautas Umbrasas** – istorikas, studijas baigė Vilniaus universitete. Iki 1991 m. dirbo Liaudies buities muziejuje. Nuo 1988 m. – Sąjūdžio seimo narys. 1991-1996 m. dirbo Lietuvos Seime: apsaugos skyriuje, LKDP frakcijoje (taip pat buvo LKDP organizacinio skyriaus vadovas). Nuo 1997 m. – krašto apsaugos ministro patarėjas. Nuo 2001 m. – Lietuvos krikščionių pilietinio veikimo centro direktorius.*

"Į laisvę" skaitytoja Filomena Kantautienė-Masiokienė atsiuntė 400 JAV dolerių: po 200 JAV dolerių Adomo Kantauto ir Broniaus Masioko atminimui. Laiške ji rašo: „Jūsų žurnalas yra labai reikalingas akademiniam jaunimui Lietuvoje...."

2002 metų „Į laisvę" aukotojai

Garbės rėmėjai (*50 JAV dolerių ir daugiau*)

Dr. K.Ambrozaitis, J.Ardys, E.Baltrušaitienė (Lietuva), dr. N.Bražėnaitė, K.Bružas, dr. A.L.Čepulis, F.Kantautienė, dr. J.Kazickas, kun. dr. M.Kirkilas, dr. C.Kuras, E.Pakulienė, V.Paulius, V.Petrulis, B.Pocienė, V.Slotkus (Kolumbija), A.Sutkuvienė, V.S.Šilas, O. Šilėnienė, V.Volertas

Garbės prenumeratoriai (*25-49 JAV doleriai*)

M.Bajorūnienė, R.Balnienė, B.Barisas, A.Barzdukas, dr. V.Bieliauskas, V.E.Bildušas, J.Bružas, A.Bumbulis, R.Bureikienė, dr. S.Čepas, V.Čepėnas, kun. M.Čyvas, A.Damijonaitis, prel. dr. P.Gaida, J.Gaila, Vl.Garsys, A.Juozevičienė, dr. A.Idzelis, J.Juška, kun. R.Krasauskas, A.Kairienė, A.Kairys, V.Kazlauskas, dr. P.Kisielius, V.Kleiza, J.Kojelis, R.Kriaučiūnas, J.Končius, St.Kungys, V.Kuzmickas, R.Laniauskas, J.Lukoševičius, I.Mališka, dr. V.Majauskas, D.A.Mažeika, V.Milukas, R.Narušienė, B.A.Neverauskas, K.Norvila, A.Pargauskas, R.Paulienė, Br.Polikaitis, A.Prapuolenytė, dr. Z.Prūsas, K.Račiūnas (Lietuva), V.E.Rastonis, dr. P.P.Rasutis, B.Raugas, K.Rociūnas, V.Rociūnas, St.Rudys, A.Sakalaitė, dr. J.Šalna, V.Sinkus, A.Skrupskelis, dr. V.Šaulys, dr. A.Šležas, dr. R.Šomkaitė, K.Stankus, A.Stepaitis, V.Tumasonienė, dr. J.Uleckas, prel. I.Urbonas, J.Urbonas, dr. A.Valis-Labokas, J.Vaičiulaitienė, B.Varnienė, J.Vasaris, J.Veblaitis, J.Vitėnas, kun. V.Volertas, V.V.Volertai, O.Žilionienė.

Aukotojai (*15-24 JAV dolerių*)

R.Bulovas, J.Dalinda, K.F.Dočkus, A.Gečys, dr. R.Grinis, S.Jelionienė, Z.Juras, K.Kazlauskas, V.Krikščiūnas, I.Kudirkienė, dr. A.Norvilas, dr. A.Razma, Sakalas, dr. R.Sidrys, V.Žadeikienė.

P Cp 3524
2003.140
LIETUVOS NACIONALINĖ
MARTYNO MAŽVYDO BIBLIOTEKA

Kitame numeryje

Antanas Adomėnas
Pamąstymai apie ateitininkus

Viktoras Alekna
Juozas Keliuotis – kalinys

Vidmantas Valiušaitis
Tarp XXI amžiaus „Titaniko“ keleivių

Juozas Starkauskas
Mordovijos paveikslėliai

ISSN 1648-2506